

О. С. Марченко, І. М. Скирда

Історія України

у визначеннях, таблицях і схемах

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Історичні карти
- Довідкова інформація
- Предметний покажчик

10

11

РЯТІВНИК

О. С. Марченко, І. М. Скирда

Історія України

у визначеннях, таблицях і схемах

10–11 класи

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Історичні карти
- Довідкова інформація
- Предметний покажчик

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УДК 94(477)(075.3)
ББК 63.3(4Укр)я721
М30

Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах
(лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти
Міністерства освіти і науки України
від 22.07.2014 р. № 14.1/12-Г-1302)

Рецензент

Т. В. Николаєва, учитель вищої кваліфікаційної категорії
Харківської спеціалізованої школи I—III ступенів № 119, учитель-методист

Марченко О. С.

М30 Історія України у визначеннях, таблицях і схемах. 10—11 кл. /
О. С. Марченко, І. М. Скирда. — Х. : Вид-во «Ранок», 2015. —
128 с. — (Серія «Рятівник»).

ISBN 978-617-09-0646-5.

Пропонований навчальний посібник є довідником із курсу історії України для 10—11 класів. Він охоплює події XX — початку XXI ст. Матеріал подано у вигляді схем і таблиць, що полегшує його сприйняття, узагальнення та систематизацію, а також дозволяє скоротити час на повторення напередодні державної підсумкової атестації або зовнішнього незалежного оцінювання.

Призначено для учнів загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів, а також абітурієнтів.

УДК 94(477)(075.3)
ББК 63.3(4Укр)я721

Навчальне видання
Серія «Рятівник»

МАРЧЕНКО Олена Сергіївна
СКИРДА Ірина Миколаївна

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ
у визначеннях, таблицях і схемах
10—11 класи

Редактор *Л. А. Шведова*
Технічний редактор *В. І. Труфен*

Код Г109005У. Підписано до друку
05.05.2015. Формат 60×90/16.

Папір друкарський. Гарнітура Шкільна.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 7,44.

ТОВ Видавництво «Ранок»
Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008
61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355
E-mail: office@ranok.com.ua
Тел. (057) 719-48-65,
Тел./факс (057) 719-58-67

З питань реалізації:
(057) 727-70-80, 727-70-77.
E-mail: commerce@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-0646-5

© О. С. Марченко, І. М. Скирда, 2012
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2015

Папір, на якому надрукована ця книга,

безпечний для
здоров'я та повністю
переробляється

з оптимальною білизною,
рекомендованою
офтальмологами

вибілювався
без застосування
хлору

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

www.e-ranok.com.ua

ВСТУП

Перегляд змісту шкільної історичної освіти, звільнення його від застарілих стереотипів привели до суттєвих змін у методиці викладання історії. Нові підходи до вивчення історії вимагають створення різнопланової навчальної літератури, яка б допомогла вчителю й учню швидко та якісно засвоїти необхідні знання. Саме із цією метою і було створено цей навчальний посібник.

Однією з основних проблем у ході вивчення історії є формування в учнів цілісності історичного світогляду. Суттєву допомогу учням в опануванні базових знань надає опора на схеми й таблиці, оскільки основні факти й події скомпоновані у блоки, де виділено головне. Графічна схема або таблиця дає можливість розбити складне питання на кілька пунктів, подати їх в умовній формі з метою зосередити увагу учнів на суті проблеми та охопити всі зазначені моменти в цілому. Такий умовно-графічний виклад навчального матеріалу дасть змогу учням значно легше його запам'ятати та зрозуміти логіку історичного процесу.

Схеми й таблиці можуть виконувати різноманітні функції: сприяти швидкому опануванню нових знань, узагальненню історичного матеріалу, формуванню в учнів логічного мислення, ключових освітніх компетентностей та ін. Схеми й таблиці можуть використовуватись під час вивчення складних історичних тем, які об'єктивно перевантажені фактичним матеріалом, — тож буде корисним розбити їх на окремі блоки, які створюють цілісне уявлення про те чи інше історичне явище, подію, процес тощо.

Досить часто в учнів виникає потреба швидко та якісно підготуватися до уроків, перевірочних та контрольних робіт, узагальнюючого контролю, олімпіад та конкурсів, які вимагають від останніх цілісного бачення та розуміння історичного процесу. Вважаємо, що цей навчальний посібник стане надійним помічником у справі швидкого та ефективного узагальнення та систематизації знань, адже ефективність навчання визначається конкретними знаннями, вміннями та навичками, які учні здобули на уроці.

Із повагою, автори

ТЕМА 1. УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ XX ст.

Загальна характеристика українських земель на початку XX ст.

- На початку XX ст. українці не мали власної державності.
- Перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій.
- Економічна та політична відсталість регіонів, у яких жило українське населення; слабка інтеграція в господарство держав, до яких вони входили.
- **1900—1903 рр.** — світова економічна криза (криза охопила найрозвиненіші галузі промисловості як Наддніпрянщини (металургійна та кам'яновугільна), так і Західної України (нафтовидобувна; кризові явища в легкій та харчовій промисловості, у тому числі й у цукровій).
- **1904—1908 рр.** — економіка українських земель перебувала у стані депресії (застою).
- Наслідки економічної кризи: збідніння значної частини населення; звуження внутрішнього ринку; зменшення іноземних інвестицій.
- **1908—1913 рр.** — економічне піднесення.
- Продовження процесу **індустріальної модернізації**: інтенсивне формування індустріального суспільства в окремих регіонах Наддніпрянської України та слабкий процес індустріальної модернізації в західноукраїнських землях.
- **Концентрація виробництва** — зростання кількості великих підприємств і спрямування на їх розвиток більшої частини наявних у суспільстві коштів, робочої сили та ресурсів.
- **Монополізація виробництва** — процес створення наймогутніших підприємств або об'єднань підприємств, що призводить до завоювання економічної влади обмеженням та усуненням конкуренції.
- Найпоширеніша форма монополій — синдикати — договірні об'єднання однорідних підприємств, у яких передбачається централізація збуту продукції або централізація постачання сировини для його членів. Найвідоміші синдикати на українських землях — «Продамет», «Продаруд», «Продвагон» «Продвугілля» тощо).
- Посилення впливу іноземного капіталу.
- Зростання міст (Катеринослав — найбільший центр металургійної промисловості, Харків — осередок важкого машинобудування; Південна Україна — центр інтенсивного розвитку сільськогосподарського машинобудування тощо).
- Активізація в умовах індустріальної модернізації процесу формування української еліти.
- Проблема мало- та безземелля українського селянства.
- Розгортання кооперативного руху.
- Переселення селян у пошуках землі на Далекий Схід та до Канади й США тощо.
- Початок переходу від традиційного до громадянського суспільства, який передбачав утвердження демократії та розширення громадянських прав і свобод: існування від середини XIX ст. системи парламентаризму на західноукраїнських землях; перша спроба обмежити самодержавство та скликати Державну Думу під час революції 1905—1907 рр. в Російській імперії

**Політизація національного руху.
Утворення політичних партій у Наддніпрянській Україні**

Революційна українська партія (РУП). 1900 р. Д. Антонович, Б. Камінський, Л. Мацієвич, М. Русов	• Обґрунтування в програмі партії «Самостійна Україна» (автор М. Міхновський) історичних прав України на самостійне існування. • Утворення Центрального комітету у Києві та Зарубіжного комітету — у Львові. • Розгортання мережі місцевих організацій. • Орієнтація на селянське середовище. • Випуск газет і брошур, які пропагували ліквідацію поміщицького землеволодіння, безкоштовну передачу землі селянам, підвищення заробітної плати і поліпшення умов життя сільськогосподарських робітників; закликали до страйків та інших актів непокорі. • Зміни в програмі РУП у процесі організаційного становлення (перехід на засади автономії України у внутрішніх справах, надання переваги марксистському соціалізму)
Українська народна партія (УНП). 1902 р. М. Міхновський, О. Макаренко	• Обстоювали цілковиту державну <i>самостійність</i> України. • Орієнтація на національну інтелігенцію. • Пропагандистсько-агітаційна робота в студентських аудиторіях, легальних громадських організаціях, серед військових. • Вимоги зняти заборони на українське друковане слово і культурно-просвітницьку діяльність. • Поширення листівок із закликом до боротьби проти самодержавної влади, за незалежну Україну
Українська демократично-радикальна партія (УДРП). 1905 р. А. Лотоцький, Є. Чикаленко, В. Грінченко	• Виникла в результаті злиття Української демократичної партії (УДП) та Української радикальної партії (УРП). • Обстоювали ліберально-демократичні позиції, ідеї встановлення в Російській імперії конституційної монархії, яка надала б Україні автономію в складі Росії. • Перетворення у суспільстві пропонували здійснити шляхом реформ, заперечуючи руйнівну боротьбу між класами
Українська соціал-демократична робітничая партія (УСДРП). 1905 р. М. Порш, С. Петлюра, В. Винниченко,	• Виникла в результаті зміни назви РУП. • Орієнтація на селян і робітників. • Прагнули поєднати соціал-демократизм із націоналізмом. • Вимога автономії для України

Політико-адміністративний устрій українських земель		
Українські землі у складі Російської імперії – Наддніпрянська Україна (85 %)		
Правобережна Україна	Лівобережна Україна	Південна Україна
Київська, Волинська, Подільська губернії	Чернігівська, Полтавська, Харківська губернії	Катеринославська, Херсонська, Таврійська губернії
Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорської імперії (15 %)		
Східна Галичина	Північна Буковина	Закарпаття
Коронний край Галіція та Лодомерія	Коронний край Буковина	У складі Угорського королівства

Події Російської революції 1905–1907 рр. на українських землях	
Причини революції	• Погіршення соціально-економічного становища внаслідок економічної кризи 1900–1903 рр. • Невдоволення політикою самодержавства (нерозв'язаність аграрного, робітничого, національного питань, необхідність здійснення політичної реформи). • Відсутність демократичних свобод. • Поширення ідей марксизму, діяльність революційних організацій. • Поразка у війні з Японією 1904–1905 рр.
Перебіг подій	• 9 січня 1905 р. — «<i>кривава неділя</i>» — розстріл мирної демонстрації в Петербурзі за наказом російського царя Миколи II; початок революції. • Масові виступи робітників (в Україні в лютому 1905 р. зафіксовано 105 страйків, у яких брали участь 70 тис. робітників, протягом квітня-серпня відбулося 300 страйків, у яких взяли участь понад 100 тис. робітників; швидка політизація робітничого руху; підтримка українськими робітниками гасла російських соціал-демократів «Геть самодержавство!»). • Виникнення рад робітничих депутатів і професійних організацій (Катеринослав, Київ, Одеса, Миколаїв, Єнакієве; ради взяли на себе керівництво боротьбою). Поширення <i>профспілкового руху</i> в Україні (ради та профспілки висунули такі вимоги: встановлення робітничого контролю над виробництвом, 8-годинний робочий день, зниження цін на товари у фабрично-заводських крамницях тощо). • Початок жовтня 1905 р. — загальноімперський політичний страйк, до якого в Україні приєдналися робітники та службовці Катеринослава, Києва, Одеси, Миколаєва тощо (у середині жовтня в Україні страйкувало понад 120 тис. робітників)

Перебіг подій	• 17 жовтня 1905 р. — видання Миколою II <i>Маніфесту</i>, в якому цар «дарував» населенню громадянські права й свободи, особисту недоторканність, дозвіл на створення політичних партій та скликання Державної Думи — законодавчого органу імперії з обмеженими повноваженнями. • Початок легальної політичної діяльності (активізація діяльності політичних партій). • Грудень 1905 р. — збройні виступи робітників Горлівки, Катеринослава, Харкова, Києва, Одеси, Миколаєва. • Селянські виступи, які в більшості випадків набули характеру погромів поміщицьких маєтків, побиття та вбивства поміщиків тощо. • Виступи в армії та на флоті (збройне повстання на броненосці «Потьомкін» у червні 1905 р.; повстання моряків Севастополя на чолі з лейтенантом П. Шмідтом у листопаді 1905 р.; виступ полку саперів у Києві на чолі з підпоручиком Б. Жаданівським у листопаді 1905 р.). • Січень 1906 — червень 1907 р. — спад революції
Здобутки українського національного руху	• Листопад 1905 р. — прийняття закону, який дозволяв видавати літературу національними мовами; створення культурно-освітніх національних товариств, відкриття національних театрів. • Поява масових періодичних видань (у листопаді 1905 р. перша українська газета «<i>Хлібороб</i>», у 1906 р. — перша щоденна газета «<i>Громадська думка</i>», яка згодом була перейменована в «<i>Раду</i>»; всього в 1905—1907 рр. в Україні виходило близько 20 періодичних видань). • Діяльність «<i>Просвіт</i>» (30 жовтня 1905 р. — відкриття першої у Наддніпрянщині «<i>Просвіти</i>» в Одесі; заснування «<i>Просвіт</i>» у Катеринославі, Кам'янці-Подільському, Києві тощо; на середину 1907 р. в Україні діяло 35 організацій «<i>Просвіт</i>»). • Початок процесу українізації освіти (відкриття українських шкіл, перші спроби викладання українською мовою в університетах: в Одесі — О. Грушевського, у Харкові — М. Сумцова)

Діяльність українських громад у I та II Державних думах Росії

I Державна дума (27 квітня — 8 липня 1906 р.)	Українські політичні партії, за винятком радикальної та демократичної, бойкотували вибори. Як результат — від України було обрано 102 депутати від дев'яти українських губерній. Для відстоювання своїх інтересів українці створили в Державній думі <i>Українську парламентську громаду</i> на чолі з І. Шрагом (42 особи). Національну програму думської громади обґрунтував М. Грушевський. Програма передбачала надання Україні права національно-територіальної автономії зі своїм обласним сеймом, запровадження української мови в народній школі як мови викладання тощо. Проте 8 липня 1906 р. I Державну думу було розпущено і ці вимоги не вдалося проголосити
--	--

II Державна дума (20 лютого — 2 червня 1907 р.)	У II Державній думі Україну представляли 102 депутати. Українські делегати створили свою фракцію, що налічувала 47 осіб, більшість яких становили селяни. Українська думська громада вимагала автономії України, запровадження української мови в системі освіти та державного управління, створення кафедр української мови, літератури, історії в університетах тощо. II Державна дума була розпущена через 102 дні роботи, 3 червня 1907 р. було запроваджено новий виборчий закон, який забезпечував поміщикам і буржуазії перевагу в Думі. Цей закон фактично став державним переворотом і відновив самодержавство. Події 3 червня означали поразку революції 1905—1907 рр. Українські проблеми залишилися невирішеними
--	---

Столипінська аграрна реформа	
Час проведення	1906—1911 рр.
Ініціатор	П. Столипін
Мета	- Зняття соціальної напруги на селі та запобігання новому революційному вибуху; створення заможного селянства як опори існуючої влади. - Підвищення ефективності сільського господарства. - Вирішення проблеми аграрного перенаселення
Зміст	- Руйнація селянської земельної общини шляхом надання права кожному селянину закріпити за собою свій земельний наділ у приватну власність; надання селянинові можливості створення власних відрубів та хуторів. - Дозвіл господарям, що закріпили наділ у власність, вільно продавати й купувати землю. - Перебування угідь (лісів, сіножатей) у спільному користуванні. - Ліквідація аграрного перенаселення європейської частини країни шляхом переселення селян на малообжиті землі Далекого Сходу, Сибіру, Середньої Азії
Здобутки	- Знищення общинного землекористування і перетворення селян на індивідуальних власників землі. - Створення великих фермерських господарств, які зуміли залучити до сільськогосподарського виробництва передові технології та найновіші технічні засоби. - Зростання валового збору зернових, товарності сільського господарства
Прорахунки	- Погіршення становища малоземельних селян і сільської бідноти. - Подальше розшарування українського села та загострення соціальних суперечностей. - Малопродуктивність та малотоварність бідняцьких господарств тощо

• Культурне життя на початку XX ст.

Освіта	
Надніпрянська Україна	- Рівень освіченості населення — 20 %. - Розширення мережі шкіл; переважання початкової освіти. - Зниження рівня освіти у зв'язку із заборобою викладати українською мовою. - Здобуття середньої освіти переважно дітьми дворян і державних службовців; певна демократизація учнівського складу після революції 1905—1907 рр. - Вищі навчальні заклади — Харківський, Київський та Одеський університети, кілька спеціальних інститутів та академій; переважний склад студентства — дворянсько-буржуазний
Західноукраїнські землі	- Рівень освіченості населення — 40 %. - Збільшення кількості шкіл (3,5 тис. — початкових і фактичне подвоєння — середніх). - Викладання українською мовою (існування 16 українських державних гімназій і 15 приватних середніх шкіл). - Вищі навчальні заклади — Львівський та Чернівецький університети, політехнічний інститут та академія ветеринарної медицини у Львові; мова навчання — польська або німецька. - Діяльність «Просвіт», яка сприяла створенню освітньо-культурної мережі в селах (бібліотеки, хори тощо)

Наука на початку XX ст.

- Діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка під головуванням **М. Грушевського** (1897—1913).
- Розвиток історичної науки (праці з історії України **М. Грушевського**, **Д. Багалія**, **О. Єфименко** та ін.; плідна діяльність етнографа та археолога **Ф. Вовка**.
- Найвідоміші науковці-філологи початку XX ст. — **Б. Грінченко** (автор етнографічних, мовознавчих, літературознавчих та педагогічних праць, історичних нарисів, перших підручників з української мови й літератури), **А. Кримський** (сходознавець, славіст, письменник, перекладач).
- Розвиток медицини та природничих наук: діяльність українського мікробіолога, епідеміолога **Д. Заболотного** (боротьба з чумою та холерою), **Л. Лугутіна** (створення геологічної карти Донецького басейну), **М. Курака** (закладення основ сучасної металургії, удосконалення доменної печі та технології доменного пресу тощо), **С. Реформатського** (дослідження хімічної реакції металоорганічного синтезу) тощо.
- Розвиток літакобудування, повітроплавання (1909 р. — створення в Києві **товариства повітроплавання**, учасник якого, **А. Кудашев**, здійснив перший політ на аероплані вітчизняного виробництва; плідна діяльність українського інженера-авіаконструктора **І. Сікорського**; братів **Косяненків**, які побудували малопотужний літак широкого використання; виконання **П. Нестеровим** вперше в світі «мертвої петлі» на літаку тощо)

Діяльність спортивно-патріотичних організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт»

- Проведення українськими патріотичними організаціями на початку ХХ ст. значної роботи з виховання молоді в національному дусі.
- **Кінець 90-х років XIX ст.** — заснування у Львові спортивно-фізкультурної організації «Сокіл»; розширення її мережі на Галичині завдяки **І. Боберському**; мета товариства — виховання в українському народі через спорт єдності, почуття честі, витривалості, рухливості, підприємливості, розуміння праці у спільному гурті, дисципліни.
- **1900 р.** — заснування першого гуртка спортивно-фізкультурної організації «Січ»; засновник — **К. Трильовський**; згодом створення «Січі» в Коломийському і Городенківському повітах, поширення в Галичині та на Буковині.
- **1911 р.** — створення учнями львівських середніх шкіл напівлегально-го гуртка «Пласт», метою діяльності якого була організація військової підготовки молоді; здійснення військового навчання утвореним у 1912 р. товариством «Січові стрільці»

Здобутки майстрів літератури та мистецтва

Література	• Збереження значного впливу романтизму. • Поширення модернізму (1901 р. — поет М. Вороний першим оприлюднив модерністські гасла). • Літературна творчість «нової школи» української прози (М. Коцюбинський, В. Стефаник, О. Кобилянська), які поєднували традиційний етнографізм із символізмом і психоаналізом; літературна діяльність В. Винниченка, у творчості якого переважали сюжети із зображенням психологічних і моральних переживань інтелігентів, переважно революціонерів; поетична творчість Олександра Олеся
Архітектура та скульптура	• Орієнтація на максимальну функціональність будівель. • Поширення українського стилю, послідовним виразником якого в Наддніпрянській Україні був В. Кричевський; використання архітекторами мотивів українського бароко і народного дерев'яного будівництва, традицій і модерну (будинок Полтавського губернського земства, школа імені І. Котляревського у Полтаві, художня школа у Харкові, прибутковий будинок у Катеринославі). • Мотиви української народної архітектури в західноукраїнському будівництві (архітектурні споруди І. Левицького, О. Лушпинського, Є. Нагорного у Львові: будинки товариства «Дністер», бурси Українського педагогічного товариства тощо). • Діяльність видатних українських скульпторів — М. Гаврилка, М. Паращука, В. Іщенка, П. Війтовича, О. Архипенка

Музика	- Музична творчість композиторів М. Лисенка, М. Леонтовича, С. Людкевича, К. Стеценка, Я. Степового (Якименка); використання народних пісень у концертному репертуарі професійних виконавців і хорових колективів. - Збагачення пісенно-музичної культури українського народу творчістю видатної оперної співачки Соломії Крушельницької. - Концерт українських кобзарів і лірників на XII археологічному з'їзді у Харкові (1902 р.)
Театр	- Утвердження модерністського напрямку, який витісняє реалістичний етнографізм. - Найвидатніші діячі — брати Тобілевичі (під псевдонімами Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський та Панас Саксаганський). 1906 р. — створення М. Садовським у Полтаві <i>першого українського стаціонарного професійного театру</i> (у 1907 р. переїхав до Києва). - Розквіт таланту видатної української актриси М. Заньковецької. - Популярність модерністських п'єс Олександра Олеса, Лесі Українки, В. Винниченка
Живопис	- Яскравий прояв орнаментальних начал у творах художників України, що було однією з ознак мистецтва модернізму. - Творчість живописця-баталіста М. Самокиша, який був удостоєний звання академіка (батальні альбоми «Війна 1904—1905 рр.», серія мініатюр про війну з Наполеоном 1812 р.). 1900 р. — створення С. Васильківським та М. Самокишем альбому «Українська старовина»; 1912 р. — альбому «Мотиви українського орнаменту». - Творчість визначного українського художника К. Костанді, який у 1907 р. здобув звання академіка (найвідоміші роботи — «У люди», «Старенькі», «З пташиного польоту»; 1902 р. — художник очолив «Товариство південно-російських істориків», яке у 1905 р. розпочало видавати в Одесі свій журнал)
Релігійне життя	- Поширення секуляризаційних тенденцій — прагнення до звільнення від релігійних обмежень; поширення атеїстичних поглядів. - Поширення ідеї релігійної толерантності (терпимості); свободи віровизначення, відокремлення церкви від держави, школи від церкви. - Відсутність єдиної церкви в Україні: домінування двох християнських церков — православної (переважала на Сході України) та греко-католицької (домінувала на західноукраїнських землях)

ТЕМА 2. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

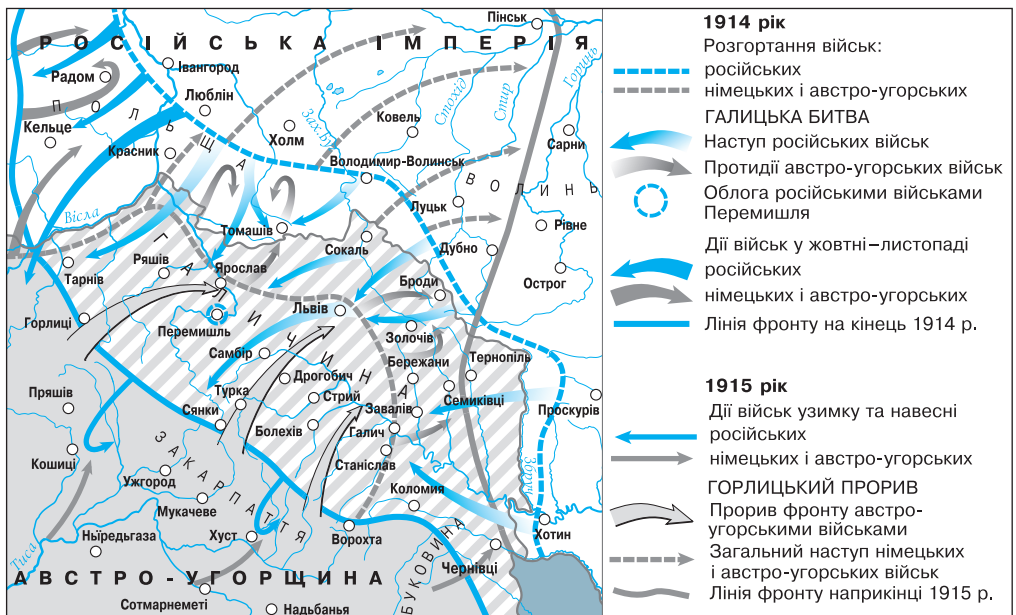
Причини та характер Першої світової війни

Причини	- Загострення протиріч між провідними державами світу внаслідок нерівномірності їх економічного та соціально-політичного розвитку. - Загарбання нових територій, контроль над ринками збуту та джерелами сировини. Гонка озброєнь. - Наявність двох ворогуючих блоків — Троїстого союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) та Антанти (Велика Британія, Франція, Росія). - Бажання урядів воюючих країн відвернути увагу народів від внутрішніх проблем
Характер	Загарбницький, несправедливий для всіх воюючих сторін

Плани країн — учасниць війни щодо України

Росія	Австро-Угорщина	Німеччина
Буковина, Галичина, Закарпаття	Волинь, Поділля	Надніпрянська Україна (без Волині та Поділля)

Україна в роки Першої світової війни (1914–1915 рр.)

Ставлення західноукраїнських політичних сил до війни

Головна Українська Рада (ГУР). 1 серпня 1914 р. К. Левицький, М. Павлик, М. Ганкевич	• Заклик до підтримки Австро-Угорщини у війні. • Захист інтересів українського населення в умовах війни. • Надання національно-територіальної автономії західноукраїнським землям, об'єднаним в окремий коронний край. • Активна участь у формуванні українських військових підрозділів — Українських січових стрільців (УСС)
Союз визволення України (СВУ). 4 серпня 1914 р. Д. Донцов, А. Жук, В. Дорошенко	• Утворення самостійної Української держави у формі конституційної монархії. • Заснування демократичного устрою, надання рівних прав і свобод представникам усіх національностей. • Співпраця з урядами Німеччини та Австро-Угорщини з метою перемоги над Росією, на руїнах якої «встане Вільна Самостійна Україна». • Культурно-просвітницька робота (видання періодичної преси, створення українських культурних установ, шкіл тощо). • Участь у формуванні українських дивізій <i>сірожупанників і синьожупанників</i>)
Загальна Українська Рада (ЗУР). 5 травня 1915 р. К. Левицький	• Намагання привернути увагу уряду Австро-Угорщини та інших держав до ідеї української державності. • Розмежування Галичини на Західну із центром у Кракові та Східну із центром у Львові за національним принципом. • Самостійна українська держава; об'єднання всіх українських земель у межах Австро-Угорщини в єдиний коронний край із правами територіальної та культурно-національної автономії. • Саморозпуск у листопаді 1916 р. на знак протесту проти маніфесту 5 листопада 1916 р. про відновлення Польської держави

Українські політичні сили та громадські організації Наддніпрянщини напередодні війни

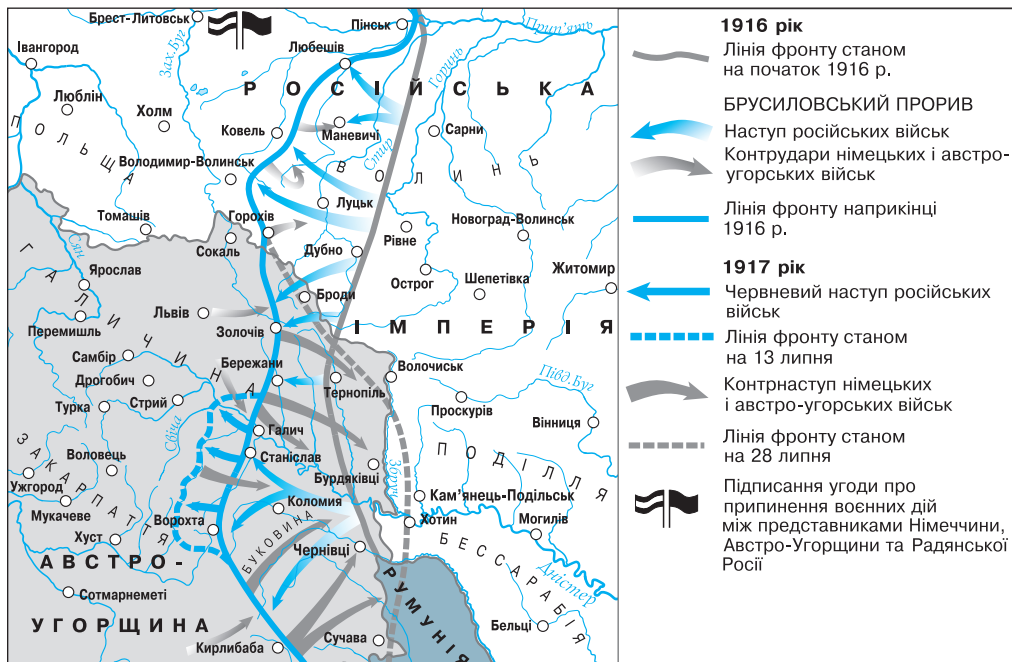
Товариство українських поступовців (ТУП)	Закликали до підтримки Російської імперії, сподіваючись на надання Україні автономії в майбутньому; пізніше перейшли на позиції нейтралітету
Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП)	Розкол у партії: група на чолі із С. Петлюрою виступила на боці Російської імперії; група на чолі з В. Винниченком засудила війну та відстоювала ідею автономії України

Карпато-Руський визвольний комітет	Створений у Києві емігрантами із Галичини; виступав за возз'єднання всіх українських земель у складі Російської імперії, поширював серед галичан заклики зустрічати російські війська як визволителів
Комітет Південно-Західного фронту Всеросійського союзу земств і міст	Створений із метою підтримки російської армії; членами комітету були відомі представники українського національного руху — А. Вязлов, Д. Дорошенко, А. Ніковський

Воєнні дії та території України	
10 серпня — 13 вересня 1914 р.	<i>Галицька битва</i> — одна з найбільших битв Першої світової війни, у результаті якої російські війська оволоділи <i>Східною Галичиною, Північною Буковиною</i> та вийшли до карпатських перевалів
Березень 1915 р.	Захоплення російськими військами австрійської фортеці <i>Перемишль</i>
Травень 1915 р.	<i>Горлицький прорив</i> — наступальна операція німецько-австрійських військ, результатом якої став загальний відступ російських військ, який тривав до жовтня і зупинився на лінії <i>Кам'янець-Подільський—Тернопіль—Кременець—Дубно</i> (росіяни втратили <i>Північну Буковину, Східну Галичину, Підляшшя, Холмщину, Берестейщину</i> та <i>Західну Волинь</i>)
Червень 1916 р.	<i>Брусиловський прорив</i> — наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту під командуванням генерала О. Брусилова , у результаті якої Південно-Західний фронт завдав поразки австро-угорській армії (фронти при цьому просунулися від 80 до 120 км углиб території супротивника); війська О. Брусилова зайняли майже всю <i>Волинь, Буковину</i> і частину <i>Галичини</i>
Червень 1917 р.	Новий наступ російських військ на львівському напрямку, організований Тимчасовим урядом, який закінчився провалом; Росія втратила <i>Галичину та Буковину</i> . Після цієї події війна набула <i>позиційного характеру</i>

Створення Галицько-Буковинського генерал-губернаторства	
Кінець 1914 р.	Утворення російським урядом на захоплених територіях <i>Галицько-Буковинського генерал-губернаторства</i> на чолі з графом Г. Бобринським

Україна в роки Першої світової війни (1916–1917 рр.)

Політика російського уряду на захоплених територіях

- Знищення будь-яких національних особливостей українського населення.
- Насильницька русифікація (впровадження російської мови, законів тощо).
- Свідоме знищення українських гімназій, газет і журналів, книгарень, видавництв, бібліотек тощо. Закриття «Просвіт».
- Заборона діяльності українських політичних партій, спортивних та молодіжних організацій.
- Репресії проти українських політичних та громадських діячів.
- Переслідування греко-католицької церкви (депортація сотень священників греко-католицької церкви, у тому числі й митрополита А. Шептицького у глиб Російської імперії)

Українські національні формування в роки Першої світової війни

Серпень 1914 р.	Створення з ініціативи ГУР у м. Стрий легіону Українських січових стрільців (УСС) — українського військового формування в складі австро-угорської армії, що діяло в роки Першої світової війни на російському фронті й розглядалося як зародок майбутньої національної армії (загальна кількість 2,5 тис. осіб)
Основа	Активісти молодіжних організацій «Січ», «Сокіл», «Пласт»
Керівництво	Перший командир: М. Галушинський . Видатні старшини — М. Баран , Г. Коссак , Т. Рожанківський та ін.

Бойовий шлях легіону УСС	
Вересень 1914 р.	Бойове хрещення на <i>Ужоцькому</i> та <i>Верецькому</i> перевалах у Карпатах
Весна 1915 р.	Битва на горі <i>Маківка</i> . Значні втрати легіону
28 серпня — 2 вересня 1915 р.	Бої у межиріччі <i>Серету</i> і <i>Стрипи</i>
Грудень 1915 р.	Переформування куренів УСС у полк
17 вересня 1916 р.	Поразки стрільців у битві під <i>Потуторами</i> ; розформування полку і створення на його основі двох куренів — бойового і резервного
Вересень 1916 р.	Розгром УСС під <i>Бережанами</i> (гора <i>Лисоня</i>)
Вересень 1916 — лютий 1917 р.	Переформування, поповнення підрозділів стрільців
Липень 1917 р.	Битва під <i>Конюхами</i>

Результати та наслідки Першої світової війни

- Демографічні втрати (понад 500 тис. осіб); братовбивча війна.
- Занепад промисловості, сільського господарства; зубожіння населення.
- Послаблення Російської та Австро-Угорської імперій, що стало каталізатором майбутніх революційних подій в Україні.
- Зростання національної свідомості; висування ідей створення незалежної української держави

• Початок Української революції

Причини та передумови Української революції

- Залежне становище України та великодержавницька політика щодо неї з боку Російської імперії.
- Тяжке соціальне становище більшості населення (нерозв'язаність аграрного і робітничого питання тощо).
- Послаблення Російської та Австро-Угорської імперій унаслідок Першої світової війни.
- Лютнева демократична революція 1917 р. в Росії, в ході якої було повалено самодержавство та створено Тимчасовий уряд.
- Піднесення українського національно-визвольного руху.
- Формування національних органів влади

Утворення Української Центральної Ради (УЦР)	
Дата створення	4 (17) березня 1917 р.
Лідер	М. Грушевський
Склад	882 депутати
Мета	Здобуття національно-територіальної автономії України. Захист національних інтересів України перед російським Тимчасовим урядом

Політичні партії в підросійській Україні

Соціалістичні	УПСР. М. Грушевський, В. Голубович, О. Севрюк, П. Христюк	• Склад: інтелігенція, селяни. • Глибокі аграрні перетворення в інтересах селянства. • Ліквідація поміщицького землеволодіння. • Курс на територіальну автономію України й скликання Українських Установчих зборів
	УСДРП. В. Винниченко, І. Мазепа, С. Петлюра, М. Порш	• Склад: інтелігенція, частково робітники і селяни. • Демократичний розвиток України із соціалістичною перспективою. • Визнання марксистської ідеології. • Відкидання ідеї однопартійності та диктатури. • Автономія України у складі федеративної Росії
Ліберальна	УПСФ. А. Ніковський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, С. Шелухін	• Склад: переважно інтелігенція (нечисленна партія). • Глибоке реформування народного господарства. • Проведення аграрної реформи при збереженні приватної власності. • Встановлення в Україні парламентської республіки. Демократія. • Федеративні відносини між Україною та Росії
Консервативні	УДХП. Брати Шемети, В. Липинський	• Склад: заможні землевласники (поміщики, багатоземельне селянство). • Орієнтація на традиційні цінності українського суспільства — приватну власність і хutorянське селянське господарство. • Загальні громадянські права та автокефалія релігійних конфесій в Україні. • Незалежність України
	УПСС. Брати Макаренки, О. Андрієвський, І. Липа	• Склад: колишні члени УНП. • Проголошення самостійності України. • Визнання соціальної програми, за якою земля мала належати хліборобам, а фабрики й заводи — робітникам

Діяльність Українського національного конгресу

Дата	6—8 (19—21) квітня 1917 р.
Місце	м. Київ
Основні питання	Курс на національно-територіальну автономію у складі Росії. Визнання УЦР представницьким законодавчим органом України, розширення її складу. Обрання комітету з 20 осіб для ведення справ між сесіями УЦР, який згодом отримав назву Мала Рада
Значення	Діяльність Конгресу продемонструвала переважання в суспільстві ідеї автономії України у складі Росії

Початок українізації армії	
Березень— квітень 1917 р.	Створення першого українського полку ім. Б. Хмельницького з ініціативи «Українського військового клубу імені гетьмана П. Полуботка» на чолі з М. Міхновським
5—8 (18— 21) травня 1917 р.	I Український військовий з'їзд у Києві, на якому було обрано Тимчасовий Генеральний Український військовий комітет при УЦР на чолі із С. Петлюрою (комітет мав відати українськими військовими справами і підтримувати зв'язки з російським Генеральним штабом)
Квітень 1917 р.	Створення перших підрозділів Вільного козацтва (на зразок козацького війська)

ТЕМА 3. УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС (1917–1921 рр.)

I Універсал (10 (23) червня 1917 р.) та утворення Генерального Секретаріату	
Причини проголошення	- Відхилення Тимчасовим урядом вимог делегації УЦР на чолі з В. Винниченком про надання Україні автономії. - Ініціювання II Військовим з'їздом проголошення автономії України без згоди Тимчасового уряду
Основні положення	- Проголошення автономії України. - УЦР — вищий державний орган влади в Україні до скликання Всенародних Українських зборів. - Заклик до населення створювати підпорядковані УЦР органи влади на місцях. - Створення української державної скарбниці за рахунок спеціального податку з населення. - Участь представників усіх національностей у державотворчих процесах в Україні. - Необхідність розробки закону про землю, за яким право поряdkувати землю належало б виключно народові України
Результати та наслідки	- Фактичне перетворення УЦР на законодавчий орган. - Створення першого українського уряду — Генерального Секретаріату, який складався з восьми секретарств (внутрішніх, продовольчих, військових, земельних, судових, міжнародних справ, фінансів, освіти). Голова — В. Винниченко

II Універсал (3 (16) липня 1917 р.)	
Причини проголошення	Прибуття до Києва делегації Тимчасового уряду у складі міністрів О. Керенського, М. Терещенка та І. Церетелі з метою взяти під контроль процеси, що відбувалися в Україні

Основні положення	- Визнання УЦР вищим органом влади в Україні. - Затвердження Тимчасовим урядом складу Генерального Секретаріату. - Поповнення УЦР представниками національних меншин. - Відмова від самочинного проголошення автономії до Всеросійських Установчих зборів. - Формування українських військових частин під контролем російського командування
Результати та наслідки	- Досягнення компромісу між УЦР та Тимчасовим урядом. - Вихід зі складу Тимчасового уряду кадетів на знак протесту проти визнання УЦР. - Виступ самостійників, невдоволених відмовою від автономії, на чолі з М. Міхновським 4—9 (17—22) липня 1917 р. (був придушений військами УЦР)

Загострення конфлікту Центральної Ради з Тимчасовим урядом Росії

Причини та передумови конфлікту

- Порушення Тимчасовим урядом попередніх домовленостей з УЦР у зв'язку з вирішенням питання про повноваження Генерального Секретаріату.
- Відхилення Тимчасовим урядом «Статуту Генерального Секретаріату», розробленого УЦР і представленого в Петроград для затвердження.
- Затвердження Тимчасовим урядом «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріатові»

«Статут Генерального Секретаріату», підготовлений УЦР (16 липня 1917 р.)

- Генеральний Секретаріат — найвищий орган управління в Україні, який формується УЦР і відповідає перед нею.
- Коли УЦР висловлює недовіру Генеральному Секретаріату, він подає у відставку.
- Влада Генерального Секретаріату поширюється на дев'ять українських губерній: Київську, Волинську, Полтавську, Подільську, Херсонську, Катеринославську, Харківську, частину Чернігівської та частину Таврійської.
- До складу Генерального Секретаріату входять 14 секретарств: внутрішніх, фінансових, військових, продовольчих, земельних, національних справ; юстиції, освіти, торгівлі, промисловості, пошти та телеграфу, праці, шляхів сполучення

«Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду» (4 серпня 1917 р.)

- Генеральний Секретаріат — місцевий орган Тимчасового уряду, який затверджувався ним за поданням Ради.
- Центральна Рада фактично позбавлялась законодавчих прав.
- Влада Генерального Секретаріату поширюється лише на п'ять українських губерній: Київську, Волинську, Подільську, Полтавську, частину Чернігівської.
- Генеральний Секретаріат втрачає секретарства: військових справ; продовольчих справ; судових справ; шляхів сполучення; пошти і телеграфу

III Універсал (7 (20) листопада 1917 р.)

Причини проголошення	- Загальнонаціональна криза: нездатність Тимчасового уряду вирішувати нагальні проблеми; спроба встановлення військової диктатури (25—30 серпня (7—12 вересня) 1917 р.— заколот, очолений генералом Л. Корніловим); погіршення економічного становища країни; посилення соціальної напруги; загострення політичної боротьби; нехтування російськими демократичними силами українських національних інтересів. Рішення з'їзду народів Росії в Києві (8—15 (21—28) вересня 1917 р.) про майбутній федеративний устрій Росії. - Збройне повстання більшовиків у Петрограді 25 жовтня (7 листопада) 1917 р.; повалення влади Тимчасового уряду. Спроба встановлення радянської влади в Україні. 29—31 жовтня (11—13 листопада) 1917 р. — збройне повстання більшовиків у Києві
Основні положення	- Проголошення Української Народної Республіки (УНР) у складі федеративної Росії. - УЦР — вищий законодавчий, а Генеральний Секретаріат — вищий виконавчий органи УНР до скликання Установчих зборів України. - Включення до УНР земель, де більшість населення становили українці: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму), у майбутньому — приєднання шляхом переговорів інших українських етнічних територій. - Скасування права власності на поміщицькі, удільні, монастирські, кабінетні, церковні та інші землі нетрудових господарств. Земля — власність трудового народу, що має перейти до нього без викупу. - Встановлення 8-годинного робочого дня та державного контролю над виробництвом. - Скасування смертної кари; надання амністії політв'язням. Упорядкування судової системи. - Розширення прав органів місцевого самоврядування. - Проголошення демократичних свобод: свободи слова, друку, віросповідань, зібрань, союзів, страйків недоторканості особи й помешкання тощо. - Визнання права національних меншин на національно-територіальну автономію. - Визначення дня виборів та скликання Українських Установчих зборів
Результати та наслідки	- Закладено основи демократичного устрою Української держави. - Положення універсалу викликали неоднозначне ставлення різних політичних сил до проголошених в Універсалі заходів. Утворення суперечливої ситуації: з одного боку, УНР залишалася складовою частиною Росії, з іншого — УЦР не визнавала Раднарком легітимним урядом Росії

Передумови війни Радянської Росії проти УНР

- Невдоволення керівництва Радянської Росії самостійною політикою УЦР та рішучою відсічю спроб встановлення більшовицької влади.
- Оприлюднення «Маніфесту до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради», підписаного В. Леніним і Л. Троцьким (4 (17) грудня 1917 р.)

«Маніфест до українського народу...»

Положення маніфесту	Вимоги до УЦР
Визнання УНР та її права на самовизначення аж до відокремлення від Росії. Звинувачення УЦР у проведенні «двозначної буржуазної політики». Невизнання УЦР повноважним представником українського народу	Відмовитись від спроб дезорганізувати загальний фронт. Припинити роззброєння більшовицьких частин. Не пропускати на Дон та Урал, де розгорнулося антибільшовицьке повстання, військові частини. Допомогати радянським військам у боротьбі з «контрреволюційними» повстаннями
5 (18) грудня 1917 р. — Генеральний Секретаріат відхилив більшовицький ультиматум	

I Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві

Дата	4—6 (17—19) грудня 1917 р.
Мета більшовиків	Об'єднання всіх невдоволених політикою УЦР, передача всієї влади радам шляхом перетворення УЦР на Центральний Виконавчий Комітет рад (ЦВК)
Результат	Висловлення з'їздом довіри УЦР. Переїзд делегатів-більшовиків до Харкова, де проходив обласний з'їзд рад Донецько-Криворізького басейну

Боротьба більшовиків з УЦР. Війна Радянської Росії проти УНР

8 (12) грудня 1917 р.	Захоплення Харкова російськими військами під командуванням В. Антонова-Овсєнка
11 (24) грудня 1917 р.	Початок роботи у Харкові обласного з'їзду рад Донецько-Криворізького басейну, до якого прибули делегати-більшовики, що залишили з'їзд у Києві. Об'єднавшись із делегатами цього з'їзду, вони проголосили себе I Всеукраїнським з'їздом рад
12 (25) грудня 1917 р.	З'їзд рад у Харкові проголосив встановлення радянської влади в Україні та створення нової радянської УНР із власним урядом — Народним Секретаріатом, який звернувся до Раднаркому Росії з проханням про військову допомогу
Грудень 1917 — січень 1918 р.	Більшовики захопили Катеринослав, Олександрівськ, Одесу, Миколаїв, Херсон, Маріуполь, Крим, майже всю Лівобережну Україну; загроза нависла над Києвом

IV Універсал (9 (22) січня 1918 р.). Проголошення незалежності УНР

Причини проголошення	Втрата надій на створення федеративної демократичної Росії. Загроза захоплення більшовиками України; неспроможності УЦР самостійно дати їм відсіч. Необхідність офіційно відмежуватися від Радянської Росії для проведення мирних переговорів з іншими державами.
Основні положення	Проголошення УНР самостійною, незалежною, вільною, суверенною Державою. Бажання жити з усіма сусідніми державами в «згоді та приязні», без взаємного втручання у внутрішні справи. Влада в УНР належить народу (до Установчих зборів її вищим органом залишалася УЦР та уряд — Рада народних міністрів). Початок самостійних мирних переговорів. Заклик до відчайдушної боротьби з більшовиками. Проголошення програми соціально-економічних перетворень: • розпуск постійної армії та створення народної міліції; • обрання народних рад — органів місцевого самоврядування; підтвердження передачі землі трудовому народу без викупу на основі скасування приватної власності на землю (ліси, води, надра є також надбанням усього народу); • переведення промисловості на виробництво товарів народного вжитку; • боротьба з безробіттям; • допомога інвалідам війни; • державний контроль над банками; • установлення державної монополії на зовнішню торгівлю; • підтвердження демократичних свобод, проголошених III Універсалом
Результати	Створення самостійної української держави — втілення мрій багатьох поколінь. Можливість вирішувати нагальні соціально-економічні питання, не очікуючи на новий демократичний устрій Росії (9—15 січня були прийняті закони про національно-персональну автономію, 8-годинний робочий день, земельний закон тощо). Самостійне ведення переговорів з іншими державами, у тому числі про припинення війни та допомогу в боротьбі з більшовиками

Захоплення Києва більшовиками

16 (29) січня 1918 р.	Повстання більшовиків у Києві за підтримки робітників заводу «Арсенал» було придушене військами УЦР
	Бій під Крутами між радянськими військами на чолі з колишнім підполковником царської армії М. Муравйовим (понад 3 тис. осіб) та об'єднаним загonom українських добровольців на чолі із сотником В. Омельченком (близько 5000 осіб)
26 січня (7 лютого) 1918 р.	Захоплення Києва більшовиками; переїзд УЦР та ради народних міністрів до Житомира

Перша спроба радянізації України

- Знищення старого державного апарату й утворення органів радянської влади (до Києва переїхали створені в Харкові ЦВК та Народний Секретаріат, влада на містах перейшла до ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, ревкомів, воєнних ревкомів).
- Націоналізація великих підприємств; встановлення робітничого контролю над виробництвом; підпорядкування промисловості України Вищій раді народного господарства Росії (ВРНГ).
- Поширення на Україну Декрету про землю; відновлення постачання хліба з України до Росії.
- Ліквідація української грошової системи.
- Політика розчленування території України на регіональні «республіки»: Донецько-Криворізьку, Одеську, Таврійську. Частина українських земель увійшла до Донської республіки.
- Червоний терор (тільки в Києві на початку 1918 р. було розстріляно без суду та слідства 5 тис. осіб).
- Створення робітничо-селянської армії України — Червоного козацтва

Мирний договір із Центральними державами у Брест-Литовську

Перебіг переговорів	25 жовтня (7 листопада) 1917 р. — II з'їзд рад у Петрограді проголосив декрет про мир, у якому пропонувалось усім воюючим країнам негайно розпочати мирні переговори й укласти мир без анексій та контрибуцій. 2 (15) грудня 1917 р. — перемир'я між Росією та країнами Четверного блоку. 9 (22) грудня 1917 р. — початок переговорів про мир у Брест-Литовську. 11 (24) грудня 1917 р. — нота Генерального Секретаріату про намір України самостійно вести переговори, оскільки в Росії відсутня легітимна загальнодержавна влада. 13 (26) грудня 1917 р. — згода німецької сторони на участь у переговорах делегації УЦР. 19 грудня 1917 р. (1 січня 1918 р.) — прибуття на переговори української делегації на чолі з В. Голубовичем. 30 грудня 1917 р. (12 січня 1918 р.) — невдала спроба більшовиків замінити делегацію УЦР представниками Радянської України; визнання (після проголошення IV Універсалу) делегації УЦР єдиним самостійним і повноважним представником народу України. 27 січня (9 лютого) 1918 р. — підписання Брестського мирного договору між Україною та державами Четверного союзу
Основні умови	• Завершення стану війни між воюючими сторонами. • Відмова від взаємних територіальних та матеріальних претензій. • Налагодження економічних відносин. • Відновлення довоєнних кордонів між Україною та Австро-Угорщиною (за окремою секретною домовленістю — обіцянка створити зі Східної Галичини й Буковини один «коронний край» із широкою автономією) тощо

Значення	• Визнання України на міжнародній арені. • Можливість продовжити процес українського державотворення; відновлення влади УЦР. • Залежність від німецької сторони, яка використала скрутне становище України для вирішення власних продовольчих та політичних проблем в обмін на непевні обіцянки щодо створення умов для возз'єднання українських етнічних територій у складі України. • Створення передумов для звільнення України від більшовиків шляхом збройного втручання країн Четверного союзу
----------	---

Вступ військ Німеччини та Австро-Угорщини на територію УНР	
18 лютого 1918 р.	Початок наступу 450-тисячної армії Четверного союзу та військ УЦР по всьому фронту від Балтійського моря до Карпат
1 березня 1918 р.	Радянські війська залишають Київ
2 березня 1918 р.	Вступ у столицю армії УНР, а наступного дня — німецьких військ
3 березня 1918 р.	Укладення Брестського миру між РСФРР і Німеччиною та її союзниками, згідно з яким Росія зобов'язувалася визнати мирну угоду між УЦР та Німеччиною, та зі свого боку, визнати незалежність УНР і підписати з нею мирний договір
7 березня 1918 р.	Повернення УЦР до Києва
Квітень 1918 р.	Витіснення радянських військ із Донбасу та Півдня України

Політика УЦР у січні–квітні 1918 р.

- Запровадження нового стилю в літочисленні (заміна Юліанського календаря Григоріанським).
- Уведення в обіг національної валюти — гривні.
- Затвердження державного герба — тризуба.
- Впровадження закону про громадянство.
- Скасування приватної власності на землю та прийняття закону про землю, згідно з яким передбачалися соціалізація землі та встановлення максимуму землеволодіння (31 січня 1918 р.).
- Підтвердження курсу і соціально-економічної політики, проголошених у III та IV Універсалах.
- 29 квітня 1918 р. — прийняття УЦР Конституції УНР; обрання президентом М. Грушевського

Причини падіння Центральної Ради

Внутрішні чинники	• Складні умови діяльності — господарська розруха, безладдя, анархія. • Неспроможність запропонувати програму, яка згуртувала б усі верстви українського населення. • Невдоволення політикою УЦР заможних верств населення (підприємців, поміщиків, заможних селян). • Ілюзорна віра в демократичну федерацію народів Росії, надія на примирення з більшовиками. • Нехтування необхідністю створити регулярну боєздатну українську армію
Зовнішні чинники	• Байдужість країн Антанти до долі України. • Фактична окупація німецькими військами території України, конфлікт УЦР із німецько-австрійською окупаційною адміністрацією. • Ідеологічний та військовий тиск із боку більшовиків

Гетьманський переворот. П. Скоропадський

29 квітня 1918 р.	Відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів-землевласників, на якому П. Скоропадського було оголошено гетьманом України
У ніч із 29 на 30 квітня 1918 р.	Здійснення державного перевороту: прихильники гетьмана захопили приміщення генеральних секретарств у військових та внутрішніх справах, а також Державний банк
30 квітня 1918 р.	П. Скоропадський проголосив себе гетьманом усієї України

Внутрішня та зовнішня політика Української держави

Політико-адміністративний устрій	• Зміна державного устрою: перетворення УНР на Українську Державу монархічного типу на чолі із гетьманом. • Структура влади: гетьман, Рада Міністрів, губернські та повітові старости, волосні старшини, у великих містах — градоначальники (усі посади призначалися, а не обиралися)
Економічний розвиток	• Відновлення права приватної власності, у тому числі й на землю. • Повернення націоналізованих підприємств, земель й майна попереднім власникам (у перспективі — обмеження розмірів земельних ділянок 25 гектарами й наділення землею малоземельних хліборобів). • Обмеження свобод для робітників: скасування 8-годинного робочого дня, заборона страйків тощо. • Вдосконалення грошової системи (запровадження гривні, відкриття українських банків). • Розвиток зовнішнього ринку за рахунок збуту товарів до Німеччини та Австро-Угорщини

Національно-культурний розвиток	- Визнання української мови державною. - Українізації освіти: відкрито український університет у Кам'янці-Подільському; заснування української кафедри в університетах Харкова, Києва, Одеси; відкриття понад 150 гімназій та великої мережі шкіл. - Створення української Академії наук на чолі з В. Вернадським (27 листопада 1918 р.). - Заснування Національного архіву, державної бібліотеки, Українського історичного музею, Національної галереї мистецтв, Українського театру драми та опери тощо. - Утворення української автокефальної церкви на чолі з митрополитом В. Липківським
Військова справа	- Початок створення регулярної української армії (кілька дивізій загальною кількістю 65 тис. воїнів). - Спроба відновлення українського козацтва

Анулювання Брестського миру і наступ військ РСФРР на Україну	
Листопад 1918 р.	Перемога в Німеччині революції; капітуляція Німеччини в Першій світовій війні
13 листопада 1918 р.	Анулювання РСФРР Брестського миру; згодом — постанова Раднаркому про невизнання України самостійною державою; зняття урядом РСФРР із себе зобов'язання не втручатися у внутрішні справи України. Звернення Г. П'ятакова та В. Антонова-Овсієнка до В. Леніна з проханням про наступ російських військ на Україну
17 листопада 1918 р.	Ухвалення РСФРР і ЦК РКП(б) рішення про створення Реввійськради Групи військ Курського напрямку, на яку покладалося завдання керувати воєнними операціями в Україні (цими діями було започатковано створення Українського фронту)
Кінець листопада 1918 р.	Створення маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду України , який керівництво більшовицької партії розглядав не як орган влади незалежної держави, а як «обласну» адміністрацію, керовану ЦК РКП(б)
29 листопада 1918 р.	Оприлюднення Тимчасовим робітничо-селянським урядом у Суджі маніфесту про відновлення влади рад в Україні; заклик до боротьби проти «контрреволюції»
Кінець листопада 1918 р.	<i>Початок</i> наступу на Україну більшовицьких військ під командуванням В. Антонова-Овсієнка , які просувалися двома напрямками: на <i>Київ</i> та <i>Харків—Катеринослав</i> . Відновлення в північно-східних районах України під прикриттям маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду на чолі з Г. П'ятаковим більшовицької влади

Утворення Директорії

Дата створення	13 листопада 1918 р.
Визначення поняття	Директорія УНР — тимчасовий орган державної влади УНР, створений для керівництва повстанням проти гетьмана П. Скоропадського; після перемоги — найвищий орган державної влади Української Народної Республіки
Мета	Організація збройної боротьби проти гетьманського режиму
Склад	В. Винниченко (голова, член УСДРП), С. Петлюра (головний отаман військ УНР, член УСДРП), Ф. Швець (член УПСР), А. Макаренко (керівник профспілки залізничників), П. Андрієвський (член УПСР)

Відновлення УНР в умовах збройного конфлікту з Радянською Росією

15 листопада 1918 р.	Звернення Директорії до населення України, у якому вона закликала до збройної боротьби з гетьманом, пообіцявши при цьому демократичні свободи, 8-годинний робочий день, передачу поміщицьких земель селянам; початок антигетьманського повстання; виступ січових стрільців у Білій Церкві
17 листопада 1918 р.	Підписання угоди між Директорією та представниками окупаційних військ про нейтралітет останніх у подіях в Україні
18 листопада 1918 р.	Вирішальний бій під Мотовилівкою , у якому гетьманські війська зазнали поразки
14 грудня 1918 р.	П. Скоропадський зрікся влади; гетьманський режим припинив існувати
18 грудня 1918 р.	Урочистий вступ Директорії до Києва
26 грудня 1918 р.	Проголошення Декларації з програмою дій Директорії

Основні положення Декларації Директорії УНР

- Скасування Гетьманщини, відновлення УНР.
- Передача землі селянам без викупу.
- Влада в УНР належить трудовому народу, а нетрудові, експлуататорські класи позбавляються права голосу.
- Налагодження міжнародних відносин на принципах нейтралітету та мирного співіснування з усіма країнами.
- Директорія — тимчасова верховна влада до скликання **Трудового конгресу** — вищого тимчасового законодавчого органу УНР.
- Відновлення 8-годинного робочого дня та свобод, скасованих гетьманом

Трудовий конгрес

- Проголошення у Декларації Директорії курсу на скликання **Трудового конгресу** — вищого тимчасового законодавчого органу УНР. Діяльність Конгресу було тимчасово припинено через наступ російських більшовицьких військ на Київ. (Відбувся **23—28 січня 1919 р.**)
- **12—15 січня 1919 р.** — вибори до Трудового конгресу, участь у яких мали право брати всі громадяни УНР віком від 21 року, крім позбавлених громадянських прав у судовому порядку і військовиків республіканської армії

Отаманщина	
Визначення поняття	<i>Отаманщина</i> — засилля різних збройних формувань в умовах відсутності реальної державної влади; період в історії визвольних змагань, який найчастіше асоціюється із селянським повстанським рухом 1918—1923 рр.
Причини виникнення	Пробудження селянської стихії. Стислі строки формування армії. Наявність незаконних збройних формувань. Самоуправство окремих місцевих політичних та отаманських авторитетів. Слабкість державного апарату і центральної влади. Вплив підривної більшовицької пропаганди. Внутрішні суперечності між українськими політичними силами
Найвідоміші отамани	Зелений, Григор'єв, Махно, Божко, Ангел
Результати наслідки	Розгортання С. Петлюрою активної діяльності з реформування армії та боротьба з отаманщиною. Отаманщина як деструктивна сила паралізувала українську визвольну боротьбу, поглиблювала внутрішній фронт, підточувала сили народу, деморалізовувала національні сили й послаблювала можливості протистояти перед зовнішніми фронтами, якими були передусім російські Біла та Червона армії

Друга війна Радянської Росії проти УНР. Поразка УНР

3 січня 1919 р.	Захоплення більшовицькими військами <i>Харкова</i> , куди переїхали ЦК КП(б)У та Тимчасовий робітничо-селянський уряд України; перетворення Харкова на столицю більшовицької України
9 січня 1919 р.	Ультиматум Директорії УНР Раднаркому з вимогою припинити військові дії та негайно вивести російські війська з території України. Раднарком відповів, що військові дії ведуть між собою війська Директорії та Українського радянського уряду, а російських військ там немає
12 січня 1919 р.	Війська Першої української радянської дивізії вибили частини УНР із <i>Чернігова</i>

16 січня 1919 р.	Директорія оголосила війну Радянській Росії
19 січня 1919 р.	Захоплення більшовицькими військами <i>Полтави</i> , а 27 січня — <i>Катеринослава</i>
2 лютого 1919 р.	Директорія на чолі з С. Петлюрою залишила Київ та переїхала до Вінниці
5 лютого 1919 р.	Радянські війська увійшли до <i>Києва</i>
Лютий—квітень 1919 р.	Розгром головних військових сил Директорії

Причини поразки Директорії

- Суперечлива внутрішня політика (у тому числі нерозв'язане аграрне питання).
- Заборона на вживання російської мови, спроможність завадити єврейським погромам.
- Значна частина українських громадян була позбавлена політичних прав.
- Нерозбірливе закриття національних установ, створених за часів гетьмана.
- Розквіт отаманства, анархія.
- Погана підготовка та організація армії.
- Протистояння між лідерами (В. Винниченко та С. Петлюра).
- Складна зовнішньополітична ситуація (територія України стала ареною битви для військ Радянської Росії, білогвардійців, Антанти, поляків)

Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР)

16 жовтня 1918 р.	Маніфест австрійського імператора про перебудову держави на федеративних засадах, де «...кожне плем'я на області, яку воно заселяє, творить свій власний державний організм»
18 жовтня 1918 р.	Утворення у Львові Української Національної Ради — політичного керівництва українського національно-визвольного руху
19 жовтня 1918 р.	Постанова Національної Ради про об'єднання українських земель Австро-Угорщини в єдину Українську державу
1 листопада 1918 р.	Захоплення українськими військовими формуваннями на чолі з Д. Вітовським найважливіших об'єктів та урядових установ у Львові та інших містах Східної Галичини (так званий «листопадовий зрив»), початок україно-польської війни
9 листопада 1918 р.	Утворення першого українського уряду — Державного Секретаріату на чолі з К. Левицьким
13 листопада 1918 р.	Проголошення самостійної Західноукраїнської Народної Республіки, президентом якої згодом став Є. Петрушевич

Внутрішня політика ЗУНР

- Утворення дієвих органів законодавчої і виконавчої влади в центрі та на місцях шляхом проведення демократичних виборів.
- Закон про основи освіти: дозвіл на заснування приватних шкіл, надання прав національним меншинам на школи з рідною мовою викладання.
- Закон про громадянство, проголошення української мови державною.
- Встановлення державної монополії на продаж найважливіших продуктів.
- Введення національної валюти: гривні та карбованця. Закон про запровадження 8-годинного робочого дня.
- Закон про національні меншини гарантував їм 30 % місць у майбутньому парламенті.
- Утворення національних збройних сил Української галицької армії (УГА).
- Земельна реформа, за якою земля відчужувалася від великих власників і передавалася земельним комітетам

Злука УНР і ЗУНР	
Визначення поняття	Акт злуки — акт про об'єднання двох українських державних утворень УНР та ЗУНР в єдину незалежну українську державу, який продемонстрував прагнення українського народу до соборності
Ініціатор об'єднання	ЗУНР, яка опинилася в тяжкому становищі перед загрозою польської та румунської агресії
Передумови	1 грудня 1918 р. — підписання у Фастові «Передвступного договору» про об'єднання УНР і ЗУНР, у якому було заявлено про неохитний намір у найкоротший строк створити єдину державу
Урочисте проголошення	22 січня 1919 р. — урочисте оголошення на Софійській площі в Києві універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну
Зміст універсалу	<i>«...Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України — Галичина, Буковина, Закарпаття і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, для яких жили і за які вмирали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка...»</i>
Історичне значення	Акт Злуки став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням становлення політичної нації; об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого, демократичного збирання територій в єдиній суверенній державі

Зовнішня політика ЗУНР

- Укріплення міжнародних позицій (відкрито посольства та дипломатичні представництва в ряді країн).
- Ведення переговорів із країнами Антанти щодо припинення воєнних дій із Польщею.
- Українсько-польська війна

Українсько-польська війна

1 листопада 1918 р.	Початок українсько-польського протистояння, яке переросло у війну; розгортання боротьби за Львів
11 листопада 1918 р.	Захоплення польськими військами <i>Перемишля</i>
21 листопада 1918 р.	Початок відступу українських сил зі Львова; захоплення поляками <i>Хирів</i> , а через кілька днів — <i>Рави-Руської</i>
Січень 1919 р.	Переформування УГА в регулярну армію; польсько-українські переговори за посередництва Англії
Лютий 1919 р.	Місія Антанти на чолі з генералом Ж. Бартельмі, що мала розв'язати питання про перемир'я з Польщею; вимога місії негайно припинити воєнні дії та встановити демаркаційну лінію між Галичиною та Польщею від Кам'янки-Струмилової до Дрогобича та Турки так, щоб Львів і Дрогобицький район (нафта) залишалися за Польщею; відхилення урядом ЗУНР цієї пропозиції
Квітень 1919 р.	Надання Францією військової допомоги Польщі (прибуття до Східної Галичини з Франції 70 тис. солдатів на чолі з генералом Ю. Галлером)
Травень 1919 р.	Початок наступу польської армії по всьому фронту; підтримка польського наступу Румунією, що захопила частину галицького Підкарпаття; невдала спроба УГА зупинити наступ поляків на Золотій Липі; відступ українських військ до річки Збруч
Червень 1919 р.	Чортківська офензива — наступальна операція, у ході якої 25 тис. українських воїнів примусили відступити по всій лінії фронту 100-тисячну польську армію; виснаження армії УГА безперервними боями протягом трьох тижнів
25 червня 1919 р.	Визнання представниками Антанти на Паризькій конференції права Польщі на окупацію Східної Галичини
28 червня 1919 р.	Початок контрнаступу польський військ
Липень 1919 р.	Окупація поляками Східної Галичини; відступ УГА до річки Збруч
25 червня 1919 р.	Визнання представниками Антанти на Паризькій мирній конференції права Польщі на окупацію Східної Галичини
21 листопада 1919 р.	Надання Польщі радою Антанти 25-річного мандату на управління Східною Галичиною

Поглинення території ЗУНР іноземними державами

Східна Галичина	14 березня 1923 р. — рішення Ради Антанти про остаточне включення Східної Галичини до складу Польщі
Північна Буковина	Листопад 1918 р. — окупація цих земель Румунією. 10 вересня 1919 р. — передача за Сен-Жерменським договором Північної Буковини до складу Румунії
Закарпаття	Травень 1919 р. — окупація Закарпаття військами Румунії та Чехо-Словаччини. 10 вересня 1919 р. — включення за Сен-Жерменським договором Закарпаття до складу Чехо-Словаччини на правах автономії

Запровадження радянської державності та її характер. Х. Раковський

29 листопада 1918 р.	Оголошення Тимчасовим робітничо-селянським урядом <i>Маніфесту</i> про повалення влади гетьмана і поновлення радянської влади, скасування всіх законів, наказів і договорів як гетьмана та його уряду, так і Центральної Ради; заклик до боротьби проти Директорії
6 січня 1919 р.	Постанова Тимчасового робітничо-селянського уряду України про зміну назви УНР на Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР)
25 січня 1919 р.	Видання Тимчасовим урядом <i>Декларації</i> , у якій було заявлено про розгортання програми соціалістичного будівництва
29 січня 1919 р.	Переименування Тимчасового робітничо-селянського уряду України в Раду Народних Комісарів (РНК) , яку очолив Х. Раковський
10 березня 1919 р.	Затвердження першої Конституції УСРР за зразком прийнятої раніше Конституції РСФРР, згідно з якою було закріплено диктатуру пролетаріату, скасовано приватну власність, встановлено владу трудового народу, яку представляли ради, тощо

Політика «воєнного комунізму»

Сільське господарство	Уведення продрозкладки (вилучення «надлишків» продовольства в селян). Державна монополія на продаж та заготівлю хліба
Промисловість	Прискорена націоналізація підприємств важкої, середньої та дрібної промисловості. Уведення загальної трудової повинності. Мілітаризація праці. Зрівняльний розподіл продуктів харчування серед працюючих
Торгівля та фінанси	Заборона приватної торгівлі, перехід до прямого товарообігу. Встановлення твердих цін на товари. Карткова система забезпечення міського населення. Скасування плати за житло, комунальні послуги, транспорт
Методи впровадження	Терор, жорстка централізація, утворення продзагонів, реквізиції, конфіскації, кругова порука тощо

Наслідки політики «воєнного комунізму»

- Розлад економіки. Погіршення умов життя народу.
- Соціальна напруга.
- Розгортання повстанського руху проти політики більшовиків

«Білий» та «червоний» терор

«Білий» терор	Масовий терор, здійснюваний антибільшовицькими силами в часи Громадянської війни в Росії; репресивні дії й акти відносно більшовиків і прихильного до них населення
«Червоний» терор	Терористичні заходи, які здійснювали більшовики проти широких соціальних груп, що були оголошені «класовими ворогами» або звинувачувалися в «контр-революційній» діяльності

Повстанський рух. Н. Махно

Причини	• Невдоволення більшості населення більшовицькими експериментами в економічному та політичному житті, які призвели до економічного колапсу, погіршення умов життя народу, зростання соціальної напруги. • Протест проти політики «воєнного комунізму»
Розгортання	• Розгортання повстанського руху під проводом отамана Зеленого, Струка, Соколовського; розгром найбільших повстанських загонів у результаті рішучих і жорстких дій із боку радянської влади. • Квітень 1919 р. — 98 антибільшовицьких виступів в Україні. • 9 травня 1919 р. — спалах в районі Олександрії, Єлизаветграда, Знам'янки одного з найбільших антибільшовицьких повстань на чолі з М. Григор'євим; захоплення повстанцями <i>Катеринослава, Черкас, Олександрівська, Кременчука, Миколаєва, Одеси</i>; придушення повстання наприкінці травня 1919 р. • Розгортання <i>махновського руху</i>; боротьба махновців проти радянської влади. • Червень—липень 1919 р. — майже вся територія України (328 виступів) була охоплена повстанським антикомуністичним рухом

Падіння радянської влади в 1919 р.

Весна 1919 р.	Початок наступу армії генерала Денікіна; до кінця червня більшовики залишають Донбас, Харків, Катеринослав, Миколаїв, Одесу
15—17 липня 1919 р.	Перехід УГА та уряду ЗУНР за р. Збруч та об'єднання УГА з армією УНР
30 серпня 1919 р.	Здобуття Києва українськими військами
31 серпня 1919 р.	Вступ до Києва частин Добровольчої армії Денікіна, встановлення денікінського режиму в Україні

Розклад армії УНР

Причини	- Відсутність підтримки з боку населення, зневіреного у спроможності Директорії навести лад у країні. - Оточення України ворожими або байдужими до її інтересів арміями Радянської Росії, Денікіна, Антанти. - Нестача зброї, медикаментів, продовольства
Результат	- Приєднання УГА до армії Денікіна (6 листопада 1919 р.). - Рішення керівництва УНР про припинення регулярної війни й перехід до партизанської боротьби (4 грудня 1919 р.). - Перший Зимовий похід українських військ по тилах Добровольчої та Червоної армій (6 грудня 1919 — 6 травня 1920 р.)

Денікінський окупаційний режим в Україні

- Невизнання УНР; розподіл території України на області (Харківську, Київську, Новоросійську), очолювані російськими генералами з необмеженими повноваженнями.
- Створення спеціальних каральних загонів для повернення землі та майна поміщикам; сплата селянами великих контрибуцій (якщо земля вже була засіяна, селянин мав віддати значну частину врожаю поміщику і також сплатити податок на армію).
- Поновлення приватної власності та її недоторканності, повернення націоналізованих підприємств власникам.
- Національне гноблення (державна мова — російська; закриття українських шкіл та видань; припинення роботи Академії наук України тощо).
- Скасування 8-годинного робочого дня.
- Розпалювання національної ворожнечі (єврейські погроми).
- Відновлення вільної торгівлі.
- «Білий» терор

Падіння Денікінського режиму

Причини	Опір майже всіх верств українського населення: селянські та робітничі повстання; петлюрівські рейди по тилах; загони Махна, Зеленого та інших; підпільні та партизанські групи; наступ Червоної армії
Результат	Захоплення Києва 16 грудня 1919 р. більшовиками, приєднання УГА до Червоної армії (денікінці відступили до Криму)

Організація влади в Україні після приходу радянських військ восени 1919 р.

- Утворення 11 грудня 1919 р. Всеукраїнському — тимчасового вищого законодавчого та виконавчого органу влади на чолі з Г. Петровським.
- Утворення комітетів незможних селян (комнезамів), які стали опорою радянської влади на селі.
- Відновлення діяльності ВУЦВК та РНК України (лютий 1920 р.).
- Формальне визнання незалежності УСРР.
- Відмова від політики русифікації.
- Відновлення політики «воєнного комунізму»

Варшавська угода (була укладена 21–24 квітня 1920 р. між представниками УНР та Польщі)

- Визнання Польщею незалежності УНР на чолі з Директорією.
- Відмова Ю. Пілсудського від ідеї поновлення Речі Посполитої в межах кордонів 1772 р. та згода УНР на передачу Польщі західноукраїнських земель.
- Домовленість про спільні військові дії проти більшовиків на території України.
- Підпорядкування збройних сил УНР польському командуванню

Радянсько-польська війна та Україна (1920–1921 рр.)

25 квітня 1920 р.	Початок наступу польсько-українських військ
6 травня 1920 р.	Вступ польської армії і частин УНР до Києва
14–26 травня 1920 р.	Початок наступу Червоної армії
12 червня 1920 р.	Захоплення Києва більшовицькими військами
Липень 1920 р.	Відступ польсько-українського війська з території Наддніпрянської України та Білорусії; перенесення військових дій на територію Польщі та Галичини. На загарбаних територіях радянське командування створювало радянські органи влади, які втілювали в життя програму більшовиків
Серпень— вересень 1920 р.	Наступ польських військ, у результаті якого Червона армія залишила територію Польщі та Західної України. Початок переговорів про укладення перемир'я між Польщею та Росією
12 жовтня 1920 р.	Підписання радянсько-польського перемир'я, що означало розрив Варшавського договору Польщі з УНР. Українські війська продовжували вести відчайдушну боротьбу з більшовиками самостійно

Польський окупаційний режим в Україні

Дії польської влади	Утворення польського адміністративного апарату. Відновлення влади поміщиків на землю. Репресії щодо українського населення. Вивезення до Польщі промислового обладнання, товарів, сировини тощо
Причини поразки	Вороже ставлення українського населення до окупаційної влади: партизанський та підпільний рухи; підтримка контрнаступу Червоної армії

Ризький договір (від 18 березня 1921 р. між Польщею, РСФРР та УСРР)

- Варшавський договір між Польщею та урядом УНР був анульований.
- Визнання Польщею УСРР.
- Передача Польщі західноукраїнських та західнобілоруських земель.
- Забезпечення умов національно-культурного розвитку для росіян, українців і білорусів на території Польщі

Другий Зимовий похід військ УНР	
Дата	Листопад 1921 р.
Мета	Об'єднання дій розрізнених повстанських загонів, повалення радянської влади на Україні
Учасники	Добровольці, колишні вояки армії УНР, що перебували на території Польщі, на чолі з отаманом Ю. Тютюнником (близько 1500 осіб)
Результат	Учасники рейду були оточені кінною бригадою червоноармійців, очолюваною Г. Котовським під м. Базар на Житомирщині. Майже 450 повстанців потрапили в полон, більшість із них були розстріляні 23 листопада 1921 р. Невелика група разом з Ю. Тютюнником вирвалася з оточення і втекла до Польщі. Це була остання спроба військ УНР відновити незалежність України

Розгром військ Врангеля	
3 квітня 1920 р.	Головнокомандувачем Добровольчої армії став П. Врангель, який із метою забезпечення підтримки населення в боротьбі з більшовиками запропонував ряд заходів: розробка «Закону про землю» (частина поміщицьких земель передавалася селянам за викуп); видання «Закону про Волосні земства та сільські общини» (такі органи селянського самоврядування повинні були замінити сільські ради); надання обласної автономії козацьким землям; розробка нового фабричного законодавства, яке б дійсно захищало права робітників
10 вересня 1920 р.	Зустріч делегації УНР із П. Врангелем із метою визнання незалежності України та координації дій проти більшовиків. Отримання від Врангеля обіцянки «політично порозумітися з Україною», яка не була реалізована у зв'язку з наступом Червоної армії
7—12 листопада 1920 р.	Форсування Червоною армією Сиваша; узяття Перекопських і Чонгарських укріплень
17 листопада 1920 р.	Остаточне звільнення Криму від військ П. Врангеля

Основні події махновського руху

Літо—осінь 1918 р.	Селянські повстання проти гетьманата П. Скоропадського. Організація повстанських загонів Н. Махна
Початок 1919 р.	Боротьба махновців проти Директорії. Перехід Н. Махна на бік радянської влади. Переформування його повстанських загонів у 3-тю бригаду Задніпровської дивізії
Весна—осінь 1919 р.	Запеклі бої проти білогвардійців на ділянці фронту від Азовського моря до Волновахи. Розрив із більшовиками. Організація повстанських загонів у тилу денікінців. Ці загони стали називати себе Револьюційною повстанською армією України (махновців). Махновська армія, яка, за різними даними, налічувала 40—100 тис. бійців, завдала величезної шкоди військам Денікіна, руйнуючи їхні тили і відтягуючи на себе значні сили
Вересень— листопад 1920 р.	Підписання угоди у Старобільську, згідно з якою Н. Махно обіцяв припинити збройну боротьбу проти радянської влади, а його загони переходили в оперативне підпорядкування командуванню Червоної армії і виступали проти армії Врангеля. Спільна боротьба з Червоною армією проти П. Врангеля
Листопад— грудень 1920 р.	Боротьба радянської влади проти махновців. Остаточний розгром махновського руху

Причини поразки українського визвольного руху

- Відсутність в Україні політичних сил, здатних втілювати ідеологію порозуміння та об'єднання національних сил.
- Неспроможність української демократії здійснити нагальні соціально-економічні перетворення (зокрема аграрну реформу), гармонійно поєднати національні та соціальні вимоги народних мас.
- Згубний вплив панівної на той час соціалістичної ідеології на національно-демократичну свідомість широких верств населення.
- Істотні розбіжності та суперництво між партіями, серед українських лідерів, відсутність чіткої революційної програми, відсутність підготовлених для державної розбудови кадрів.
- Громадянська війна.
- Згубний вплив зовнішнього чинника, вороже оточення УНР, перманентні військові втручання

Уроки та наслідки державотворчих процесів

- Започаткували процес формування модерної політичної нації.
- Відродили традиції української державності.
- Було здійснено першої спроби об'єднання українства

ТЕМА 4. КУЛЬТУРА І ДУХОВНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ В 1917–1921 рр.

Культурні здобутки українських урядів в освітній політиці

- Протягом 1917–1920 рр. відбувалася докорінна ломка старої системи народної освіти, пошуки нових форм, які відповідали б характеру і завданням різних політичних режимів в Україні.
- Розбудова української школи *за доби Центральної Ради* (було засновано 53 українські гімназії, укладено нові навчальні програми, розроблено план українізації школи).
- Українізація шкільної справи *у період Гетьманату П. Скоропадського* (існувало 150 українських гімназій, було запроваджено українську мову, історію та географію України як обов'язкові предмети в російськомовних школах, видавалися підручники українською мовою, приділялася особлива увага підготовці кваліфікованих україномовних викладачів тощо).
- Поглиблення українізації школи *за доби Директорії*.
- Ідеологізація шкільної освіти *більшовиками* (викладання історії, літератури та інших гуманітарних дисциплін на засадах ідей соціалізму); припинення процесу українізації школи; запровадження безплатного й обов'язкового навчання для дітей віком від 7 до 16 років; створення (започатковано в 1920 р.) єдиної загальноосвітньої трудової семирічної школи, що мала два ступені: 1–4 класи та 5–7 класи; можливість продовження навчання в середніх професійно-технічних школах.
- Заходи щодо ліквідації неписьменності дорослих.
- Розробка УЦР плану заснування вузів з українською мовою викладання. Часткова реалізація цього плану за Гетьманату.
- Ломка дореволюційної системи вищої освіти *в умовах більшовицької влади*; реорганізація управління вищою школою з метою звуження впливу старої професури й антибільшовицьки налаштованого студентства; запровадження посади комісара вузу з метою політичного контролю та обмеження самоврядування.
- Розширення мережі вищих і середніх спеціальних навчальних закладів у 1919–1920 рр.
- Затвердження нових правил прийому, згідно з якими перевага при зарахуванні надавалася представникам робітничого класу і трудового селянства (березень 1919 р.).
- Скасування плати за навчання, уведення стипендій.
- Створення робітничих факультетів (робітфаків) для підготовки робітничої та селянської молоді до навчання (1920 р.).
- Заснування українських університетів: Державний український університет у Києві (6 жовтня 1918 р.), університет у Кам'янці-Подільському (22 жовтня 1918 р.).
- Заснування зусиллями місцевого земства і «Просвіти» історико-філологічного факультету майбутнього Українського університету в Полтаві.
- Знищення автономії університетів за більшовицької влади.
- Закриття університетів, створення на їхній основі інститутів народної освіти (1920 р.)

**Подвижництво творців та діячів культури,
їх внесок у вітчизняну та світову культуру**

Наука	• Складні умови розвитку науки в роки революції та громадянської війни. • <i>24 листопада 1918 р.</i> — урочисте відкриття Української Академії наук (УАН). Перший президент УАН — В. Вернадський. Робота у складі УАН трьох структурних відділів: історико-філологічного, фізико-математичного, соціально-економічного. • Еміграція великої кількості науковців, рятуючись від політичних переслідувань і голоду
Література	• Відображення у творах літератури 1917—1921 рр. складної й суперечливої панорами життя. • Помітна течія в поезії — <i>революційний романтизм</i>, представниками якого були В. Сосюра («Третя рота»), В. Чумак («Заспів»), В. Еллан-Блакитний («Удари молота і серця») та ін. • Виникнення літературних об'єднань: • «<i>Біла студія</i>» — літературне угруповання українських символістів, створене 1918 р. в Києві, до якого входили Я. Савченко, К. Поліщук, П. Тичина, М. Терещенко, В. Ярошенко, Лесь Курбас та інші; представники угруповання поєднували принципи езотеричних і містичних мотивів з ідеєю національного відродження. • «<i>Неокласики</i>» — група українських поетів та письменників-модерністів, до якої входили М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський, М. Драй-Хмара; представники угруповання відмежовувались від так званої пролетарської культури, прагнули наслідувати мистецтво минулих епох, віддавали перевагу історико-культурній та морально-психологічній проблематиці. • «<i>Панфутуризм</i>» — літературне угруповання футуристів в Україні створене після Жовтневої революції, заснування і діяльність якого пов'язані з ім'ям поета і теоретика М. Семенка, який разом з однодумцями розробляв теоретичні питання «нової літератури»
Театральне і музичне мистецтво	• Заснування за доби Гетьманату Українського театру драми та опери. • <i>1918 р.</i> — видання Народним секретаріатом освіти України розпорядження місцевим радам «<i>Про введення контролю над діяльністю кінематографів і театрів</i>». • Діяльність корифеїв української сцени — О. Мар'яненка, М. Борисоглібської, молодих талановитих акторів — О. Сердюка, Л. Гакебуша, К. Кошевського. • <i>1917 р.</i> — заснування Лесем Курбасом «Молодого театру» — театру пошуків нових форм втілення сучасної та класичної драматургії. • <i>1920 р.</i> — заснування у Вінниці Українського драматичного театру ім. І. Франка, який очолив Гнат Юра.

Театральне і музичне мистецтво	• 1918 р. — заснування за доби Гетьманату <i>Державного симфонічного оркестру</i> під керівництвом О. Горілого, який у 1919 р. за радянської влади перейменували в <i>Республіканський симфонічний оркестр</i> ім. М. Лисенка • Діяльність симфонічних оркестрів у Харкові, Катеринославі, Одесі. • Створення <i>Української державної капели</i> під керівництвом О. Кошиця. • 1919 р. — створення <i>Державної української мандрівної капели</i> («ДУМКА») на чолі з Н. Городовенком. • Заснування <i>Української республіканської капели (УРК)</i>, яка в 1919—1920 рр. з успіхом виступала за кордоном (Австрія, Франція, Бельгія, Голландія тощо); розпад капели через еміграцію великої кількості митців. • 1920 р. — створення на базі музично-драматичної школи ім. М. Лисенка <i>Київського музично-драматичного інституту</i>. • Творчість композиторів М. Леонтовича, Я. Степового, Л. Ревуцького, Г. Верьовки, Б. Лятошинського та інших
Образотворче мистецтво	• Загибель великої кількості художніх цінностей (картин, скульптур, монументів, архітектурних ансамблів тощо) під час війни. • 5 грудня 1917 р. — урочисте відкриття <i>Української академії мистецтв</i>, ректором якої став М. Бойчук, а членами — видатні українські художники: М. Бурачек, М. Жук, В. та Ф. Кричевські, А. Маневич, О. Мурашко, Г. Нарбут. • Об'єднання навколо ректора Української академії мистецтв молоді талановитої молоді, які заснували так звану <i>школу Бойчука</i>, що справила значний вплив на подальший розвиток не лише українського, а й світового мистецтва. • Творчість талановитого українського графіка Г. Нарбута. • Відкриття в жовтні 1918 р. у Ромнах (на Сумщині) першого в Україні пам'ятника Т. Шевченку (скульптор І. Кавалерідзе)

Релігійне життя

- Процес **секуляризації** культури — звільнення від церковного впливу в громадській та інтелектуальній діяльності, художній творчості тощо.
- 1 січня 1919 р. — проголошення Директорією УНР автокефалії Української православної церкви, але політична нестабільність не дозволила реалізувати це рішення.
- Кінець січня 1919 р. — ухвалення РНК УСРР «*Закону про відокремлення церкви від держави і школи від церкви*», згідно з яким передбачалася передача в руки держави храмів; надання органам влади права закривати небажані храми.
- Наступ більшовицького керівництва на релігію і церкву (священники та віруючі ставали жертвами червоного терору).
- Глибокий розкол православної церкви.
- Створення передумов для організаційного оформлення Української автокефальної православної церкви

ТЕМА 5. УКРАЇНЬСЬКА СРР В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1928 рр.)

Внутрішнє і міжнародне становище України	
Внутрішнє становище	• Перетворення народного господарства країни до початку 1921 р. на руїну (зруйновано машинобудівні підприємства, залізнична і вугледобувна промисловість, металургія; занепад легкої та харчової промисловості). • Скорочення удвічі кількості промислових робітників. • Скрутне становище сільського господарства (скорочення на чверть посівних площ; погіршення обробки землі; позбавлення селян економічних стимулів політикою продрозкладки). • Ускладнення ситуації у зв'язку з неврожам 1920 р. • Робітничі страйки на підприємствах Харкова, Києва, Одеси та ін. Висунення страйкуючими поряд з економічними політичних вимог («Ради без більшовиків»). • Протести селян проти вилучення продовольства за продрозкладкою й заборони торгівлі. Повернення селян до збройної боротьби. • Кваліфікація більшовиками могутньої хвилі антирадянських селянських повстань як «<i>куркульський бандитизм</i>». • Розгортання боротьби з повстанським рухом, яку очолили Х. Раковський і М. Фрунзе; направлення на боротьбу з повстанцями червоноармійських загонів В. Блюхера, П. Дибенка, Г. Котовського
Міжнародне становище	• Встановлення УСРР дипломатичних відносин за іншими державами. • Утворення зусиллями Х. Раковського наркомату зовнішньої торгівлі та забезпечення істотної самостійності його діяльності. • Робота наприкінці 1921 р. торговельних представництв та місій УСРР в <i>Берліні, Гамбурзі, Варшаві, Данцигу, Празі, Відні, Ризі, Римі</i> та ін. • <i>Лютий 1921 р.</i> — підписання першої мирної угоди радянської України з <i>Литвою</i>; згодом встановлення дипломатичних відносин з іншими країнами Балтії — <i>Латвією</i> та <i>Естонією</i>. • <i>18 березня 1921 р.</i> — укладення Ризького договору між РСФРР і УСРР, з одного боку, та Польщею, — з іншого, згідно з яким державним кордоном визнавалася лінія фактичного розмежування до початку радянсько-польської війни. Включення Х. Раковського до складу російської делегації на Генуезькій конференції. • <i>Кінець 1922 — початок 1923 рр.</i> — участь України разом із Росією та Грузією у складі єдиної делегації в роботі Лозаннської конференції, на якій обговорювалося питання про режим чорноморських проток

Входження УСРР до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)	
Державний статус України в 1921—1922 рр.	• <i>Грудень 1920 — грудень 1922 р.</i> — формування «договірної федерації»; • <i>28 грудня 1920 р.</i> — підписання представниками Росії В. Леніним і Г. Чичеріним, з одного боку, та представником України Х. Раковським — з іншого, угоди про воєнний і господарський союз між двома державами. Уряд Росії та України оголосили про об'єднання у сім наркоматів: <i>військових і морських справ, ВРНГ, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів, а також пошти і телеграфу</i> (за угодою об'єднані наркомати входили до складу РНК РСФРР і мали в РНК УСРР своїх уповноважених). • Нерівноправність республік у складі договірної федерації: надання державним органам РСФРР загальнофедеративних функцій управління, що ставило РСФРР у привілейоване становище порівняно з УСРР
Утворення СРСР. Статус УСРР у складі Радянського Союзу	• <i>10 грудня 1922 р.</i> — схвалення на VII Всеукраїнському з'їзді рад у Харкові проекту основ <i>Конституції СРСР та Декларації про утворення Союзу РСР</i>. • <i>30 грудня 1922 р.</i> — відкриття в Москві I Всесоюзного з'їзду рад, який: ухвалив рішення створити нову державу у складі чотирьох республік (БСРР, УСРР, РСФРР та ЗСФРР) під назвою СРСР; затвердив Декларацію про утворення СРСР; прийняв Союзний договір; створив комісію для розробки Конституції СРСР; створив органи влади нової держави — <i>Всесоюзний ЦВК та Раднаком СРСР</i>. • <i>31 січня 1924 р.</i> — ухвалення II Всесоюзним з'їздом рад першої Конституції СРСР, яка остаточно юридично закріпила державні основи Союзу РСР, а Українську СРР — у складі цієї держави. • <i>Травень 1925 р.</i> — внесення змін до Конституції УСРР IX Всеукраїнським з'їздом рад, якими було остаточно законодавчо закріплено вступ України до СРСР
Результат	• З утворенням СРСР відбулося звуження суверенних прав України, однак проголошення СРСР закріпило деякі завоювання українського народу, серед яких — визнання територіальної цілісності України, збереження власного адміністративного апарату тощо

Голод 1921—1923 рр.	
Причини	• Післявоєнна розруха. • Скорочення виробництва сільськогосподарської продукції в результаті продрозкладки, незацікавленості селян у результатах праці. Посуха та неврожай. • Вивезення хліба до Росії та інших республік. • Експорт хліба за кордон

Наслідки та масштаби	• Великі жертви (в Україні, за різними даними, від голоду померло від 1,5—2 до 7 млн осіб). • Придушення селянського повстанського руху в Україні та зміцнення більшовицької влади.
Реакція влади	• Замовчування наявності голоду в Україні тривалий час. • Продовження збору продподатку та вивезення хліба з України. • Вилучення церковних цінностей під приводом боротьби з голодом. • Дозвіл міжнародним організаціям надати допомогу голодуючим
Міжнародні організації допомоги голодуючим	• <i>Американська адміністрація допомоги (АРА)</i> — неурядова організація, створена в США для надання допомоги європейським країнам, потерпілим від світової війни. • <i>Міжнародний комітет допомоги голодуючим радянської Росії</i>

Впровадження непу в Україні

Визначення поняття	<i>Нова економічна політика (неп)</i> — економічна політика більшовиків в Україні в 1921—1928 рр., що змінила політику «воєнного комунізму» та базувалася на впровадженні елементів ринкової економіки
Дата впровадження	<i>Березень 1921 р.</i> — рішення X з'їзду РКП(б) про перехід до непу
Причини	• Глибока економічна криза як наслідок громадянської війни та політики «воєнного комунізму». • Політична криза (масовий опір політиці більшовиків — селянські повстання, страйки робітників, виступи в армії та на флоті). • Початок реалізації плану ГОЕЛРО (Державна комісія з електрифікації Росії), який передбачав будівництво електростанцій та заводів в Україні (реалізація цього плану вимагала надмірної витрати матеріальних ресурсів). • Політична та економічна ізоляція більшовиків на міжнародній арені. • Намагання утримати владу в будь-який спосіб

Особливості впровадження непу в Україні

- Неп в Україні був запроваджений пізніше, ніж у Росії (у 1922 р.).
- Висока ставка продподатку.
- Застосування репресивних заходів під час вилучення продподатку.
- Уведення непу в умовах голоду 1921—1923 рр., що відсунуло нормалізацію становища в сільській місцевості на рік-півтора.
- Широка підтримка українським населенням заходів непу

Відбудова промисловості та сільського господарства

Сільське господарство	- Затвердження резолюції «<i>Про заміну розкладки натуральним податком</i>», згідно з якою передбачалося скасування продрозкладки і введення продподатку. (Мета продподатку — стимулювати сільськогосподарське виробництво; на відміну від продрозкладки, де встановлювалися тверді норми здачі продовольства і реквізувалися всі надлишки, продподаток встановлювався у вигляді відсоткового відрахування від виробленої продукції, продподаток був значно менший за продрозкладку — 20 %, у той час як продрозкладка була фактично в середньому вдвічі більшою.) - Дозвіл на оренду землі на використання найманої праці. - Розвиток різних форм кооперації
Промисловість	- Продаж у приватну власність дрібних та частини середніх підприємств. - Дозвіл на оренду та використання найманої праці. - Об'єднання великих підприємств у трести та переведення їх на госпрозрахунок. - Скасування загальної трудової повинності. - Перехід від зрівняльної до відрядної заробітної плати. - Дозвіл на створення концесій

Грошова реформа 1922–1924 рр.

Мета	Впорядкування грошової системи, яка перебувала на межі колапсу; зупинення інфляції; створення бази для успішного впровадження непу
Зміст	Обмін старих знецінених рублів («радзнаків») шляхом деномінації на нові та впровадження твердої, забезпеченої золотом валюти — червонця
Перебіг	<i>1922 р. — прийняття ВУЦВК декрету «Про заходи щодо впорядкування фінансового господарства». 12 жовтня 1922 р. — заснування Державного банку, який став регулювати грошовий обіг. Створення єдиної грошової системи, яка включала однакові за платіжною силою банківські квитки (червонці), казначейські квитки (рублі) та розмінні монети</i>
Результат	Уведення в країні твердої конвертованої грошової одиниці (червонця) дозволило зупинити інфляційний процес, забезпечити відбудову народного господарства; стабілізація курсу валюти сприяла розвитку кредитування; у 1921–1923 рр. була створена радянська кредитно-банківська система

Початок індустріалізації народного господарства

Початок реалізації	<i>Грудень 1925 р. — проголошення XIV з'їздом ВКП(б) курсу на індустріалізацію країни</i>
Визначення поняття	<i>Індустріалізація — комплекс заходів із прискореного розвитку промисловості, вжитих ВКП(б) у період другої половини 1920-х до кінця 1930-х рр.</i>

Причини	• Забезпечення економічної самостійності й незалежності СРСР. • Ліквідація техніко-економічної відсталості країни, модернізація промисловості. • Створення технічної бази для модернізації сільського господарства. • Розвиток нових галузей промисловості. • Зміцнення обороноздатності країни, створення військово-промислового комплексу. • Стимулювання неухильного зростання продуктивності праці та на цій основі підвищення матеріального добробуту і культурного рівня трудящих
Джерела	• Перерозподіл коштів на користь промисловості за рахунок сільського господарства. • Експорт сировини, продовольства. • Залучення особистих коштів громадян (державні позики, ощадкаси). • «Споживчий аскетизм населення» (замороження заробітної плати робітників і службовців, згортання виробництва товарів широкого вжитку, введення карткової системи). • Використання безкоштовної примусової праці політичних в'язнів

Українізація (коренізація)	
Початок курсу	<i>Квітень 1923 р.</i> — проголошення на XII з'їзді РКП(б) курсу на коренізацію
Визначення поняття	<i>Коренізація</i> — це надання народам СРСР можливості розвивати власну культуру, мову, готувати національні кадри з метою посилити вплив комуністичної партії в національних районах
Мета	• Зміцнення новоутвореної державної структури — Радянського Союзу шляхом надання прав «культурно-національної автономії», що мало принаймні частково компенсувати республікам втрату політичного суверенітету. • Формування привабливого іміджу СРСР на міжнародній арені
Складові українізації	• В Україні коренізація набула характеру українізації. • Підготовка та залучення кадрів із представників української національності до партійних і державних органів та установ. • Запровадження в усіх установах та навчальних закладах української мови. • Друкування газет, журналів і книжок українською мовою. • Усебічний розвиток української культури під контролем партійного керівництва. • Створення умов для розвитку мови та культури всіх національних меншин, які жили в Україні

Політика влади в галузі культури

- Державний контроль над культурою, духовним життям суспільства.
- Боротьба з будь-якими проявами вільнодумства, ухилами від політичної лінії РКП(б), КП(б)У.
- Перебудова культури на ідеологічних засадах марксизму.
- Використання українізації для досягнення цієї мети на початковому етапі

Освіта

Народна освіта	• Відсутність фінансування, нестача освітянських та наукових кадрів, класовий підхід до працівників освіти та науки. • Насильницька реорганізація «Просвіт» в сільські будинки та хати-читальні. • Створення розгалуженої системи освітніх закладів. • Безкоштовне навчання дітей у загальних семирічних школах та професійно-технічних закладах. • Створення навчально-виховних закладів для сиріт та безпритульних. • Зростання кількості шкіл з українською мовою викладання
Вища освіта	• «<i>Обробітничення</i>» вищої освіти, «<i>пролетаризація</i>» студентства, які передбачали підготовку фахівців робітничого походження (надання пільг вихідцям із робітного класу при вступі у вищі навчальні заклади). • Розширення мережі робітфаків, набір до яких здійснювався виключно за рекомендацією партійних, радянських і профспілкових організацій, військових частин. • 1920 р. — ліквідація університетів, на базі яких були створені інститути народної освіти. • Впровадження української мови в навчальний процес вищої школи (декрет Раднаркому УСРР про необхідність переведення вузів на українську мову викладання (1923 р.)). • Розширення мережі вузів, які готували спеціалістів для народного господарства. • Створення навчальних закладів, покликаних забезпечити більшовицьку партію та державу кадрами кваліфікованих робітників, викладачів, пропагандистів (заснування у 1921 р. в Харкові вищої партійної школи, яку в 1922 р. було перетворено на Комуністичний університет ім. Артема)

Кампанія з ліквідації неписьменності

- Травень 1920 р. — постанови про боротьбу з неписьменністю, згідно з якою все неписьменне населення віком від 8 до 50 років зобов'язувалося навчатися грамоти. Розгортання кампанії з ліквідації неписьменності дорослого населення.
- Забезпечення державою безкоштовного навчання в гуртках лікнепу; надання пільг тим, хто в них навчається (звільнення робітників від праці на дві години зі збереження заробітної плати; отримання селянами 25 % знижки при обов'язковому страхуванні майна тощо)

Розвиток науки

- Центр наукового життя — *Всеукраїнська академія наук (ВУАН)* на чолі з **В. Липським**, яка розгорнула роботу в трьох напрямках: історико-філологічному, фізико-математичному, соціально-економічному.
- Плідна діяльність членів ВУАН: *В. Вернадського* (природознавство), *Д. Багалія* та *М. Грушевського* (історія), *Д. Граве*, *М. Крилова* та *Г. Прейфа* (математика), *А. Кримського* (філолог), *О. Богомольця* (медицина), *Л. Писаржевського* та *В. Костяковського* (хімія) та інших.
- Процес підпорядкування науково-дослідних закладів України центру (перетворення ВУАН на філію Академії Наук СРСР).
- Заснування Інституту української наукової мови (1921 р.).
- Створення в Харкові фізико-технічного інституту (1928 р.), у якому розпочалися дослідження з ядерної фізики та радіофізики.
- Аграрна наука (виведення фахівцями з генетики та селекції рослин і тварин *А. Сапегіним*, *В. Юр'євим*, *М. Холодним* та інших нових сортів пшениці, ячменю, кукурудзи, вівса; впровадження в сільське господарство науково обґрунтованої сівозміни тощо).
- Медицина (плідна праця *М. Гамалії*, *Д. Заболотного*, *Ф. Яновського*, засновника радянської терапевтичної школи *М. Стриженка*, відомого фізіолога *В. Данилевського*; зростання плеяди молодого медичної інтелігенції з робітників і селян — *П. Баранника*, *П. Буйка*, *В. Василенка*, *М. Коломийченка* та інших; всесвітнє визнання здобутків офтальмолога *В. Філатова*) тощо

Релігійне життя в Україні

Позиція більшовиків щодо релігії	• Відверта антицерковна, войовничо-атеїстична політика радянської влади. • Арешти, переслідування та розстріли представників духовенства та віруючих. • Початок масового закриття храмів. • Вилучення церковних цінностей для закупівлі зерна за кордоном під час голоду 1921—1923 рр. • 1928 р. — введення в дію Адміністративного кодексу УСРР, у якому був розділ «Правила про культ», згідно з яким втрачав чинність Декрет «Про свободу совісті, церковні та релігійні товариства». • Намагання радянської влади внести розкол між різними конфесіями, підтримка різних сект, що підривало єдність церкви
Створення та організаційне оформлення УАПЦ	• 1921 р. — обрання Всеукраїнською Церковною Радою священика В. Липківського митрополитом і оголошення про створення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). • Зростання авторитету УАПЦ серед населення, збільшення кількості її прибічників. • Постійний тиск радянського керівництва на УАПЦ при формальному виявленні лояльного ставлення до неї. • Невизнання УАПЦ Патріархом Московським і Всея Русі. • Існування багатьох внутрішніх суперечностей, що стосувалися виборних посад. • 1926 р. — розпуск Всеукраїнської Церковної Ради, початок арештів діячів УАПЦ

Українське національне відродження в літературі

Літературно-художні об'єднання	Створення численних літературно-художніх об'єднань: • <i>«Гарт»</i> — союз українських пролетарських письменників, організований у 1923 В. Елланом-Блакитним, метою діяльності якого було об'єднання українських пролетарських письменників та прагнення до створення єдиної інтернаціональної комуністичної культури; відомі представники — <i>І. Кулик, В. Сосюра, В. Поліщук, М. Йогансен, П. Тичина, О. Довженко, М. Хвильовий</i> та інші. • <i>«Плуг»</i> — письменницька організація (голова — С. Пилипенко), яка ставила собі за мету <i>«виховання як своїх членів, так і широких селянських мас у дусі пролетарської революції, притягнення їх до активної творчості в цьому напрямі»</i>; «плужанами» свого часу були <i>А. Голово, Д. Гуменна, Г. Епик, Н. Забіла, П. Панч</i> та інші. • <i>«Молодняк»</i> — організація комсомольських письменників (1926—1932 рр.), які оголосили себе <i>«бойовим загonom пролетарського фронту»</i>; для їх творчості характерна вульгаризація мистецтва; романтика оголошувалася чужою і ворожою пролетаріату; учасники: у Харкові — <i>П. Усенко, Л. Первомайський, І. Момот, В. Кузьмич, О. Кундзіч, Я. Гримайло</i> та інші; у Києві — <i>Б. Коваленко, О. Корнійчук, М. Шеремет, А. Шиян</i> та інші. <i>«Авангард»</i> — літературна група на чолі з В. Поліщуком, заснована в Харкові в кінці 1925 р. після розпаду <i>«Гарту»</i>. Члени групи проголошували <i>«тісний зв'язок мистецтва з добою індустріалізації»</i>, обстоювали <i>«конструктивний динамізм»</i>, як <i>«стиль епохи»</i>, спрямований на боротьбу проти відсталості, міщанства, за дійсний європеїзм у художній техніці; учасники: <i>О. Левада, Л. Чернов (Малошійченко), Р. Троянker, В. Ярина</i>, художники <i>В. Єрмілов, Г. Цапок</i>. 1926 р. — створення на чолі з М. Хвильовим Вільної академії пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ) (входили <i>П. Тичина, М. Бажан, П. Панч, Ю. Яновський</i> та інші). Творчість талановитих українських письменників <i>М. Драй-Хмари, М. Зерова, М. Куліша, В. Сосюри, М. Хвильового, В. Ялового</i> та інших
Літературна дискусія 1921—1928 рр.	• <i>Головна проблема дискусії</i> — шляхи подальшого розвитку української літератури. Ініціатор дискусії — ВАПЛІТЕ. • <i>Позиція М. Хвильового та його прибічників</i> — українська культура повинна розвиватися, спираючись на європейський досвід і досягнення. • <i>Підсумки дискусії</i>: на пленумі ЦК КП(б)У в 1926 р. діяльність М. Хвильового розглядалася як заклик до відокремлення України від Росії. • Звинувачення в націоналізмі та сепаратизмі <i>М. Рильського, М. Драй-Хмари, Є. Плужника, Г. Косинки</i> та інші. • 1927 р. — виключення з ВАПЛІТЕ <i>М. Хвильового</i>

Мистецтво	
Образотворче мистецтво	- Створення Асоціації художників Червоної України, членами якої були видатні українські митці <i>С. Іжакевич, К. Трохименко, Ф. Кричевський</i> та інші. - Плідна праця засновника оригінальної художньої школи М. Бойчука, послідовників якого пізніше стали називати «бойчукістами»; їхні картини з великим успіхом демонструвалися на міжнародних виставках
Музичне мистецтво	- Збагачення українського музичного мистецтва творами композиторів М. Леонтовича, К. Стеценка, Г. Верьовки, Л. Ревуцького, які надавали перевагу хоровим та оперним жанрам, музиці до театральних вистав та обробкам народних пісень. - Заснування К. Стеценком першого київського народного хору, двох мандрівних капел, на основі яких згодом виникла хорова капела «ДУМКА»
Театральне мистецтво	- Відкриття в Києві театру «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса (1922 р.), на сцені якого виступали видатні майстри сцени А. Бучма, М. Крушельницький, Н. Ужвій, О. Сердюк та інші. Намагання Леся Курбаса вивести театр на європейський рівень; критика театру «Березіль» із боку Комуністичної партії за пропаганду національних ідей в мистецтві. - Заснування у Харкові українського театру опери та балету (1925 р.)
Кіно	1922 р. — початок роботи Одеської кіностудії. 1927 р. — початок будівництва Київської кіностудії (на той час найбільшої в Європі). - Створення мережі кінотеатрів (на середину 1920-х рр. в Україні працювало понад 500 кінотеатрів). 1923 р. — постановка В. Гардіном фільму «Остап Бандура» за участю М. Заньковецької. 1924—1925 рр. — було створено понад півтора десятка картин - Початок творчого шляху видатного українського режисера О. Довженка (фільми «Звенигора» (1927 р.), «Арсенал» (1929 р.))

ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1929–1938 рр.)

Перехід до форсованої індустріалізації	
Завдання	• Перетворення аграрної країни на могутню індустріальну державу. • Здобуття техніко-економічної незалежності СРСР. • Укріплення оборонного потенціалу країни, перетворення СРСР на наймогутнішу державу світу. • Підвищення технічної бази сільського господарства
Здійснення	• Грудень 1925 р. — XIV з'їзд ВКП(б), який проголосив курс країни на індустріалізацію. • Грудень 1927 р. — підкреслення XV з'їздом ВКП(б) необхідності прискорення індустріалізації народного господарства; затвердження першого п'ятирічного плану на 1928—1933 рр. • 1929 р. — курс на форсовану індустріалізацію, ухвалення Пленумом ЦК ВКП(б) рішення: <i>«Будь-якою ціною прискорити розвиток машинобудування та інших галузей важкої промисловості»</i>. • 1933 р. — початок другої п'ятирічки
Джерела	• Пріоритетне фінансування галузей важкої промисловості за рахунок легкої та харчової. • Продаж сільськогосподарської продукції та сировини й отримання валютних надходжень для індустріалізації. • Усебічне використання командно-адміністративних важелів управління народним господарством і державою. • Використання безкоштовної праці в'язнів (пізніше ГУЛАГу). • Розгортання соціалістичного змагання (Ізотовський, Стахановський рух)
Позитивні результати	• Перетворення УРСР з аграрної на індустріально-аграрну державу. • Залучення в промисловість України значної частини загально-союзних коштів (20 %). • Зростання промислового потенціалу України в 7 разів. • Збільшення обсягу виробництва продукції машинобудування та металообробки в 4,5 разу. • Створення енергетичної бази. • Будівництво нових підприємств («Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь», «Дніпроалюмінійбуд», «Краммашбуд», Харківський тракторний завод). • Реконструкція старих підприємств (Луганський паровозобудівний завод, металургійні заводи в Дніпропетровську, Комунарьську, Дніпродзержинську, Макіївці). • Виникнення нових галузей (кольорова металургія, електрометалургія, маргарінова промисловість тощо)

Негативні наслідки	• Пріоритет виробництва засобів виробництва (група А) над виробництвом предметів споживання (група Б), що призводило до занепаду легкої та харчової промисловості та низького життєвого рівня народу. • Потужна урбанізація, наслідком якої було збільшення кількості міських жителів, загострення житлової та продовольчої проблем. • Нерівномірність економіко-географічного розміщення промислових центрів. • Орієнтація української економіки на видобуток сировини, а не на виробництво готової продукції та розвиток підприємств завершеного циклу. • «Споживчий аскетизм» населення. • Здійснення індустріалізації за рахунок сільського господарства; перехід до насильницької колективізації
--------------------	--

Хлібозаготівельні кризи 1927–1929 рр.

Криза 1927—1928 рр.	• Свідоме створення ситуації кризи непу, суть якої полягала у зростанні диспропорції цін на промислові та сільськогосподарські товари (так звані «ножиці цін»). • Свідоме згортання радянським урядом курсу на економічну рівновагу: встановлення високих цін на продукцію, якої потребували селяни, наслідком чого стало різке скорочення закупок промислових товарів селянами. • Заниження державою цін на хліб. • 1927 р. — відмова селян здавати хліб державі через низькі закупівельні ціни. • Вихід із кризи за допомогою надзвичайних заходів (від штрафів до конфіскації майна)
Криза 1928—1929 рр.	• Намір Й. Сталіна покінчити з селянами-власниками, які були економічно незалежними від держави й цим робили державу економічно залежною від них. • Загострення кризи загибеллю частини озимини в Україні. • Звинувачення Й. Сталіним у кризі «куркулів» (генсек головну причину кризи вбачав у виступах проти радянської влади «класових ворогів», передусім зміцнілого за умов непу селянства). • <i>Лютий 1929 р.</i> — влада знову вдається до надзвичайних заходів; повторне вилучення адміністративними методами продовольчих ресурсів, що підірвало ринкові стимули до праці. • Постійне збільшення норми хлібоздачі, за невиконання яких накладалися великі штрафи, а в разі несплати конфісковували сільськогосподарський реманент, худобу, садиби, землю. • Скориставшись штучно створеною кризою хлібозаготівель, на порядок денний було винесено питання перетворення селян-власників на найману робочу силу в одержавлених колгоспах
Результат	Хлібозаготівельна криза допомогла Й. Сталіну згорнути непу

Директивна економіка	
Зміст	• 5 грудня 1929 р. — постанова ЦК ВКП(б) «Про реорганізацію управління промисловістю», згідно з якою головними ланками управління ставали підприємства, а не трести. • Позбавлення підприємств економічної самостійності. • Відмова від госпрозрахунку. • Перехід великої промисловості України в підпорядкування загальносоюзних наркоматів. • Запровадження директивного планування. • Створення командної економіки з найвищим ступенем централізації управління
Наслідки	• Формування і закріплення в 1930-ті рр. в СРСР жорсткої командної системи управління з адміністративно-директивними методами керівництва. • Позбавлення Української СРР економічної самостійності

Перехід до суцільної колективізації	
Визначення поняття	• <i>Колективізація</i> — система заходів, спрямована на створення одноосібних селянських господарств у великі колективні й радянські господарства (колгоспи і радгоспи).
Завдання	• Перекачування коштів із села до міста на потреби індустріалізації. • Забезпечення населення країни дешевими продуктами харчування та сировиною. • Перетворення не контрольованих державою індивідуальних селянських господарств на велике виробництво, повністю підконтрольне партійно-державному керівництву. • Ліквідація дрібнотоварного селянського укладу, який, на думку більшовиків, був джерелом капіталізму на селі, а отже, ліквідація куркульства як класу
Здійснення	• Грудень 1927 р. — XV з'їзд ВКП(б) взяв курс на кооперування села, приводом до чого стала хлібозаготівельна криза 1927—1928 рр. • Січень 1928 р. — рішення політбюро ЦК ВКП(б) про примусове вилучення в селян зернових надлишків та необхідність форсованої колективізації. • Листопад 1929 р. — курс на суцільну колективізацію села; пленум ЦК ВКП(б) заслухав доповідь першого секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора «Про сільське господарство України й про роботу на селі», у якій зазначалося, що Україна повинна в найкоротший строк впровадити колективізацію й показати приклад іншим республікам (колективізація в Україні мала завершитися восени 1931 р. або навесні 1932 р.). • Січень 1930 р. — постанова «Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву». • Лютий 1930 р. — лист-директива С. Косіора місцевим партійним організаціям, у якому ставилося завдання колективізувати степ за час весняної посівної кампанії, а всю Україну — до осені 1930 р.

Розкуркулення. Доля приватних сільських господарів та їхніх господарств	
Визначення поняття	<i>Розкуркулення</i> — експропріація селянських господарств у 30-ті роки ХХ ст. в Україні, складова частина примусової колективізації
Мета розкуркулення	Передача колгоспам (державі) найприбутковіших селянських господарств разом із землею та реманентом, вилучення значних запасів сільськогосподарської продукції, ліквідація найзаможнішого прошарку селян, яких радянська влада вважала джерелом капіталізму на селі
Здійснення	<i>30 січня 1930 р.</i> — постанова ЦК ВКП(б) « <i>Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації</i> », яка передбачала ліквідацію цілого класу заможних господарів, яких називали «куркулями»
Доля розкуркулених	Поділ куркулів на три категорії, кожній з яких передбачалася певна міра покарання: 1) активні вороги радянської влади, учасники антирадянських виступів (10-річне ув'язнення або розстріл); 2) пасивні вороги радянського ладу, тобто ті, хто намагався в межах радянського законодавства захищати свою власність (конфіскація майна, виселення до північних та східних районів СРСР); 3) лояльні до політики більшовиків, ті, що не чинили опору радянській владі, але не бажали вступати до колгоспів (переселення за територію колгоспів, надання гіршої землі)
Наслідки	Під розкуркулення потрапило близько 200 тис. господарств

Голодомор 1932–1933 рр. в Україні	
Причини	• Волюнтаристська політика сталінського керівництва в галузі сільського господарства. • Прискорена насильницька колективізація. • Дезорганізація і деградація сільськогосподарського виробництва внаслідок політики колективізації. • Завищений план хлібозаготівель для України на 1932 р. • Діяльність в Україні надзвичайної хлібозаготівельної комісії В. Молотова
«Закон про п'ять колосків»	<i>7 серпня 1932 р.</i> — постанова «<i>Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення суспільної (соціалістичної) власності</i>», відома в народі як «Закон про п'ять колосків», згідно з яким: • збирання колосків визнавалося як розкрадання соціалістичної власності; • за крадіжку колгоспного майна передбачався розстріл із конфіскацією всього майна або позбавлення волі терміном не менше 10 років

Хлібозаготівлі та їх суть	• 5 травня 1932 р. — постанова Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) про план хлібозаготівель із врожаєм 1932 р., згідно з якою передбачалося заготовити 1103 млн пудів зерна; на Україну припадала найбільша частка — 356 млн пудів. • 22 жовтня 1932 р. — рішення Політбюро ЦК ВКП(б) про створення в основних хлібозаготівельних регіонах Надзвичайних хлібозаготівельних комісій (НХК). • Діяльність в Україні надзвичайної хлібозаготівельної комісії на чолі з В. Молотовим, метою якої було вилучення хліба в селян за будь-яку ціну: проведення обшуків, запровадження натуральних штрафів, діяльність загороджувальних загонів, реквізиція насіннєвого, продовольчого й фуражного фондів колгоспів, блокада сіл-боржників тощо. • <i>Листопад 1932 р.</i> — запровадження комісією В. Молотова системи спеціальних бригад із видобутку зерна («червоних валок»), до яких входило понад 110 тис. добровольців (таким чином люди намагалися врятуватися від голодної смерті; вони отримували певний відсоток від вилученого зерна і харчів)
Масштаби та наслідки	• Величезні людські втрати в Україні: 1932 р. — близько 150 тис. осіб; 1933 р. — від 3 до 3,5 млн осіб. • Загибель близько 1 млн селян на Північному Кавказі (особливо на Кубані). • Катастрофічне зниження народжуваності під впливом голоду. • Подолання опору колективізації і як наслідок — перемога колгоспного ладу на селі

Зміни в соціальному складі населення

- Зникнення економічно активних у 1920-ті рр. категорій приватних торговців, власників підприємств.
- Помітне збільшення кількості робітників: їхня питома вага в населенні республіки досягла третини.
- Збільшення загальної кількості службовців і спеціалістів народного господарства, освіти, культури, науки: із 549 тис. осіб у 1928 р. до 2 млн у 1940 р. (понад 25 % мали середню і вищу освіту).
- Зникнення багатомільйонного селянства, яке господарювало самостійно і було власником виробленої продукції; створення натомість колгоспників

Пропагандистський ідеал радянської людини. Зміни в масовій психології та свідомості населення

- Використання для ідеологічного виправдання терору тези про загострення класової боротьби в СРСР у ході будівництва соціалістичного суспільства.
- Органічне доповнення цього положення іншим — про наявність у радянських республіках «повзучих» націоналістичних ухилів.
- Розпалювання Й. Сталіним та його найближчим оточенням боротьби з «ворогами народу».
- Проведення масових мітингів, організатори яких вимагали від виступаючих засудження виявлених «ворогів народу», схвалення смертних вироків тощо.
- Поширення в суспільстві явища доносів і взаємної підозрілості.

Масові репресії. «Великий терор»

Терор — це політика придушення, залякування політичних противників жорстокими насильницькими методами.

Репресії — захід державного примусу, покарання

I хвиля (1928—1931 рр.)	Розкуркулення, депортації, викриття шкідницьких організацій, боротьба проти відомих українських громадських діячів та інтелігенції: • «<i>Шахтинська справа</i>» (1928 р.) над 53 спеціалістами вугільної промисловості Донбасу, які нібито займалися шкідницькою діяльністю; • <i>процес над «Спілкою визволення України»</i> (СВУ) — 1930 р. — справа, спрямована проти «старої» національної еліти; • <i>справа «Українського національного центру»</i> (УНЦ) — 1931 р. — процес над колишніми провідними діячами УНР, серед яких були М. Грушевський, В. Голубович та інші. • боротьба з УАПЦ (із 34 єпископів заарештовано 24, ще вісім зникли без суду і слідства)
II хвиля (1932—1935 рр.)	• Голодомор, репресії після вбивства С. Кірова, боротьба з «націоналістичним ухильництвом». • Самогубства М. Хвильового та наркома освіти М. Скрипника. • Арешт українських козарів і лірників та розправа над ними (грудень, 1934 р.). • Справи «Української військової організації» (УВО), «Блоку українських націоналістичних партій» тощо
III хвиля (1936—1938 рр.)	<i>Доба «великого терору»:</i> • боротьба з українським націоналізмом (справи «націоналістичної» групи професора М. Зерова, «Блоку українських терористичних груп» та ін.); • боротьба з ухилами в партії (справи «Українського троцькістського центру», «Соціал-демократичної партії України»); • чистка партверхівки, репресії проти членів КП(б)У (Е. Квірінг, Х. Раковський, П. Постишев та інші); • репресії в армії (серед репресованих були відомі радянські полководці Й. Якір — командувач Київського військового округу, І. Дубовий — командувач Харківського військового округу, Є. Ковтюх, Д. Шмідт, І. Уборевич та інші). Репресивні заходи щодо українських діячів культури («розстріляне відродження»)

Шкільна освіта

- 25 липня 1930 р. — постанова ЦК ВКП(б) «Про загальне обов'язкове навчання», згідно з якою запроваджувалася обов'язкова початкова освіта в сільській місцевості та загальне семирічне навчання в містечках.
- Травень 1934 р. — постанова ЦК ВКП(б) і РНК «Про структуру початкової і середньої школи в СРСР», згідно з якою запроваджувалася єдина структура загальноосвітньої школи трьох типів: початкова (чотирирічне навчання), неповна середня (семирічне навчання), середня (десятирічне навчання).

- Нестача кваліфікованих педагогів із вищою освітою.
- Заідеологізованість освіти: особливу увагу влада приділяла змісту навчальних програм і підручників, особливо з гуманітарних предметів.
- Скорочення кількості українських шкіл.
- 1938—1939 рр. — запровадження в неросійських школах обов'язкового вивчення російської мови.
- Розгортання широкої позакласної та позашкільної роботи з учнями: створення дитячих технічних станцій, станцій юних натуралістів, спортивних шкіл, театрів юного глядача, будинків художнього виховання тощо.
- Завершення кампанії з ліквідації неписьменності

Вища освіта

- Зростання масштабів підготовки фахівців робітничо-селянського походження через робітфаки, технікуми, вузи.
- Зростання кількості вищих навчальних закладів.
- Придільення значної уваги якості навчання: подовження строків навчання, скасування системи короткострокової підготовки.
- 1933 р. — відновлення діяльності університетів (Харківського, Київського, Одеського, Дніпропетровського).
- Зростання можливостей для науково-дослідницької роботи професорсько-викладацького складу вузів, що позитивно позначилося на якості підготовки спеціалістів.
- Січень 1934 р. — встановлення наукових ступенів кандидатів і докторів наук, наукових звань доцентів і професорів.
- 1935 р. — скасування обмежень, пов'язаних із соціальним походженням абітурієнтів

Досягнення науки та гальмівні чинники її розвитку

- Провідна установа — Академія наук УСРР на чолі з **О. Богомольцем**, до складу якої входило 26 інститутів.
- 1928 р. — відкриття у Харкові *Українського фізико-технічного інституту (УФТИ)*, у якому працювали видатні вчені **І. Курчатов**, **Л. Ландау** та інші.
- 1931 р. — створення *Інституту клінічної фізіології* під керівництвом **О. Богомольця**.
- 1934 р. — заснування *Інституту електрозварювання* під керівництвом **Є. Патона**.
- Організація в Одесі *Українського інституту хвороб очей і тканинної терапії* з ініціативи видатного окуліста **В. Філатова**.
- Плідна робота математиків **М. Крилова**, **М. Богомолова**, **Д. Граве**.
- Дослідження в галузі космонавтики (**Ю. Кондратюк**).
- Продовження досліджень у галузі епідеміології (**М. Гамалія**, **Д. Заболотний**).
- Актуальні розробки в галузі генетики й селекції рослин і тварин (**М. Вавилов**, **О. Богомолець**, **О. Палладін** та інші).
- Плідна праця в галузі суспільних наук (історики **Д. Багалій**, **Д. Яворницький**, **М. Грушевський**).
- Гальмівні чинники розвитку освіти:
- 1930 р. — справа над СВУ — Союзом визволення України: звинувачення віце-президента ВУАН **С. Єфремова**; переважна більшість звинувачених належала до української наукової і творчої інтелігенції.

- 1931 р. — справа «УНЦ» — Українського національного центру, керівництво яким приписували М. Грушевському.
- Критика владою українознавчих досліджень як націоналістичних

Література і мистецтво

- 1934 р. — ліквідація літературно-художніх об'єднань і створення Спілки радянських письменників України.
- Панівне становище методу **соцреалізму**. Звуження творчих можливостей у прозі й образотворчому мистецтві до виробничого жанру: провідними темами творів стали події індустріалізації й колективізації.
- Визнання творів **Ю. Яновського, А. Головка, Остапа Вишні, П. Тичини, В. Сосюри** та інших.
- Хвиля переслідувань українських письменників.
- 1929 р. — заснування «Українського мистецького об'єднання» (М. Козин, В. Коровчинський, Г. Світлицький та ін.).
- Плідна діяльність хорової капели «ДУМКА», якою до 1938 р. керував Н. Городовенко.
- Відкриття у Львові театру опери та балету (1940 р.).
- Продовження діяльності корифеїв української сцени **М. Садовського** і **П. Саксаганського**.
- 1926—1933 рр. — діяльність у Харкові під керівництвом **Леся Курбаса** театру «Березіль», до складу якого належали митці **М. Крушельницький, А. Бучма, Н. Ужвій, І. Мар'яненко, Й. Гірняк, В. Чистякова, Н. Титаренко, О. Добровольська**.
- Творча праця **М. Куліша**, який у своїх п'єсах («Мина Мазайло», «Народний Малахій») відображав людину в умовах нового історичного часу.
- 1933 р. — репресії проти **Леся Курбаса**, звинуваченого в націоналізмі, та театру «Березіль»

«Розстріляне відродження»

Визначення поняття	Розстріляне відродження — духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління 1920 — початку 1930-х рр. в Україні, якому належать високохудожні твори в галузі літератури, філософії, живопису, музики, театру і яке було знищене сталінським тоталітарним режимом
Дії влади	Ідеологічний тиск на науковців, освітян, діячів культури та їх переслідування владою. Боротьба проти «націоналістичних ухилів». Фізичне знищення
Жертви	<i>Травень 1933 р.</i> — арешт М. Ялового і самогубство М. Хвильового. <i>1934 р.</i> — арешт і розстріл драматурга К. Буревія, поетів О. Влизька, Д. Фальківського, новеліста Г. Косинки; за ґратами опинилися письменники Б. Антоненко-Давидович і Є. Плужник та інші. <i>1937 р.</i> — страта понад 100 осіб представників української інтелігенції (Леся Курбас, М. Куліш, М. Яворський, В. Чеховський, В. Підмогильний, М. Вороний, М. Яловий та інші)

Політика держави щодо церкви та її наслідки. Ліквідація УАПЦ

- Курс на формування атеїстичного світогляду.
- Зростання державного тиску на діяльність православної церкви, яка не вписувалася в межі офіційної ідеології.
- Утиски Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), у результаті яких у 1930 р. церква змушена була самоліквідуватися.
- Кривава розправа над священиками, церковним керівництвом (арешт близько 2 тис. священиків УАПЦ, у тому числі митрополитів В. Липківського, М. Борецького, І. Павловського).
- Масове нищення культових споруд, у результаті якого були зруйновані численні пам'ятки церковної архітектури.
- Наслідок антицерковної політики влади — глибокі моральні деформації в суспільстві, зростання бездуховності.

ТЕМА 7. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В 1921–1939 рр.

Статус Східної Галичини та українських північно-західних земель у складі Польщі	
Українські землі у складі Польщі	Східна Галичина, Західна Волинь, Західне Полісся, Холмищина, Підляшшя, Посяння, Лемківщина
Особливості становища	• Утворення польською владою на території Східної Галичини трьох воєводств: <i>Львівського, Тернопільського та Станіславського</i>. • Невизначений міжнародно-правовий статус Східної Галичини протягом певного часу: <i>1919 р.</i> — дозвіл Паризької мирної конференції на тимчасову окупацію Польщею Східної Галичини. • <i>1923 р.</i> — визнання Радою послів великих держав Східної Галичини частиною Польщі
Особливості становища	• Приєднання до Польської держави згідно з Ризьким договором 1921 р. <i>Західної Волині, Західного Полісся, Холмищини і Підляшшя</i>. • Утворення на землях Західної Волині і Західного Полісся <i>Волинського і Подільського</i> воєводств; включення Холмищини і Підляшшя до складу <i>Люблінського</i> воєводства. • Слабкі контакти населення регіону з українцями Східної Галичини; збереження польськими чиновниками штучної перепони між Волинню та Східною Галичиною — так званого «<i>сокальського кордону</i>», який відповідав колишньому державному кордону між Австро-Угорщиною та Росією

Економічне становище українських земель у складі Польщі

Промисловість	• Перетворення українських земель на аграрно-сировинні придатки, ринки збуту, джерела сировини та дешевої робочої сили. • Поділ країни на дві території — <i>Польщу «А»</i> (корінні польські землі) та <i>Польщу «Б»</i> (окраїнні — переважно українські й білоруські землі); сприяння розвитку промисловості Польщі «А», при свідомому гальмуванні промислового будівництва в Польщі «Б» (обмежена видача дозволу на відкриття промислових підприємств; високі залізничні тарифи, встановлені урядом тощо). • Основа промисловості — сировинні галузі: нафтоозокеритна і лісова. • Переробка сільськогосподарської та мінеральної сировини. • Належність більшості підприємств польському або іноземному капіталу
Сільське господарство	• Домінування великого приватного, державного і церковного землеволодіння — близько 43,9 % загальної площі. • Аграрне перенаселення й безземелля. Нерегламентований робочий день сільськогосподарських робітників. • Поширення системи натуральної оплати праці. • Поширення системи відробітків за випас худоби, за зимові позички. • Розгортання масового селянського руху. • 1919 р. — схвалення польським сеймом «<i>Основ земельної реформи</i>», які започаткували аграрну реформу в Польщі, згідно з якою лише незначна частина поміщицьких земель підлягала конфіскації та розподілу між селянами. • Припинення поступок на користь селян за умов спаду селянського руху. • Виділення значної кількості землі до колонізаційного фонду Східної Галичини, який наділяв землею осадників
Кооперація	• Формування на західноукраїнських землях розгалуженої мережі кооперативів, яка включала: кредитні спілки, об'єднані в асоціацію «Центробанк», сільські споживчі й торговельні спілки, молочні кооперативи тощо. • Зростання кількості українських кооперативів у Східній Галичині, які об'єднували до 700 тис. осіб. • Штучне стримування польською владою розвитку української кооперації шляхом надання пільг польським кооперативам
Становище населення	• Гостра проблема безробіття. • Відсутність соціальних гарантій (ігнорування закону про 8-годинний робочий день, низька оплата і тяжкі умови праці, збільшення кількості нещасних випадків та каліцтв на підприємствах, широке використання жіночої та дитячої праці тощо)

Культура	1924 р. — затвердження <i>«кресового закону»</i>, відповідно до якого основним типом школи ставала двомовна, так звана <i>утраквістична школа</i>, згідно з яким вивчення польської мови стало обов'язковим, польською мовою викладалися історія і географія. Розбудова мережі приватних українських шкіл із метою призупинення колонізації освіти. Діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) Значна політизація літературного процесу: • прихильники <i>націоналістичного напрямку</i>, які згуртувалися навколо журналу «Вісник», редактованого Д. Донцовим (У. Самчук, О. Бабій, Є. Маланюк, О. Ольжич, О. Теліга); • група <i>«пролетарських» письменників</i>, що орієнтувалися на Радянський Союз, об'єдналися в літературно-мистецьку групу «Гроно» і видавали у Львові журнал «Вікна» (В. Бобинський, О. Гаврилюк, Я. Галан, П. Козланюк, Я. Кондра та інші); • <i>письменники ліберального напрямку</i> (П. Карманський, Ю. Шкрумеляк, О. Турянський, І. Вільде, Б. Лепкий, В. Стефаник, У. Кравченко, М. Черемшина). Збагачення західноукраїнської літератури міжвоєнного періоду новими іменами: поети — Р. Купчинський, О. Бабій, Ю. Шкрумеляк, М. Матіїв-Мельник, Б. Кравців, С. Гординський та інші; прозаїки — У. Самчук (роман <i>«Волинь»</i> та ін.), трилогія Р. Купчинського <i>«Заметіль»</i>, присвячена історії галицького стрілецтва, історичні та інші повісті Б. Лепкого тощо. Внесок у розвиток українського образотворчого мистецтва художників і скульпторів — І. Труша, А. Монастирського, О. Кульчицької, О. Новаківського, Й. Куриласа, Л. Левицького
----------	---

Політична ситуація. «Пацифікація»	
Визначення поняття	<i>Пацифікація</i> (від латин. — умиротворення, замирення, заспокоєння) — урядова політика, спрямована на заспокоєння (пацифізм, що впроваджується насильницькими методами) злокалізованих етносів (національних меншин) етнічних та національних меншин, спрямована на часткове або повне придушення культурних, економічних та політичних інтересів та прав
Здійснення	<i>Вересень—жовтень 1930 р.</i> — пацифікація у Східній Галичині — репресивна акція, здійснена польською владою за наказом Ю. Пілсудського, із застосуванням поліції та армії проти українського цивільного населення Галичини. Проведення пацифікації у відповідь на «саботажну акцію» ОУН. Пацифікації супроводжувались масовими арештами, побиттям людей, закриттям і руйнуванням українських установ в Галичині
Результат	Подальша значна радикалізація українського руху опору на західноукраїнських землях проти польського панування

Українські політичні партії

Українське
національно-
демократичне
об'єднання
(УНДО).
1925 р.
Д. Левиць-
кий, С. Баран,
В. Мудрий

- Соборність і незалежність України.
- Демократичний розвиток.
- Захист інтересів українського населення у варшавському сеймі й сенаті.
- Культурно-просвітницька діяльність.
- Друга половина 1930-х рр. — зближення УНДО з правлячими колами Польщі; спроба українсько-польського діалогу.
- Укладення між польським урядом і УНДО угоди під назвою «нормалізація», суть якої полягала у відмові УНДО від антиурядової боротьби, а польський уряд мав припинити переслідування українських демократичних організацій.
- Відмова Польщі від примусової національної асиміляції.
- Дозвіл на викладання української мови в гімназіях і школах.
- Припинення переслідування православного духовенства.
- Зростання інвестицій в українські землі; надання грошових позик українським банкам і кооперативам.
- Збільшення українського представництва в українському сеймі

Комуністична
партія Захід-
ної України
(КПЗУ).
1919 р.
А. Бараль
(Савка),
М. Заячків-
ський (Косар),
Й. Крілік
(Васильків)

- Намагання поєднати національні інтереси з комуністичними ідеями.
- Об'єднання всіх українських земель в єдину соціалістичну державу — УСРР.
- Діяльність партії в підпіллі.
- У 1927 р. — підтримка більшістю ЦК КПЗУ так званого «національного ухилу» О. Шумського в КП(б)У; у відповідь тодішній генеральний секретар ЦК КП(б)У Л. Каганович звинуватив керівництво КПЗУ в зраді; відбувся розкол партії — *більшість* («шумськісти») і *меншість* (прихильники Л. Кагановича); існування до кінця 1928 р. двох комуністичних партій: КПЗУ-більшість (під проводом О. Крілика (Васильківа) — «васильківці») і КПЗУ-меншість, яка користувалася підтримкою Москви.
- Відкритий виступ КПЗУ-більшості проти політики Й. Сталіна і Л. Кагановича в національному питанні, домагалися наповнення радянської української державності реальним змістом.
- 1928 р. — виключення КПЗУ-більшості з Комінтерну.
- Кінець 1928 р. — оголошення КПЗУ про саморозпуск; її лідери заявили про визнання своїх «помилочок» і виїхали до УСРР (незабаром усі вони стали жертвами сталінських репресій)

Розгортання українського націоналістичного руху

Українська військова організація (УВО). 1920 р. Є. Конова- лець	• Створення української самостійної соборної держави шляхом загальнонаціонального повстання українського народу. • 1920—1921 рр. — організаційне оформлення: реєстрація всіх бажаючих, оформлення їх в організовані групи. • <i>Методи боротьби</i>: бойкот, саботаж, експропріації майна, індивідуальний терор. • Широка діяльність із бойовими виступами (саботажна акція восени 1922 р. у відповідь на утиски польською владою прав українського населення; 1921 р. — невдалий замах на керівника Польщі Ю. Пілсудського; 1922 р. — убивство українського письменника-лояліста С. Твердохліба; 1924 р. — невдалий замах на президента С. Войцеховського тощо). • Опікування політичним вихованням українців (видання власного органу «Сурма», фінансування видання «Червона Калина», відновлення й підтримка «Літературно-наукового вісника» тощо)
Організація українських націоналістів (ОУН). 1929 р. Є. Конова- валець, С. Бандера, А. Мельник	• Ідеологія — <i>інтегральний</i> (дієвий, чинний) <i>націоналізм</i> Д. Донцова. • Поеднання приватної, націоналізованої та кооперативної форм власності. • Засудження всіх легальних українських партій Галичини як колабораціоністських. • Діяльність під контролем ОУН студентських, молодіжних, освітніх та інших громадських організацій; видання газет, журналів, брошур тощо. • <i>Методи боротьби</i>: демонстрації, студентські страйки, бойкоти, терористичні акти, експропріації, саботаж. • 1934 р. — арешт польською поліцією кількох провідних діячів ОУН, у тому числі С. Бандери

Українські землі у складі Румунії

Назва земель	Північна Буковина, Ізмаїльський, Аккерманський, Хотинський повіти Бессарабії, українське населення румунського повіту Мармарош
Економічне і соціальне становище українського населення	• Перетворення Північної Буковини та українських земель Бессарабії на джерело дешевої сировини й робочої сили. • Розвиток сировинних галузей: лісова та деревообробна промисловість Буковини, рибне господарство Південної Бессарабії. • Панування в промисловості дрібного кустарного виробництва з ручною й напівручною працею; розвиток дрібної промисловості: обробка шкур, варіння мила, виробництво тканини і сукна, олії тощо. • Погіршення економічного становища в умовах світової економічної кризи 1929—1933 рр. Масове безробіття.

Економічне і соціальне становище українського населення	• 1919 р. — початок аграрної реформи, яка не враховувала інтереси українського селянства, яке наділялося мізерними наділами. • Зниження попиту на сільськогосподарську продукцію в умовах економічної кризи 1929—1933 рр., що стало однією з причин скорочення посівних площ, зменшення поголів'я худоби тощо. • Проведення класичної колоніальної політики, спрямованої на зміцнення контролю над українськими територіями. • Переселення румунських колоністів на землі Північної Буковини. • Адміністративна уніфікація загарбаних земель, поширення на них румунського законодавства. • Ліквідація самоврядування громад
Економічне і соціальне становище українського населення	• Розгортання політики румунізації: оголошення румунської мови державною; заборона української мови в державних і муніципальних органах; зміна назв міст і сіл, імен та прізвищ на румунські; закриття українських шкіл, гімназій; ліквідація української кафедри в Чернівецькому університеті; закриття українських культурно-освітніх товариств. • 1924 р. — антирумунське Татарбунарське повстання
Діяльність українських політичних партій і рухів	• Заборона діяльності політичних партій в умовах дії стану облоги з 1918 по 1928 рр. • Нелегальна діяльність із 1918 р. Комуністичної партії Буковини, лідерами якої були С. Канюк, В. Гаврилюк (діяльність, злиття з Комуністичною партією Румунії в 1926 р.). • 1928—1938 рр. — період відносно ліберального правління, що характеризувався активізацією політичної діяльності. • 1927 р. — створення Української національної партії (УНП) на чолі з В. Залозецьким, діяльність якої схилялася до компромісів із владою та передбачала виключно легальні методи боротьби. • 1929 р. — розгортання на Буковині легальної діяльності <i>прокомуністичної організації «Визволення»</i>, яка, як і інші організації подібного спрямування, не користувалася масовою підтримкою з боку населення; програма цієї організації передбачала: одержавлення економіки; аграрні перетворення; приєднання до Радянської України. • <i>Середина 1930-х рр.</i> — виділення з УНП радикального крила під керівництвом О. Зибачинського, І. Григоровича та Д. Квітковського, яке розгорнуло нелегальну діяльність конспіративних груп за зразком оунівських; вплив цієї радикальної національної групи на молодіжні та спортивні товариства. • 1938 р. — установлення військової диктатури в Румунії, заборона діяльності всіх політичних партій

Становище Закарпаття у складі Чехо-Словаччини. Економічне, соціальне та культурне життя

- Невиконання керівництвом ЧСР своєї обіцянки надати Закарпаттю автономний статус.
- Проведення щодо українських земель політики, яка передбачала поєднання елементів колоніалізму з економічною підтримкою краю.
- Намагання чеської влади вирішити проблеми в аграрному секторі шляхом передачі селянам окремих земель угорських поміщиків.
- Розгортання урядом програми будівництва сучасних доріг та мостів; електрифікація краю.
- Влада ЧСР вклала в розвиток краю більше коштів, аніж вилучалося з нього.
- Розширення мережі українських шкіл, гімназій. Діяльність «Просвіт».
- Створення українських театральних осередків, хорів тощо

Карпатська Україна. «Карпатська Січ». А. Волошин	
30 вересня 1938 р.	Мюнхенська змова, яка поклала початок розчленуванню Чехо-Словаччини
23 жовтня 1938 р.	Надання автономії <i>Підкарпатській Русі</i> . Голова автономного уряду — А. Волошин
2 листопада 1938 р.	Віденський арбітраж, за рішенням якого частина території Закарпаття (Ужгород, Мукачеве та кілька українських сіл) передавалася Угорщині
10 листопада 1938 р.	Угорські війська зайняли відступлені області; український уряд переїхав до Хуста
Листопад 1938 р.	Створення націоналістами «Карпатської Січі» — військової організації, головою якої був С. Росоха
Січень 1939 р.	Заснування з ініціативи А. Волошина політичної організації закарпатського населення — Українського національного об'єднання (УНО) , яке стояло на платформі створення суверенної держави
13 лютого 1939 р.	Вибори до парламенту — Союму Карпатської України, які завершилися перемогою прихильників суверенітету Закарпаття
14 березня 1939 р.	Початок окупації Закарпаття румунськими військами
15 березня 1939 р.	Проголошення незалежності Карпатської України. Обрання президентом Карпатської України А. Волошина . Перетворення Карпатської Січі на національну армію Карпатської України (начальник штабу — полковник М. Колодзінський). Збройний опір Карпатської Січі угорській армії; відступ бійців Карпатської Січі до Румунії та Словаччини; видача їх румунами угорцям
Кінець березня 1939 р.	Остаточна окупація території Закарпаття угорськими військами

ТЕМА 1. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 рр.). ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА (1941–1945 рр.)

Україна в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни	
Друга половина 30-х рр. XX ст.	Загострення міжнародних відносин і наростання загрози війни. Українські етнічні території напередодні Другої світової війни належали чотирьом державам: СРСР, Польщі, Румунії та Чехо-Словаччині. Це робило українське питання клубком серйозних суперечностей
Вересень 1938 р.	Поступки Англії та Франції А. Гітлеру при підписанні Мюнхенської угоди поклали початок Чехо-Словацької держави, у складі якої перебувало Закарпаття. За рішенням Віденського арбітражу значна частина Закарпаття була передана Угорщині
Весна 1939 р.	Анулювання Німеччиною німецько-польського пакту про ненапад, що створювало передумови для війни з Польщею, у складі якої перебували Східна Галичина та інші західно-українські землі
Березень 1939 р.	Англо-франко-радянські переговори з метою укладення договору про взаємодопомогу та стримування нацистської агресії; курс А. Гітлера на зближення з СРСР, який декларував СРСР значні територіальні поступки, у тому числі й за рахунок українських етнічних земель
Німеччина вбачала в Україні вигідний плацдарм для проведення агресивної східно-азіатської політики	

Радянсько-німецькі договори 1939 р.	
Пакт про ненапад та таємний протокол до нього (Пакт Молотова—Ріббентропа). 23 серпня 1939 р.	• Зобов'язання сторін утримуватися від агресивних дій стосовно одна одної або будь-яких інших дій спільно з третіми державами, які б загрожували інтересам однієї зі сторін, що домовлялися. • Розмежування в таємному протоколі сфер інтересів обох держав у Східній Європі по лінії річок <i>Нарев—Вісла—Сян</i>. • У сфері впливу СРСР опинялася переважна частина західноукраїнських земель
Договір про дружбу і кордон та таємний протокол до нього. 28 вересня 1939 р.	• Зникнення Польщі як держави на карті світу. • Встановлення кордону між сторонами по «лінії Керзона»: <i>Східна Галичина й Західна Волинь</i> відійшли до СРСР; <i>Лемківщина, Посяння, Холмищина, Підляшшя</i> опинилися в зоні німецької окупації. • Згода Німеччини на приєднання Радянським Союзом <i>Західної Білорусі, Литви, Латвії та Естонії</i>. • Згода Радянського Союзу на «повну свободу» дій Німеччини в Європі

Початок Другої світової війни. Вступ Червоної армії на територію Західної України	
1 вересня 1939 р.	Вторгнення нацистських військ у межі Польщі; початок німецько-польської війни
3 вересня 1939 р.	Оголошення Великою Британією та Францією війни Німеччині. Переростання німецько-польської війни у Другу світову
17 вересня 1939 р.	Вступ Червоної армії на територію Польщі згідно з попередніми домовленостями з Німеччиною; наступ на Галичину та Волинь військ Українського фронту під командуванням С. Тимошенка
22 вересня 1939 р.	Вступ радянських військ у Львів. Протягом 12 днів радянські війська майже без боїв захопили Західну Україну. Ідеологічне оформлення радянського вторгнення в Польщу як кроку до споконвічного прагнення західних українців до єднання зі своїми східноукраїнськими братами
22 жовтня 1939 р.	Вибори до Народних Зборів Західної України (під контролем радянських військових та політпрацівників), які наприкінці жовтня ухвалили Декларацію про входження Західної України до складу УРСР
Листопад 1939 р.	Затвердження сесіями союзної та української Верховних рад законів про возз'єднання Західної України з УРСР у складі СРСР. Встановлення німецького контролю над <i>Лемківщиною</i> , <i>Холмщиною</i> та <i>Підляшшям</i> , які увійшли до складу Польського генерал-губернаторства; дія на цих територіях окупаційної адміністрації

Возз'єднання Хотинщини, Південної Бессарабії і Північної Буковини з УРСР	
26 червня 1940 р.	Нота Раднаркомів СРСР до уряду Румунії з вимогою повернути <i>Бессарабію</i> та передати <i>Північну Буковину</i> на підставі того, що в листопаді 1918 р. Народне віче Буковини прийняло рішення про возз'єднання з Радянською Україною. Звернення Румунії до Німеччини з проханням про допомогу; запевнення Німеччиною Румунії щодо тимчасовості територіальних поступок СРСР
28 червня 1939 р.	Прийняття рішення коронною радою Румунії про поступки вимогам Радянського Союзу
28 червня — 3 липня 1940 р.	Військова операція, здійснена Червоною армією з метою примусової передачі Румунією Бессарабії та Північної Буковини до складу СРСР, яка отримала назву «визвольний похід»
2 серпня 1940 р.	Рішення Верховної Ради СРСР про прийняття <i>Бессарабії</i> та <i>Північної Буковини</i> до складу СРСР; <i>Північна Буковина</i> , <i>Хотинський</i> , <i>Аккерманський</i> та <i>Ізмаїльський</i> повіти увійшли до УРСР

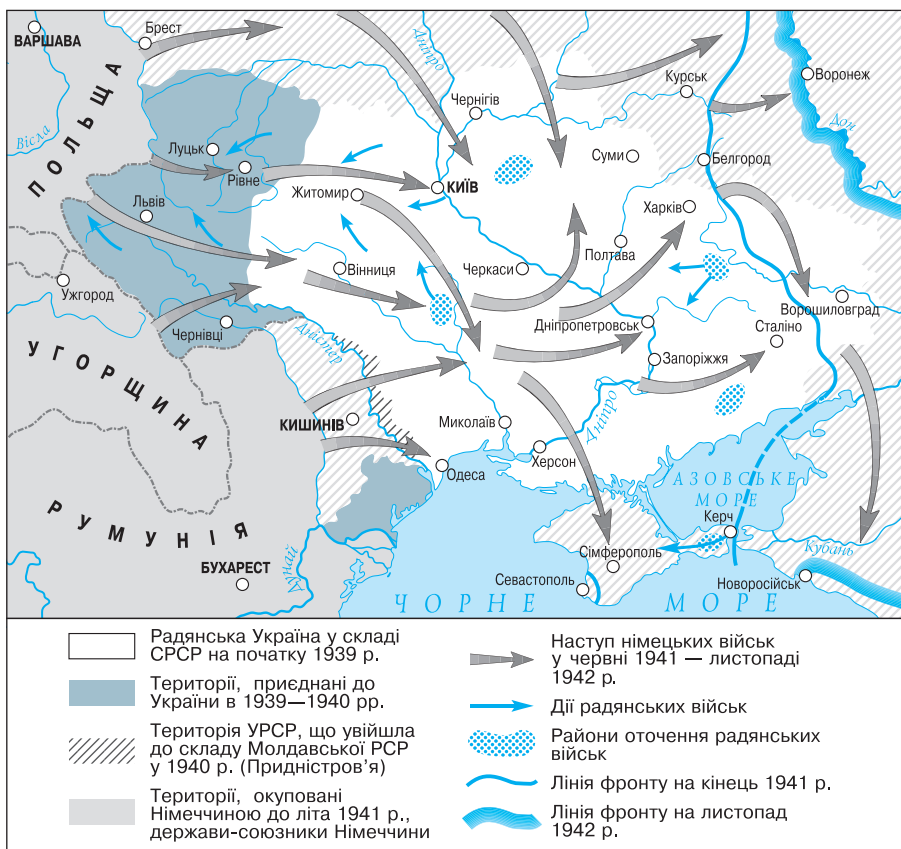
Радянізація приєднаних територій

Визначення поняття	<i>Радянізація</i> — система заходів, спрямованих на встановлення радянської влади, побудову соціалістичного суспільства за економічною та політичною моделлю СРСР у західноукраїнських землях
Основні заходи	• Поширення радянського законодавства. • Заміна чиновників-поляків новоприбулими службовцями (направлення зі східних районів великої кількості кадрів, часто російськомовних). • Заборона всіх політичних партій, громадських, культурно-освітніх товариств; дозволено діяльність лише КП(б)У, комсомолу, радянських профспілок. • Розширення мережі навчальних закладів усіх рівнів; заснування бібліотек, клубів тощо. Українізація освіти, преси. • Уведення безкоштовного навчання та медичного обслуговування. • Суворий контроль партійно-радянського керівництва над усіма сферами життя. • Утиски церкви, особливо греко-католицької

Становище в УРСР у 1939 — у першій половині 1941 р.

- Концентрація зусиль на військовій промисловості. Збільшення обсягів видобутку вугілля, нарощування потужностей машинобудівної промисловості, хімічних підприємств, електроенергетики.
- Уведення в дію в УРСР 600 нових промислових підприємств (1938 — червень 1941 р.).
- Значне місце України в загальносоюзному виробництві (видобуток та виготовлення 50,5 % вугілля, 67 % залізної руди, 64,7 % чавуну, 48,8 % сталі, 49,7 % прокату).
- Відставання підприємств легкої та харчової промисловості; загострення дефіциту продуктів харчування та товарів масового споживання.
- Використання села як донора для промисловості.
- 26 червня 1940 р. Указ Президії Верховної Ради СРСР про встановлення 8-годинного робочого дня, 7-денного робочого тижня тощо.
- Заходи щодо посилення трудової дисципліни:
- 26 червня 1940 р. — Указ Президії Верховної Ради СРСР, за яким самовільне залишення робочого місця каралося ув'язненням від 2-х до 4-х місяців, прогул без поважної причини карався засудженням до виправно-трудових робіт на строк до 6 місяців з утриманням 25 % зарплати.
- Для кожного працездатного колгоспника встановлювався обов'язковий мінімум трудовнів на рік, невиконання якого було підставою для репресій аж до арештів.
- Посилення потенціалу військових округів на території України (з 1939 по 1941 р. лише в Київському особливому військовому окрузі додатково було сформовано 18 стрілецьких та авіаційних дивізій, вісім механізованих корпусів)

Україна в роки Другої світової війни. Велика Вітчизняна війна (1939–1942 рр.)

Початок Великої Вітчизняної війни

18 грудня 1940 р.	Затвердження Гітлером плану «Барбаросса» — плану нападу на Радянський Союз, що передбачав «бліц-криг» («блискавична війна»)
22 червня 1941 р.	Початок Великої Вітчизняної війни

Мобілізаційні заходи та евакуація

Визначення понять	Мобілізація — комплекс заходів, здійснюваних із метою переведення економіки, діяльності органів державної влади, установ і організацій, збройних сил на функціонування в умовах воєнного часу. Евакуація — виведення з місцевості, що перебувала під загрозою нападу ворога, у тил населення, поранених, а також матеріальних засобів.
-------------------	--

Основні заходи	• 26 червня 1941 р. — створення в Україні спеціальної комісії по евакуації на чолі з Д. Жилою; евакуація підприємств, колгоспів, наукових та культурно-освітніх установ, людей, цінностей. • 7 липня 1941 р. — звернення керівництва УРСР до українського народу із закликом дати рішучу відсіч фашистській навалі. • Створення загонів народного ополчення із числа добровольців. • Спорудження оборонних укріплень. • Швидке налагодження виробництва в тилу. • Знищення об'єктів, що не підлягали евакуації. • Перебудова народного господарства на воєнний лад (збільшення обсягів випуску воєнної продукції). • Подовження робочого дня до 11 годин, скасування відпусток, жорстка трудова дисципліна тощо
Результати	З України було евакуйовано понад 3,8 млн осіб, понад 550 великих підприємств 30 галузей промисловості, що становило одну третину всіх заводів і фабрик із районів СРСР, охоплених війною; у східні райони СРСР було вивезено 30 тис. тракторів, понад 6 млн голів худоби, 125 млн пудів зерна та іншого продовольства

Військові події 1941–1942 рр. Окупація України

22 червня 1941 р.	Бомбардування німецькою авіацією українських міст (Рівне, Львів, Житомир, Київ, Севастополь та ін.)
23—29 червня 1941 р.	Найбільша танкова битва початкового періоду війни в районі Луцьк—Броди—Рівне, у якій взяли участь з обох сторін близько 2 тис. танків (на тиждень затримала просування ворога)
30 червня — 11 липня 1941 р.	Відступ Червоної армії на обох фронтах: на Півдні німецько-румунські війська захопили Північну Буковину й Бессарабію та підійшли до Дністра; на Заході України захопили Дрогобич, Львів, Луцьк, Рівне, Житомир і наблизилися до Києва
11 липня — 22 вересня 1941 р.	Київська оборонна операція, яка закінчилася катастрофою для Південно-Західного фронту. Не дозволивши вчасно відвести війська з київського виступу й зайняти більш вдалу позицію для оборони, Ставка Верховного головнокомандування прирекла на загибель і полон понад 600 тис. осіб, які опинилися в оточенні. У «котлі» загинули командуючий фронтом М. Кирпос, член військової ради М. Бурмистренко, начальник штабу фронту В. Тупиков
19 вересня 1941 р.	Гітлерівці зайняли Київ. Оборона Києва тривала 71 день, вона надовго затримала німців і дала змогу провести евакуацію на схід людей і великі підприємства Лівобережжя та Донбасу

5 серпня — 16 жовтня 1941 р.	Оборона Одеси (протягом 73 днів захисники міста відтягували на себе 300-тисячну ворожу армію, завдаючи їй великих втрат; за наказом Ставки для посилення оборони Криму радянські війська організовано й непомітно для ворога евакуювалися з-під Одеси)
25 жовтня 1941 р.	Гітлерівці зайняли Харків (до кінця жовтня була окупована також значна частина Донбасу)
30 жовтня 1941 — 4 липня 1942 р.	Героїчна оборона Севастополя, яка тривала 250 днів
16 листопада 1941 р.	Радянські війська залишили Крим (крім невеликого клаптика із Севастополем)
Кінець 1941 р.	Війська Південно-Західного фронту закріпилися на лінії Вовчанськ—Балаклія—Красний Лиман, а Південного — на лінії Артемівськ—Шахтарське—Большекрепінська
12—29 трав- ня 1942 р.	Наступальна операція радянських військ під Харковом, наслідки якої були трагічними (у районі Барвенківського виступу в оточення потрапили три радянські армії; втрати склали близько 240 тис. осіб)
22 липня 1942 р.	Остаточна окупація території України німецько-фашистськими військами після захоплення міста Свердловська Ворошиловградської області (нині — Луганської). Ціною величезних жертв, героїчного опору народу німецький план «блискавичної війни» був зірваний

Нацистський «новий порядок». Життя населення України в умовах окупації

«Новий порядок» — жорстокий режим, встановлений німецько-фашистськими загарбниками на окупованій території, що супроводжувався масовими розстрілами і депортацією місцевого населення	
Румунська провінція «Трансністрія»	Чернівецька та Ізмаїльська області УРСР, а також землі між Бугом і Дністром, які за німецько-румунським договором від 19 серпня 1941 р. передавалися Румунії. <i>Центр:</i> Тирасполь, згодом — Одеса
Дистрикт «Галичина»	Львівська, Дрогобицька, Станіславська й Тернопільська області УРСР. <i>Центр:</i> Львів
Рейхскомісаріат «Україна»	Більша частина українських земель (окрім прифронтових), Крим, Орловська область Росії, деякі райони Білорусії. <i>Центр:</i> Рівне
Прифронтові райони	Донбас, Чернігівська, Сумська, Харківська області
Заходи	• Скасування чинності радянського законодавства. • Введення німецького кримінального права і судів. • Запровадження комендантської години. • Дискримінація українського населення.

Заходи	• Економічний визиск України. • Використання примусової праці місцевого населення тощо. • Терор голодом у містах; обмеження постачання міст продовольством; жертви організованого окупантами голоду — сотні тисяч жителів великих українських міст
--------	--

Розгортання радянського партизанського руху

Визначення поняття	<i>Радянський партизанський рух</i> — партизанський рух проти німецьких окупантів та їх союзників на території України в 1941—1944 рр.
Форми боротьби	Збір розвідувальних даних. Рейди в тил ворога. Диверсії на комунікаціях ворога, знищення ліній зв'язку, доріг, мостів. Розповсюдження листівок, газет із закликами до боротьби проти окупантів. Визволення військовополонених та порятунок людей від вивезення на роботи до Німеччини
Діяльність	• <i>Кінець 1941 р.</i> — виникнення перших великих радянських загонів партизанів під Черніговом, Сумами та Брянськом під керівництвом М. Попудренка та С. Ковпака. • Приєднання до них групи радянських військ, які провалились з оточення на схід від Києва у вересні 1941 р. • <i>Червень-грудень 1941 р.</i> — діяльність на території України 2,5 тис. партизанських загонів і диверсійних груп. • <i>30 травня 1942 р.</i> — створення постановою Ставки Верховного Головнокомандування СРСР Українського штабу партизанського руху (УШПР) на чолі з Т. Строчаком. • <i>Від кінця 1942 р.</i> — набуття партизанським рухом у УРСР масового характеру. • Зміцнення зв'язків між керівним центром та окремими загонами (забезпечення партизанів зброєю, продовольством, медикаментами з центру). • Узгодження дій партизанів із військовими операціями Червоної армії. • <i>Червень-жовтень 1943 р.</i> — <i>карпатський рейд С. Ковпака</i> (із Путивля через Волинь у Карпати) з метою виведення з ладу нафтопромислів та поширення політичного впливу радянської влади в Західній Україні. • <i>1943 р.</i> — рейди загонів радянських партизанів: М. Наумова (на півдні України), Н. Мельника та О. Федорова (Правобережжя й Волинь) та ін. • <i>1943 р.</i> — розгортання рейкової війни — операцій радянських партизанів у тилу німецьких військ на території Росії, Білорусії та України з метою одночасного масового зруйнування залізничного полотна. • Загальна кількість партизанів на території України: в 1941—1943 рр. — від 5—30 тис. бійців, у 1944 р. — 30—50 тис. осіб

Колабораціонізм	
Визначення поняття	<i>Колабораціонізм</i> — співробітництво з нацистською Німеччиною та її союзниками в роки Другої світової війни
Прояви	- Створення на підтримку окупаційній владі допоміжної адміністрації з представників місцевого населення, які виявили бажання співпрацювати з окупантами: бургомістри в містах, голови в районах, старости в селах, допоміжна поліція, добровольчі військові з'єднання. 1941 р. — із числа українців були сформовані батальйони «Нахтігаль» і «Роланд» у складі вермахту. 28 квітня 1943 р. — була сформована дивізія Ваффен-СС «Галичина» (Перша українська), яка проіснувала до закінчення війни в 1945 р. (11 тис. осіб). - Використання німцями українських військових формувань як «гарматне м'ясо»

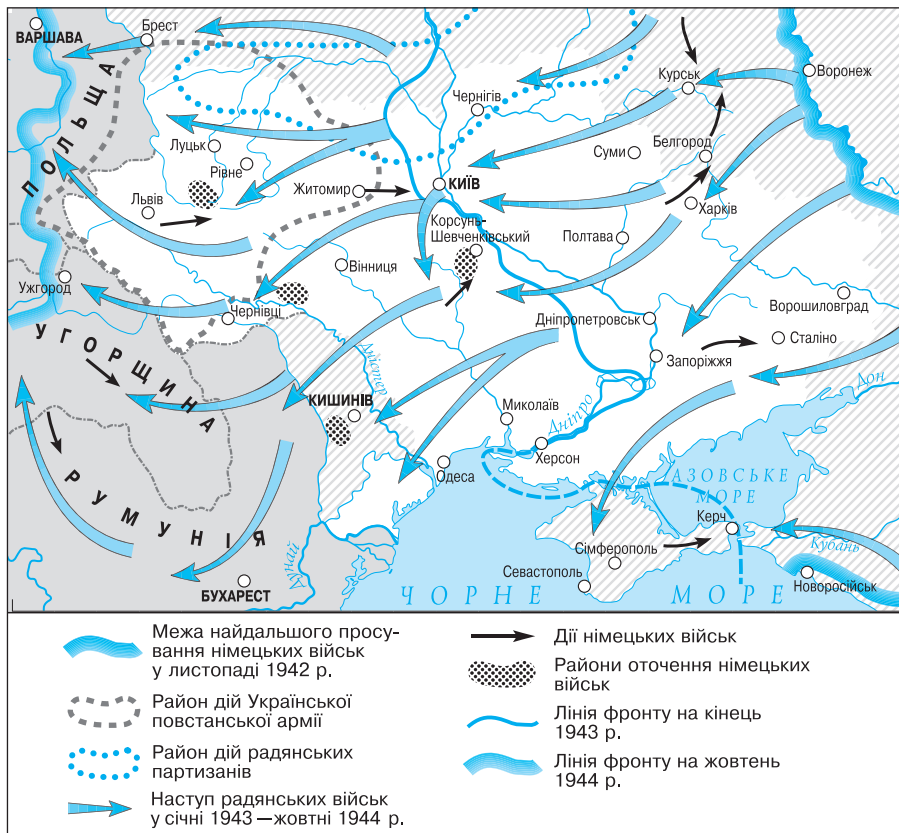
Рух Опору та його течії	
Визначення поняття	Рух Опору — антифашистський національно-визвольний рух у роки Другої світової війни проти німецьких, італійських і японських окупантів та їхніх союзників
Причини	Невдоволення населення німецьким «новим порядком»
Течії	<i>Радянська:</i> розгортання радянської партизансько-підпільної боротьби на території України. <i>Національна:</i> розгортання боротьби ОУН-УПА в умовах німецької окупації

Національна течія. Утворення УПА	
Проголошення у Львові Акта відновлення Української держави	1940 р. — розкол оунівського руху на ОУН-М на чолі з А. Мельником та ОУН-Б на чолі з С. Бандерою; члени ОУН не зійшлися в поглядах на методи досягнення мети — створення незалежної України: бандерівці робили ставку на власні сили й активні методи боротьби, а мельниківці покладали великі надії на Німеччину. - Спроба оунівців налагодити співробітництво з німецькою окупаційною адміністрацією. 30 червня 1941 р. — скликання у Львові керівниками ОУН-Б Українських національних зборів, які проголосили «Акт відновлення Української держави». - Формування національного уряду на чолі з Я. Стецьком, який невдовзі розігнали німці. 7 липня 1941 р. — спроба мельниківців налагодити співпрацю з окупаційною адміністрацією: лист А. Мельника до А. Гітлера з проханням дозволити створити власний уряд, на який він навіть не отримав відповідь. 5—9 липня 1941 р. — арешт гестапівцями С. Бандери, Я. Стецька, а також близько 300 членів ОУН

Утворення УПА	• <i>Червень—липень 1941 р.</i> — створення з ініціативи ОУН Української народної революційної армії (УНРА), яка налічувала близько 4 тис. осіб; згодом під тиском німців більшість бійців УНРА перейшли до відділів Народної міліції. • <i>Серпень 1941 р.</i> — організація Т. Бульбою-Боровцем загонів «Поліська Січ», які діяли на території Полісся й Волині. • <i>14 жовтня 1942 р.</i> — створення Української повстанської армії (УПА) — військово-політичного формування, що діяло в Україні в 1942—1950-х рр. Командир УПА — Р. Шухевич. У ході війни вела боротьбу проти німців, проти польської Армії Крайової та радянської влади. • <i>Весна 1943 р.</i> — розгортання масового повстанського руху на Західній Україні: організація повстанських загонів ОУН-М, які незабаром були приєднані до УПА; до УПА також приєдналися загони «Поліської Січі»
Діяльність	• Прагнення ОУН витіснити партизанські загони та розвідувально-диверсійні групи, підконтрольні Москві, із району своєї дислокації. • Спроба командування УПА налагодити контакти з радянськими партизанами: у жовтні 1943 р. вони звернулися до радянських партизанів із закликом приєднатися до спільної боротьби пригнічених народів за створення незалежних держав, а не відновлення СРСР. • Розгортання у відповідь антиоунівської пропагандистської кампанії. • Конфлікт із польською адміністрацією, який вилився у взаємні «етнічні чистки». • Трагедія Волині — етнічні чистки українського і польського населення, що здійснювалися УПА та польською Армією Крайовою. • Розгортання систематичних бойових дій проти німецької армії. • Розгром німецьких таборів для військовополонених, теракти проти гітлерівського командування. • Диверсії на німецьких комунікаціях. • Розгром німецьких господарств «лігеншафтів». • Визволення значної території Полісся, Волині, Галичини, створення тут української адміністрації («українських республік»). • Спроби німців знищити УПА масовими акціями (найвідоміша з них — наступ генерала фон дем Баха)

Визволення території України від фашистських загарбників	
19 листопада 1942 — 2 лютого 1943 р.	Сталінградська битва , яка поклала початок корінному перелому у війні на користь СРСР
18 грудня 1942 р.	Звільнення першого населеного пункту УРСР — с. Півнівки Ворошиловградської області
Січень — початок березня 1943 р.	Наступальні операції радянських військ, у ході яких було звільнено значну частину Донбасу, 16 лютого перший раз звільнено Харків
19 лютого — 25 березня 1943 р.	Контрнаступ німецько-фашистських військ із району Краснограда та Красноармійська Харківської області, знову втративши Харків та Белгород радянські війська героїчними зусиллями зупинили ворога
5 липня — 23 серпня 1943 р.	Курська битва , у ході якої було визволено Лівобережжя України та Донбас (23 серпня 1943 р. остаточно звільнено Харків)
Вересень — листопад 1943 р.	Героїчна битва за Дніпро (за успішне форсування Дніпра та небачений героїзм 2438 радянським воїнам було присвоєно звання Героя Радянського Союзу)
6 листопада 1943 р.	Визволення Києва
24 грудня 1943 — 29 лютого 1944 р.	Житомирсько-Бердичівська, Кіровоградська, Корсунь-Шевченківська (найбільша, в оточенні опинились 11 ворожих дивізій загальною кількістю 80 тис. осіб), Рівненсько-Луцька, Нікопольсько-Криворізька операції
4 березня — середина квітня 1944 р.	Проскурово-Чернівецька, Умансько-Ботошанська, Березнегувато-Снігірівська, Одеська операції. У результаті цих наступальних операцій було звільнено Правобережжя й Південну Україну. 26 березня 1944 р. радянські війська вийшли на кордон із Румунією, 8 квітня 1944 р. — на кордон із Чехословаччиною
8 квітня — 12 травня 1944 р.	Кримська наступальна операція, яка завершилася визволенням Криму
13—29 липня 1944 р.	Львівсько-Сandomирська операція (27 липня звільнено Львів, Перемишль; форсуванням р. Вісли закінчився розгром німецької групи армій «Північна Україна»)
20—29 серпня 1944 р.	Яссько-Кишинівська операція, в ході якої визволено Молдавську РСР та Ізраїльську область України, розгромлено групу армій «Південна Україна»
8 жовтня 1944 р.	Визволення останнього окупованого фашистами населеного пункту УРСР — с. Лавочне Дрогобицької області
28 жовтня 1944 р.	Повне визволення Закарпаття, остаточне вигнання фашистських окупантів з українських земель

Україна в роки Другої світової війни. Велика Вітчизняна війна (1943–1944 рр.)

Завершення Великої Вітчизняної війни

Квітень—травень 1945 р.	Берлінська операція, яка завершила розгром гітлерівської Німеччини
2 травня 1945 р.	Капітуляція Берлінського гарнізону
У ніч із 8 на 9 травня 1945 р.	У Карлсхорсті (поблизу Берліна) представники поваленої Німеччини, з одного боку, і військовими керівниками СРСР, США, Великої Британії й Франції — з іншого, підписали Акт про беззастережну капітуляцію німецьких військ

Примусове виселення з Криму в східні регіони СРСР татар, греків, вірмен

Визначення поняття	Депортація — вигнання, висилка з постійного місця проживання або держави окремих осіб або народів
Основні заходи	• 18 травня 1944 р. — примусове виселення кримсько-татарського населення Кримської АРСР, проведення НКВС. • Офіційна причина депортації — співпраця деяких кримських татар із нацистською Німеччиною під час війни. • До Середньої Азії було виселено 238,5 тис. осіб, із яких 86 % становили жінки і діти. • Ліквідація Кримської АРСР і перетворення її на область. • Депортація з Криму грецького, вірменського, а згодом і болгарського населення. • Скорочення кількості населення Криму з 1196 до 351 тис. осіб. • 1989 р. — визнання Верховною Радою СРСР депортації незаконною і злочинною

Культура України в роки війни

Освіта	• Було зруйновано значну частину шкіл та знищено їх матеріальну базу. • Освітня політика фашистів на окупованій території була спрямована на онімечення населення (дозвіл лише початкової та професійної освіти, обов'язкове вивчення німецької мови, навчання за програмами, розробленими німецькими чиновниками). • Створення для дітей-сиріт у східних районах СРСР дитячих будинків та інтернатів (сюди було переміщено з України 500 дитячих садків та інтернатів, 257 дитячих будинків). • Налагодження роботи вузів України в евакуації (близько 70 вузів). • Початок відбудови системи освіти в 1943—1944 рр. на території України, що була звільнена від фашистських загарбників
Наука	Евакуація наукових закладів України на схід, у тому числі й Академії наук УРСР. Плідна робота українських учених у різних галузях: • розробка технології виплавки броньованих сталей (академік М. Доброхотов); • метод автоматичного дугового зварювання під флюсом під час збирання танків Т-34 (Інститут електрозварювання АН УРСР на чолі з Є. Патоном); • наукові досягнення в галузі медицини (винайдення сироватки для лікування ран — колектив Інституту клінічної фізіології на чолі з О. Богомольцем, створення препарату для згортання крові — Інститут біохімії АН УРСР під керівництвом О. Палладіна, інтенсивна робота з вивчення ранової інфекції — Український інститут клінічної медицини на чолі з М. Стражеску та ін.);

	• створення фахівцями гуманітарних наук бригад лекторів, які виступали з доповідями на військово-історичну тематику на передовій, у гарнізонах міст, винищувальних батальйонах тощо
Література	• Участь українських літераторів у захисті Вітчизни (добровольцями на фронт пішли А. Головка, М. Бажан, С. Складенко О. Гончар та ін.; 109 із 200 членів Спілки письменників перебували на фронті). • Створення з ініціативи Спілки радянських письменників трьох агітаційних бригад для роботи у військових частинах, госпіталях, на оборонних підприємствах, які своїми виступами зміцнювали бойовий дух радянських воїнів. • Робота українських письменників воєнними кореспондентами, редакторами дивізійних видань (газети Південно-Західного фронту «Красная Армия», газети «За Радянську Україну», у редакціях яких працювали М. Бажан, А. Малишко, С. Головінський, Л. Первомайський, О. Корнійчук та ін.). • Широка публіцистична діяльність українських письменників (твори О. Довженка «Перед боєм», «Україна в огні», патріотичних віршів П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, В. Сосюри та ін.). • Контроль сталінського керівництва за діяльністю українських письменників. • Робота українських радіостанцій (ім. Т. Шевченка в Саратові, «Радянська Україна» в Москві та ін.)
Мистецтво	• Евакуація на схід майже 50-ти театрів. • Комплектування з евакуйованих українських театрів фронтових бригад за участю найкращих акторів (Київський театр опери та балету ім. Т. Шевченка створив 22 бригади, які працювали на 4-х фронтах і дали 920 концертів). • Виступи майстрів сцени перед фронтовиками на передовій (З. Гайдай, І. Паторжинський, М. Гришко та ін.). • Розвиток кінодокументалістики (перший кінорепортаж — «Із фронтів Вітчизняної війни» (вересень 1941 р.), за період війни українськими операторами було відзнято близько 300 документальних фільмів і кіносюжетів, серед яких — фільми О. Довженка «Битва за нашу Радянську Україну» (1943 р.), «Перемога на Правобережній Україні» (1945 р.) та ін.). • Діяльність в евакуації Київської та Одеської кіностудій (випуск фільмів, сповнених патріотизму «Олександр Пархоменко», «Як гартувалася сталь»; «Партизани в степах України»; було організовано їх показ у кінотеатрах країни і на фронті). • Основною темою творчості українських художників був захист Вітчизни (випуск плакатів, листівок, карикатур тощо). Найвідомішими творами українських художників воєнного періоду були: «Гнів Шевченка — зброя перемоги» В. Касіяна, «Розчавимо фашистську гадину» О. Олександрова, «Україна вільна» В. Корецького та ін.

ТЕМА 2. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1945 – ПОЧАТОК 1950-Х рр.)

Адміністративно-територіальні зміни	
Встановлення кордону з Польщею	• 9 вересня 1944 р. — укладення між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення Люблінської угоди, згідно з якою частина українських земель (<i>Холмищина, Лемківщина, Надсяння, частина Підляшшя</i>) з населенням майже 800 тис. українців передавалася Польщі (таким чином сталінське керівництво намагалось підтримати прорадянський польський уряд та змінити негативне ставлення польського населення до радянської влади, спричинене подіями 1939 р.). • 16 серпня 1945 р. — укладення договору про радянсько-польський кордон, який встановлювався по «<i>лінії Керзона</i>» з відхиленням на схід (тобто на користь Польщі) на 5—8 км, а в окремих районах навіть на 17—30 км. • 1951 р. — завершення процесу українсько-польських територіальних домовленостей, коли на прохання Польщі відбувся обмін прикордонними ділянками (до Львівської області відійшли землі в районі м. Кристинополя, а до Польщі відійшла територія довкола м. Нижні Устрики Дрогобицького району)
Встановлення кордону з Чехословаччиною	• 26 листопада 1944 р. — схвалення з'їздом Народних комітетів Закарпаття в м. Мукачевому Маніфесту про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. • 29 червня 1945 р. — договір між ЧСР і СРСР, який юридично закріпив рішення з'їзду в Мукачевому. • 22 січня 1946 р. — указ Президії Верховної ради СРСР про утворення у складі УРСР Закарпатської області
Встановлення кордону з Румунією	• 10 лютого 1947 р. — підписання радянсько-румунського договору, за яким до УРСР відходили Північна Буковина, Хотинщина, Ізмаїльщина (тобто закріплювалися кордони, встановлені в 1940 р.). • 23 травня 1948 р. — передача Румунією Радянському Союзу острова Зміїний і частини дельти Дунаю
Наслідки врегулювання територіальних питань	• Остаточне встановлення та юридичне закріплення кордонів республіки. • Збільшення території УРСР. • Демографічні зміни у складі населення. • Об'єднання основної частини українських земель у кордонах однієї держави

Україна в ООН та міжнародних організаціях

Створення Міністерства закордонних справ УРСР	• Прийняття керівництвом СРСР на завершальному етапі війни рішення про відновлення зовнішньополітичного представництва УРСР; це рішення Й. Сталіна було суто пропагандистською акцією. • 1944 р. — створення Наркомату закордонних справ (НКЗС) на чолі з О. Корнійчуком. Згодом заміщено на Д. Мануїльського. • НКЗС УРСР не мав прав самостійно встановлювати дипломатичні зв'язки з іншими країнами; відсутність українських посольств у зарубіжних країнах; українські дипломати повинні були погоджувати свої дії з установами відповідних зовнішньополітичних служб Наркомату, а пізніше Міністерства закордонних справ СРСР; питання про вступ України в міжнародні відносини вирішував союзний центр. • 1946 р. — участь УРСР у роботі Паризької мирної конференції з питань розробки і підписання договорів із колишніми союзниками Німеччини; підпис української делегації під мирними договорами з Болгарією, Італією, Румунією, Угорщиною, Фінляндією
Мета діяльності	• Організація Об'єднаних Націй (ООН) — міжнародна організація, метою діяльності якої є підтримка і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу
Діяльність України в ООН та інших міжнародних організацій	• 1945 р. — включення України до складу 47 країн-засновників ООН разом із Білоруссю та СРСР; участь української делегації в розробці та прийнятті статуту ООН. • 1946 р. — обрання УРСР до складу Економічної і Соціальної Рад терміном на один рік. • 1947 р. — УРСР стала членом Економічної комісії ООН у Європі. • 1948—1949 рр. — Україна — непостійний член Ради Безпеки ООН. • Україна в перше післявоєнне десятиліття увійшла до складу: Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародного союзу електров'язку, Всесвітньої метеорологічної організації, Всесвітнього поштового союзу, ЮНЕСКО — організації ООН з питань освіти, науки та культури

Внутрішньополітичне та економічне становище республіки

Внутрішньополітичне становище	• Відновлення режиму одноосібної влади Й. Сталіна, культ особи якого досяг апогею. • Відсутність в Україні будь-якої самостійної політики. • Заміна національних кадрів у радянському та партійному апараті вихідцями з Росії та інших республік СРСР. • Відсутність демократії та свобод громадян. • Зловживання владою. • Відновлення репресій (пік репресій в Україні припав на 1947 р.). • Підпорядкування політичному центру діяльності перших секретарів ЦК КП(б)У: М. Хрущов (1943—1946 рр. та 1948—1949 рр.); Л. Каганович (1947 р.); А. Мельников (1950—1953 рр.)
Економічне становище	• Початок відбудови народного господарства вже в умовах завершення війни. • Відновлення інфраструктури: мостів, залізниць, електростанцій, ліній електропередач тощо. • <i>Серпень 1946 р.</i> — прийняття Верховною Радою СРСР четвертого п'ятирічного плану відбудови і розвитку народного господарства на 1946—1950 рр. • Першочергова відбудова важкої промисловості, транспорту та енергетики. • Великі масштаби збитків, завданих війною; значно більші масштаби відбудовчих робіт, ніж у будь-якій іншій країні Європи. • Проблема капіталовкладень: відмова від плану Маршала, розрахунок лише на внутрішні резерви. • Нестача робочої сили, особливо кваліфікованої. • Ускладнення процесу відбудови голодом 1946—1947 рр.

Відбудовчі процеси в господарстві

Промисловість	• Початок відбудови важкої промисловості. • Розвиток важкої промисловості за рахунок легкої, сільського господарства, науки і культури; значне відставання у розвитку легкої промисловості. • Посилення диспропорції в розвитку економіки на користь воєнно-промислового комплексу (ВПК). • Повільне впровадження досягнень науково-технічного прогресу (підприємства працювали за старими технологіями, висока енерго- та матеріаломісткість виробів тощо). • Відновлення роботи 22 доменних, 43 мартенівських печей і 46 прокатних станів тощо. • Початок функціонування реконструйованих металургійних заводів «Азовсталь», «Запоріжсталь», Краматорський, Єнакіївський тощо.
---------------	---

Промисловість	• Поповнення промислового потенціалу республіки низкою нових підприємств. • Питома вага вироблених в Україні найважливіших видів продукції промисловості в загальносоюзному обсязі. • Придільнення в роки п'ятої п'ятирічки (1951—1955 рр.) особливої уваги розвитку паливно-енергетичної, металургійної, машинобудівної галузей; будівництво Каховської ГЕС; зростання обсягів видобутку вугілля, нафти, газу. • Важливий чинник, що впливав на успіх відбудови — ентузіазм народу (90 % працюючих охоплені різними формами соцзмагання)
Сільське господарство	• Надзвичайно складні умови відбудови сільського господарства (скорочення посівних площ, поголів'я худоби, нестача робочих рук, техніки). • Фінансування за залишковим принципом; мізерні капіталовкладення (7 % від загального обсягу асигнувань). • Покладення на повоєнне село виконання таких завдань: забезпечення потреб промисловості в сировині, вирішення проблеми постачання міст продовольством, вирощування достатньої кількості сільськогосподарської продукції для експорту її до країн Східної Європи. • Важке становище селян: мізерна оплата праці, високі податки на підсобне господарство, відсутність паспортів у селян, не виплата пенсій тощо. • Посилення тиску на село, використовуючи традиційні командні методи: • 1946 р. — кампанія в справі ліквідації порушень колгоспного статуту з метою наведення жорсткого порядку; • 21 лютого 1948 р. — указ Верховної ради СРСР <i>«Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадянський, паразитичний спосіб життя»</i>; • 1950 р. — початок кампанії укрупнення колгоспів, яка ніяких позитивних результатів не принесла. • У роки п'ятої п'ятирічки (1951—1955 рр.) значно більше уваги приділялось розвитку сільського господарства. • Вересень 1953 р. — пленум ЦК КПРС, який констатував кризовий стан сільського господарства та започаткував низку реформ в аграрному секторі: збільшення капіталовкладень у сільське господарство; забезпечення кадрами МТС; списання заборгованості колгоспів; збільшення заготівельно-закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію; створення умов для розвитку особистого підсобного господарства (зменшення податків, їх тверда сума та відповідність розмірам господарства). • Лютий—березень 1954 р. — початок освоєння цілинних земель (з України до Казахстану та Сибіру була направлена значна кількість людських і матеріальних ресурсів)

Голод 1946–1947 рр.

Причини	• Спустощення країни внаслідок війни. • Розширення посівних площ. • Завищення союзним урядом плану хлібозаготівель для України (із 340 на початку року до 362 млн пудів влітку 1946 р.) • Посуха 1946 р. • Відбудова промисловості за рахунок сільського господарства. • Продаж хліба за кордон та безкоштовна передача його іноземним державам у формі «братерської» допомоги
Заходи влади	• Репресивні заходи щодо селян: 4 червня 1947 р. — Президія Верховної Ради СРСР ухвалила укази <i>«Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна»</i> та <i>«Про посилення охорони особистої власності громадян»</i>. • Відновлення дії закону <i>«Про п'ять колосків»</i> від 7 серпня 1932 р. • Невизнання факту голоду радянським керівництвом. • Передача державою навесні 1947 р. українським колгоспам 60 тис. т зерна для посівної кампанії (це було запізно, але все ж дало змогу підтримати і врятувати від смерті 3,4 млн селян). • Створення 4 тис. їдалень з одноразовим харчуванням
Масштаби та наслідки	• Голодом була охоплена більша частина східних і південних областей України. • Великі людські втрати (1 млн осіб): найбільше загинули від голоду у Харківській, Запорізькій, Ворошиловградській, Сталінській та Одеській областях

Відновлення політики радянізації в західних областях України

Заходи уряду	• Відновлення радянської влади в західних областях України після закінчення війни. • <i>Грудень 1945 р.</i> — створення при ЦК КП(б)У спеціального відділу по західних областях. • Продовження політики радянізації. • Недовіра більшовицького центру місцевим керівним кадрам; направлення зі східних регіонів України на постійну роботу фахівців, партійних функціонерів. • Депортація західноукраїнського населення до віддалених районів СРСР
Індустріалізація	Націоналізація промисловості та транспорту. Проведення індустріалізації: • відбудова, реконструкція та вдосконалення традиційних галузей — нафтогазової та лісозаготівельної; • розвиток нових галузей — машинобудівної, металообробної, приладобудівної та ін.;

Індустріалізація	- постачання в Західну Україну із різних районів СРСР та з Німеччини обладнання, технологічних ліній і навіть цілих підприємств; - великі капіталовкладення та швидкі темпи розвитку промисловості; - повільний розвиток харчової та легкої промисловості
Колективізація	- Конфіскація великих маєтків, передача цих земель безземельним та малоземельним селянам. - Проведення суцільної примусової колективізації. - Організація політвідділів МТС. - Зростання незадоволення селянства політикою примусової колективізації, антинародною податковою політикою та командними методами хлібозаготівель

Становище церкви. Ліквідація УГКЦ	
1 листопада 1944 р.	Смерть митрополита А. Шептицького , обрання його наступником Й. Сліпого
11 квітня 1945 рр.	Арешт значної кількості єпископів УГКЦ на чолі з митрополитом Й. Сліпим
8—10 березня 1946 р.	Відбувся Львівський собор , який скасував Берестейську церковну унію 1596 р. і проголосив об'єднання греко-католицької церкви з російською православною церквою. Ліквідація Української греко-католицької церкви. Репресії щодо священників, які не приєдналися до нової церкви (заарештовано і засуджено 330 осіб)
1949 р.	Об'єднання Мукачівської єпархії греко-католиків (Закарпаття) з Руською православною церквою. Перехід УГКЦ у підпілля

Партизанські дії УПА	
Етапи збройної боротьби ОУН-УПА з радянською владою	
I етап (1944—1946 рр.)	- У західні регіони України були направлені регулярні частини армії та НКВС; із місцевого населення були сформовані підрозділи помічників для боротьби з ОУН-УПА. - Спроба утримати під своїм контролем великі території і ведення боїв із застосуванням артилерії й мінометів. - Об'єднання сил радянських військ держбезпеки, прикордонників
II етап (1947 — перша половина 1950-х рр.)	- Зміна тактики: розділення армії на невеликі мобільні групи, ведення боротьби партизанськими методами. <i>5 березня 1950 р.</i> — загибель у с. Білогорща поблизу Львова головнокомандувача УПА Р. Шухевича. - Спад організованого опору (хоча окремі оунівські групи було викрито лише в 1960-ті рр.)

Операція «Вісла»	
Період проведення	28 квітня — 28 серпня 1947 р.
Мета	«Очищення» території Південно-Східної Польщі від автохтонного українського населення, цілковита асиміляція українців-переселенців у польському середовищі, а також знищення баз діяльності ОУН-УПА
Здійснення	• Депортації залишків українського населення <i>Закерзоння</i> на захід і північ Польщі; примусове переселення в ході операції близько 150 тис. українців. • Узгодження операції з радянським керівництвом. • Великі втрати УПА

Культурне життя	
Освіта	• Продовження відбудови системи народної освіти. • Гостра потреба в підручниках, зошитах, навчальному обладнанні, нестача приміщень, учителів тощо. • 1953 р. — перехід до обов'язкової семирічної освіти. • Створення фонду всеобучу; запровадження мережі вечірніх та професійних заочних шкіл, навчальних курсів для дорослих. • Відновлення протягом четвертої п'ятирічки роботи всіх вищих навчальних закладів України. • Викладання переважно російською мовою
Наука	• Провідна наукова установа — Академія наук УРСР на чолі з О. Палладіним. • Значні успіхи в дослідженнях із фундаментальних наук: запуск першого в республіці атомного реактора (1946 р.); виготовлення у Києві першої в Європі цифрової обчислювальної машини під керівництвом С. Лебедева (1948—1950 рр.); запровадження нової автоматичної технології зварювання тощо. • Відновлення роботи науково-дослідних установ. • Викриття «помилки та перекручувань» у працях українських істориків. • 29 серпня 1947 р. — постанова ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР». • Виявлення «серйозних перекручень буржуазно-націоналістичного характеру», «відродження в тій чи іншій мірі буржуазно-націоналістичних установок у питаннях історії України» у працях колишнього директора Інституту історії України АН УРСР М. Петровського, присвячених українському національно-визвольному руху; у «Короткому курсі історії України» (за редакцією С. Білоусова, К. Гуслистого, М. Супруненка та ін.), який вийшов у 1940 р.; у першому томі «Історії України», виданому АН УРСР в Уфі в 1943 р. та ін.

Наука	• «<i>Лисенківщина</i>» (назва походить від прізвища президента Всесоюзної академії сільськогосподарських наук Т. Лисенка, який свою позицію аргументував не науковими доказами, а ідеологічними штампами, запозиченими з «Короткого курсу історії ВКП(б)»); розгрім генетики та кібернетики (проголошення генетики «продажною донькою імперіалізму», а кібернетики її «рідною сестрою»). • Звинувачення С. Білоусова, К. Гуслистоного, М. Петровського, М. Супруненка, Л. Славіна, Ф. Ястребова та інших у відході від більшовицького принципу партійності, в антинауковості, відродженні основних ідей історичних концепцій В. Антоновича, М. Грушевського, висвітленні історії України ізольовано від історії інших народів СРСР, відмові від акценту на боротьбу класів тощо
Література	• Складні умови розвитку літератури в умовах «ждановщини». • Прийняття партійних постанов з ідеологічних питань, у яких містилася нищівна критика українських видань. • Розгортання боротьби проти «безідейності, безпринципності, формалізму, космополітизму й низькопоклонства перед гнилим заходом» із метою посилення культурно-ідеологічної ізоляції радянського суспільства від західного світу. • Розгортання Л. Кагановичем бурхливої діяльності по боротьбі з «українським буржуазним націоналізмом», жертвами якої стали А. Малишко, П. Панч, М. Рильський, Ю. Яновський, Остап Вишня, В. Сосюра та інші. • Створення українськими письменниками, незважаючи на надзвичайно важкі умови праці, високохудожніх творів (трилогія О. Гончара «Прапороносці», роман М. Стельмаха «На нашій землі», «Київські оповідання» Ю. Яновського, гумористичні оповідання Остапа Вишні тощо)
Мистецтво	• Домінування в мистецтві воєнної тематики. • Основна продукція кінематографа — революційно-патріотичні фільми. • 1946 р. — постановва ЦК КП(б)У «Про репертуар державних і оперних театрів УРСР і заходи щодо його поліпшення», згідно з якою обов'язковою стає перевага в репертуарах спектаклів на сучасні теми; вимога від театральних діячів оспівувати успіхи в соціалістичному будівництві. • Засудження опери К. Данькевича «Богдан Хмельницький»; звинувачення О. Корнійчука та його дружини В. Василевської в тому, що в написаному ними лібрето опери недостатньо зображена прогресивна роль у житті українського народу російського царя і бояр. • Діяльність художників М. Глуценка, М. Дерегуса, О. Шовкуненка та інших

Становище творчої інтелігенції. Ідеологічні кампанії	
Визначення поняття	«Ждановщина» — ідеологічна кампанія в СРСР, розгорнута в 1946—1949 рр. у галузі науки, літератури, культури та мистецтва, у ході якої нищівній критиці було піддано діяльність інститутів історії України та історії української літератури, творчих спілок, редакцій газет і журналів, видатних діячів української культури (назва походить від прізвища секретаря ЦК ВКП(б) з питань ідеології А. Жданова)
Мета	Посилення контролю над творчими процесами в галузі культури, придушення національно-визвольного руху та будь-яких проявів української самостійницької ідеї
Дії влади	- Видання постанов ЦК КП(б)У: «Про перекирчування і помилки у висвітленні історії української літератури», «Про журнал сатири і гумору “Перець”», «Про журнал “Вітчизна”», «Про журнал “Дніпро”». - Заклик драматурга О. Корнійчука до боротьби з «бацилами націоналізму». - Звинувачення в політичних помилках, відході від радянської ідеології, класових позицій Остапа Вишні. - Звинувачення в націоналістичних ухилах М. Рильського (за твори «Мандрівка в молодість», «Київські октави»), Ю. Яновського (за роман «Жива вода»), І. Сенченка (за повість «Його покоління»), О. Довженка (за кіносценарій «Україна в огні») та інших. - Критика в газеті «Правда» В. Сосюри за вірш воєнної доби «Любів Україну». 1948 р. — розгортання боротьби з космополітизмом, у ході якої в поле зору партійних ідеологів потрапили літературні й театральні критики, переважно євреї за національністю; звинувачення діячів єврейської інтелігенції в антипатріотизмі, у «низькопоклонстві» перед реакційною буржуазною культурою Заходу; масове звільнення євреїв з освітніх закладів, наукових установ; репресії щодо видатних єврейських письменників: Г. Полянкера, Й. Бухбіндера, Н. Забари, А. Гонтара та інших
Наслідки	- Придушення паростків відродження української культури після війни. - Гальмування розвитку науки, літератури і мистецтва в країні. - Обмеження свободи творчості. - Перетворення літературної критики на засіб утримання митців у межах офіційної ідеології. - Ізоляція від надбань західної культури

ТЕМА 3. УКРАЇНА В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (СЕРЕДИНА 1950-х — СЕРЕДИНА 1960-х рр.)

Внутрішньополітичне становище України у середині 1950-х рр.

- 5 березня 1953 р. — смерть Й. Сталіна.
- 26 червня 1953 р. — арешт Л. Берії за звинуваченням у шпигунстві й підготовці державного перевороту та його таємна страта; згодом арешт і страта міністра внутрішніх справ УРСР П. Мешика та його заступника.
- Червень 1953 р. — звільнення з посади першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова, обрання на цю посаду О. Кириченка (вперше українець за походженням обійняв таку високу посаду).
- Перемога М. Хрущова в боротьбі за владу в Кремлі. Початок *десталінізації* — процесу ліквідації наслідків сталінізації, що почався після смерті Й. Сталіна.
- Створення комісій щодо перегляду справ засуджених у 1934—1953 рр.
- Початок реабілітації — виправдання, поновлення доброго імені чи репутації несправедливо обвинуваченої або засудженої особи.
- Ліквідація позасудових органів, воєнних трибуналів військ МВС (1953 р.), скасування надзвичайних законів і постанов, спрямованих на боротьбу з «ворогами народу».
- 1955 р. — уведення в УРСР прокурорського нагляду за дотриманням законності.
- Зростання ролі українського чинника в різних сферах суспільного життя (висування місцевих кадрів на керівні посади в регіонах, поява вихідців з України в найближчому оточенні М. Хрущова тощо).
- Розширення прав республік (в Україні із союзного до республіканського підпорядкування було переведено кілька тисяч підприємств та організацій).
- 19 лютого 1954 р. — указ Президії Верховної Ради СРСР на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР», «враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські зв'язки між Кримською областю і Українською РСР».
- Процес лібералізації суспільства 1953—1964 рр. дістав назву «відлига».

Стан промисловості та сільського господарства

Промисловість

Важливе місце промисловості України в загальносоюзній економіці.

1950-ті рр. — Україна мала значний економічний потенціал:

- республіка перетворилася на один із центрів машинобудування;
- висунення на перший план металургії, енерго- й електромашинобудування;
- збільшення обсягів видобутку вугілля, нафти, газу.

Збереження перекосу в бік важкої промисловості.

Технічне відставання промисловості України, як і всього СРСР, у більшості галузей; повільне впровадження новітніх досягнень науки і техніки.

Кінець 1950-х рр. — уповільнення розвитку промисловості

Сільське господарство	1950 р. — укрупнення колгоспів і перетворення частини їх на радгоспи. Вересень 1953 р. — пленум ЦК КПРС, який констатував кризовий стан сільського господарства та започаткував низку реформ в аграрному секторі: • збільшення капіталовкладень у сільське господарство; • забезпечення кадрами МТС; списання заборгованості колгоспів; • збільшення заготівельно-закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію; заохочення особистого підсобного господарства (зменшення податків, їх тверда сума та відповідність розмірам господарства); Лютий-березень 1954 р. — початок освоєння цілих земель (з України до Казахстану та Сибіру було спрямовано значні людські та матеріальні ресурси)
-----------------------	---

XX з'їзд КПРС і початок лібералізації. Реабілітація жертв сталінських репресій

Дата	14—25 лютого 1956 р. — XX з'їзд КПРС, на якому М. Хрущов виступив із закритою доповіддю «Про культ особи Й. Сталіна та його наслідки»
Зміст доповіді М. Хрущова	• Критика сталінської політики як хибної та злочинної через організацію масових репресій, депортацію народів під час війни, використання незаконних методів слідства тощо. • Критика особи, а не системи, яка її породила (причинами появи культу особи Сталіна називали його риси характеру, гостру боротьбу з капіталістичним оточенням тощо). • Початком злочинної політики визначався 1934 р., тобто не ставилися під сумнів методи проведення колективізації, голодомор 1932—1933 рр. тощо. • Небажання правлячої верхівки розділити відповідальність за вчинені злочини; незмінність партійних засад
Наслідки	• 30 червня 1956 р. — постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків». Початок офіційної десталінізації. • Створення комісій щодо перегляду справ засуджених у 1934—1953 рр. • Розформування ДУТАБу (рос. ГУЛАГ). Чистка органів держбезпеки і значне скорочення їх кількості. • Припинення ідеологічних кампаній проти інтелігенції, націоналізму тощо. • Зростання ролі українського чинника в різних сферах суспільного життя (висування місцевих кадрів на керівні посади в регіонах, поява вихідців з України в найближчому оточенні М. Хрущова тощо). • Розширення прав республік (в Україні із союзного до республіканського підпорядкування переведено декілька тисяч підприємств та організацій)

Загострення боротьби серед вищого партійного керівництва України. Усунення М. Хрущова від влади

- Невдоволення партійним керівництвом, «волютаризмом» М. Хрущова, скороченням партійного апарату та втратою привілеїв, поглибленням демократичних процесів.
- *Літо 1963 р.* — відкликання М. Хрущовим із Києва до Москви М. Підгорного; призначення останнього на посаду секретаря ЦК КПУ П. Шелеста.
- *1963 р.* — обрання першим секретарем ЦК КПУ П. Шелеста.
- Приєднання М. Підгорного та П. Шелеста до учасників змови, що готувалася керівництвом КДБ та Л. Брежнєвим.
- *12 жовтня 1964 р.* — члени Президії ЦК КПУ порушили питання про недовіру М. Хрущову.
- *14 жовтня 1964 р.* — звільнення пленумом ЦК КПУ М. Хрущова з усіх посад «у зв'язку з похилим віком і погіршенням стану здоров'я»; обрання першим секретарем ЦК КПУ **Л. Брежнєва**, а Головою Ради Міністрів СРСР — О. Косигіна.
- У результаті: жовтневий Пленум ЦК КПУ (1964 р.) ознаменував початок нового етапу радянської історії; до влади в державі та партії прийшли представники так званого «третього покоління» радянських керівників; кар'єра цих людей була тісно пов'язана зі сталінською кадровою політикою кінця 1930-х рр.

Спроби здійснення економічних реформ

Мета реформ	• Виведення промисловості та сільського господарства з кризи. • Розширення прав республік і місцевих органів влади в економічних питаннях. • Розширення прав трудових колективів із метою зацікавлення їх у результатах своєї праці. • Прискорення темпів науково-технічного прогресу. • Скорочення розриву в економічному розвитку із західними країнами. • Сприяння поліпшенню кооперації та поділу праці в межах економічного регіону
Курс на здійснення реформ	<i>1956 р.</i> — розробка на XX з'їзді КПУ програми створення єдиного народногосподарського комплексу, який мав охопити всі ланки суспільного виробництва, розподілу й обміну в межах усієї країни: безупинний технічний прогрес; швидке зростання продуктивності праці; подальший розвиток усіх галузей промисловості; підвищення матеріального і культурного рівня життя народу. <i>1959—1965 рр.</i> — семирічний план розвитку СРСР; в Україні головними ділянками семирічки мали стати: • збільшення видобутку залізних руд, початок видобутку урану, титану й нікелю; • значне збільшення продукції спеціальних сталей для ракетної, реактивної й електронної техніки; • освоєння близько 2000 нових видів машин, приладів та інструментів; • значне збільшення видобутку нафти й газу; • збільшення обсягів вирощування зерна, і зокрема кукурудзи; • житлове і комунальне будівництво тощо.

Зміни в управлінні господарством

Децентралізація управління	- Створення <i>раднаргоспів</i> та ліквідація низки галузевих міністерств. 1957 р. — створення в УРСР 11 територіальних раднаргоспів, серед яких найбільшими були Київський, Харківський та Львівський, що складалися з декількох областей. 1960 р. — формування додатково трьох нових раднаргоспів — Кримського, Полтавського й Черкаського). - Об'єднання у раднаргоспи 2,8 тис. підприємств України, що виробляли переважну більшість промислової продукції республіки
Визначення	Раднаргоспи (Ради народного господарства) — територіальні органи управління, створені в 1957 р. замість галузевих міністерств, які помітно поліпшили управління економікою регіонів, але призвели до розриву зв'язків між галузями
Позитивні наслідки	- Розширення господарчих прав на місцях - Наближення управління до виробництва - Скорочення управлінського апарату
Негативні наслідки	- Ускладнення зв'язків між підприємствами окремих раднаргоспів, так зване «місництво» - Незацікавленість у комплексному розвитку всієї галузі
Збереження старих важелів адміністративно-командної системи, реформа не була підкріплена введенням госпрозрахунку та наданням самостійності підприємствам, що призвело до повернення старої централізованої схеми управління: 1960 р. — створення Української ради народного господарства та зменшення кількості українських раднаргоспів до семи; 1963 р. — заснування Вищої ради народного господарства СРСР та низки державних комітетів з окремих галузей промисловості	

Розвиток промисловості

- Модернізація та структурну перебудову традиційних галузей промисловості УРСР — металургії, вугледобування, важкого машинобудування тощо.
- Нарощування виробництва чорних металів; будівництво нових доменних та мартенівських печей.
- 1955 р. — вихід на проектну потужність Каховської ГЕС, спорудження Кременчуцької, Дніпродержинської та Київської гідроелектростанцій.
- Від середини 1950-х рр. значна увага приділялась розвитку машинобудування та нових засобів автоматизації.
- Поява нової галузі промисловості — легкового автомобілебудування (Запоріжжя).
- Значні успіхи в галузі авіабудування: налагодження випуску нових типів пасажирських і транспортних літаків високого класу.
- Впровадження у виробництво здобутків *науково-технічної революції* (НТР).
- Збільшення обсягів випуску *товарів народного споживання*.
- Підвищення продуктивності праці на 42 % та на 65 % загального приросту промислової продукції УРСР у 1959—1965 рр., а з іншого боку, — помітне відставання від країн із ринковою економікою.

Аграрна політика у другій половині 1950-х — першій половині 1960-х рр.

1953—1964 рр. — значна увага приділялась розвитку аграрного сектору (відбулося 14 пленумів ЦК КПУ з питань сільського господарства); до 1958 р. приріст продукції сільського господарства в УРСР становив 7 % щорічно.

Новий наступ на особисті присадибні господарств:

- 1956 р. — встановлення високого податку на утримання худоби в міській місцевості, обмеження власників худоби в пасовищах і заготівлі кормів;
- 1959 р. — заборона утримувати худобу в містах і робітничих селищах, встановлення ліміту на утримання живності на селі; зменшення продажу продуктів тваринництва, підвищення цін на них.

«Кукурудзяна кампанія» — спроба вирішити проблему з кормами, збільшивши обсяги виробництва кукурудзи; зменшення посівів пшениці та інших цінних культур в Україні.

Надпрограма у тваринництві (за 3—4 роки наздогнати США у виробництві м'яса, молока та масла на одну особу); завищені плани здачі продукції тваринництва, зменшення поголів'я худоби.

1957—1960 рр. — проведення нової кампанії по укрупненню колгоспів, у результаті якої посівні площі одного колгоспу збільшувалися в три рази; скорочення кількості колгоспів до 9,5 тис.

Поширення кампанії по перетворенню колгоспів на радгоспи.

Створення замість сіл «агроміст» із населенням 5 тис. жителів; супроводження цієї кампанії ліквідацією неперспективних сіл (швидка відмова від ідеї «агроміст», продовження кампанії з ліквідації неперспективних сіл у наступні десятиліття).

1958 р. — реорганізація МТС: перетворення МТС на ремонтно-технічні станції з обслуговування колгоспної техніки шляхом примусового викупу колгоспами старої техніки МТС за завищеними цінами; перетворення слушної ідеї про можливість для колгоспів вільно розпоряджатися власною технікою на їх чергове обкрадання (надзвичайно високі ціни на техніку, відсутність достатніх коштів у господарствах для викупу останньої, втрата кваліфікованих кадрів, які працювали в МТС і не хотіли працювати в колгоспах, тощо).

Нові явища в соціальній сфері. Зрушення в повсякденному житті населення

1956 р. — скасування Верховною радою СРСР кримінальної відповідальності робітників і службовців за самовільне залишення підприємств.

Перегляд тарифної системи оплати праці, що забезпечило її відчутне підвищення.

Скорочення робочого тижня (протягом 1958—1960 рр. відбулося переведення всіх робітників і службовців на семигодинний робочий день; для працівників, зайнятих на підземних роботах, та деяких інших категорій встановлювався шестигодинний робочий день).

Помітні зрушення в оплаті праці колгоспників:

- запровадження помісячного, подекуди — поквартального грошового та натурального авансування (замість оплати один раз на рік);
- стабілізація видачі продукції на трудодні;
- зростання грошової оплати більше ніж у 4 рази.

1957 р. — ліквідація практики державних позик, які забирали майже 10 % заробітків трудящих і були прихованою формою додаткового оподат-

кування населення; проте виплата державного боргу населенню за придбані облігації відкладалася на 20 років.

1956 р. — закон «Про державні пенсії», який встановлював порядок призначення і виплати пенсій; право на пенсію за віком мали: чоловіки, які досягали 60 років і їхній трудовий стаж становив не менше ніж 25 років; жінки, які досягали 55 років і мали 20 років трудового стажу.

1956 р. — збільшення розміру пенсій.

1960-ті рр. — видача паспортів селянам, які отримали можливість вільно пересуватись у межах держави, виїжджати на навчання або роботу до міст. Безкоштовне отримання житла.

Високі темпи розвитку житлового будівництва:

- 1951—1958 рр. — будівництво у республіці 2 млн квартир площею 85,7 м².
- 1958—1965 рр. — введення в експлуатацію 60 млн м² житла.

Науково-технічна революція	
Визначення	Науково-технічна революція (НТР) — процес якісного перетворення продуктивних сил на основі досягнень науки і техніки
Досягнення	Створення Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах нової техніки. Заснування Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів; відкриття в УРСР 5 тис. організацій цього товариства. Впровадження перших кібернетичних машин. Досягнення у галузі космонавтики: • 1957 р. — запуск першого штучного супутника Землі; • 1961 р. — політ Ю. Гагаріна в космос. Використання атомної енергії з мирною метою. Заміна паровозів тепловозами й електровозами, пароплавів — теплоходами, використання нових машин та технологій тощо. Повільні темпи НТР; перекис у бік оборонної галузі, недостатні асигнування на науку, відсутність конкурентної боротьби виробників на ринку

Здобутки науки

- Створення Обчислювального центру на чолі з В. Глушковым (1957 р.), який працював над створенням електронно-обчислювальних машин для управління виробничим процесом.
- Дослідження проблем атомної енергетики у Харківському фізико-технічному інституті на чолі з І. Курчатовим.
- Розробка Інститутом механіки АН УРСР рекомендацій щодо створення міжконтинентальних ракет, дослідження теорії конструктивної міцності пластмас тощо.
- Створення в 1960 р. в Інституті фізики ядерного реактора, де здійснювалися дослідження атомного ядра.
- Внесок українських учених у розвиток космонавтики (участь у запуску першого супутника Землі в 1957 р. тощо).
- Розробка нових методів хірургічного лікування серцевих захворювань під керівництвом М. Амосова.
- Видання першої багатотомної «Української Радянської Енциклопедії», «Українського історичного журналу» та ін.

Реформи освіти. Посилення русифікації

Шкільна освіта	1959 р. — шкільна реформа (впровадження обов'язкової восьмирічної освіти, перетворення 10-річних шкіл на 11-річні, створення матеріальної бази для того, щоб учні могли отримати робітничі професії)
Вища освіта	• Зростання кількості вузів, технікумів, профтехучилищ. • Зростання кількості профтехучилищ в 1,5 разу. • Підготовка в системі профтехосвіти 270—290 тис. спеціалістів за рік. • Підготовка фахівців нових спеціальностей у галузі виробництва та експлуатації автоматичних та телемеханічних пристроїв, обчислювально-аналітичних машин. • Значна увага приділялась розвитку заочної та вечірньої форм навчання. • У 1963 р. в Україні на 10 тис. населення припадало 129 студентів
Русифікація	Русифікація освіти (згідно зі шкільною реформою 1959 р. було затверджено положення про факультативність вивчення української мови в школі; наказ Міністерства освіти УРСР, згідно з яким російська мова стала обов'язковою для вивчення, а українську можна було вивчати за бажанням)

«Відліга» в українській літературі та мистецтві

Література	• Реабілітація українських поетів та письменників: О. Олеса, М. Вороного, В. Еллана-Блакитного, Г. Косинки, В. Чумака, О. Досвітнього та інших. • Пожвавлення літературного життя (поштовхом стала стаття О. Довженка «Мистецтво живопису і сучасність» (1955 р.). • Поява нових творів В. Сосюри «Розстріляне безсмертя» та «Мазепа» (не надруковані), Л. Первомайського «Дикий мед», Г. Тютюнника «Вир», М. Стельмаха «Кров людська — не водиця», «Хліб і сіль», О. Гончара «Тронка» та ін. • Виникнення плеяди молодих літераторів (В. Симоненко, Л. Костенко, М. Руденко, Д. Павличко, М. Вінграновський, Ю. Мушкетик, І. Драч та ін.)
Мистецтво	• Збагачення музичного мистецтва новими творами С. Людкевича, А. Кос-Анатольського, братів Гергія та Платона Майбород, А. Штогаренка та ін. • Плідна праця композиторів-піснярів О. Білаша, А. Філіпченка, І. Шамо. • Пошук нових форм творчості українськими художниками (М. Божій, М. Дергус, В. Касян, Т. Яблонська, В. Зарецький тощо). • Зростання інтересу до театрального мистецтва (плідна робота режисерів Г. Юри, М. Крушельницького, В. Складаренка та ін.; талановита гра акторів А. Бучми, В. Добровольського, Ю. Лаврова, Н. Ужвій тощо). • Створення нових кінофільмів (роботи О. Довженка «Антарктида», «Зачарована Десна», «Поема про море», С. Параджанова «Перший хлопець», «Українська рапсодія», В. Денисенка «Сон» та ін.)

«Шістдесятництво» в українській культурі

Визначення поняття	Шістдесятники — покоління молодих літераторів та митців 1960-х рр., учасників руху за оновлення радянського суспільства, які протестували проти заідеологізованості в зображенні дійсності, боролися за відродження рідної мови, піднесення національної самосвідомості й людської гідності
Представники	Письменники: І. Драч, М. Вінграновський, В. Дрозд, Г. Тютюнник, Б. Олійник, В. Дончик, В. Симоненко, М. Холодний, Л. Костенко, В. Шевчук, Є. Гуцало; художники: А. Горська, В. Зарецький, Б. Чичибабін; літературні критики: І. Дзюба, Є. Сверстюк; режисер Л. Танюк; кінорежисери: С. Параджанов, Ю. Іллєнко; перекладачі: Г. Кочур, М. Лукаш та інші
Діяльність	• Сповідування свободи творчого самовираження, культурного плюралізму, пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими. • Влаштування неформальних літературних читань та художніх виставок, вечорів пам'яті репресованих митців, постановка замовчуваних театральних п'єс, складання петицій на захист української культури. • 1960 р. — створення Клубу творчої молоді у Києві — першого осередку «шістдесятників» на чолі з Лесем Танюком (його учасники — І. Драч, М. Вінграновський, І. Світличний, А. Горська та ін.), який займався пропагуванням українських народних традицій, організацією різних мистецьких гуртків, пошуком місць масових поховань жертв
Дії влади	• 1963 р. — перша хвиля ідеологічних звинувачень на адресу шістдесятників, насамперед у націоналізмі. • Розгортання кампанії цькування шістдесятників у пресі, на засіданнях спілок та різноманітних зібраннях. • Заборона партійними та карними органами літературно-мистецьких зустрічей та творчих вечорів; закриття клубів творчої молоді. • Поступове позбавлення більшості шістдесятників можливості видавати свої твори; звільнення з роботи, організація провокацій тощо
Значення	Українські митці-шістдесятники своїми творами й активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за збереження української мови та культури, сприяли демократизації суспільно-політичного життя в республіці

Зародження дисидентського руху в Україні та його особливості	
Зародження	<i>Середина 1950-х рр.</i> — зародження дисидентського руху в СРСР
Визначення	Дисидентство — це опозиційний рух проти панівного державного ладу, протистояння офіційній ідеології та політиці
Причини виникнення	• Поліпшення внутрішньополітичного клімату за часів «відлиги», що призвело до нової хвилі національно-визвольної боротьби. • Антикомуністичні виступи в країнах Східної Європи (в Угорщині, Польщі, Чехословаччині). • Активний правозахисний рух, спричинений прийняттям Декларації прав людини (1948 р.) • Монопольна влада партійно-радянської бюрократичної верхівки. • Утиски та обмеження національного та культурно-духовного життя. Політика русифікації
Форми боротьби	• Протести, звернення на адресу керівників країни, «відкриті листи» до ООН («відкритий лист» до ООН українських політв'язнів мордовських концтаборів, у якому узагальнювалися вимоги українського дисидентства, висловлювався рішучий протест проти дискримінації українства). • Поширення нелегальної літератури (так званий «самвидав»). • Створення дисидентських організацій
Особливості	• Національно-демократичне забарвлення. • Мирні, ненасильницькі форми боротьби. • Охоплення дисидентським рухом різних соціальних прошарків населення — інтелігенції (письменники, журналісти, вчителі, юристи тощо), студентства, робітництва тощо.

Діяльність дисидентської організації УРСС	
Визначення поняття	Українська робітничо-селянська спілка (УРСС) — перша підпільна організація партійного типу в Україні повоєнного періоду, що вдалася до ненасильницьких, правових методів здобуття незалежності
Роки	1959—1961 рр.
Лідери	Л. Лук'яненко, І. Кандиба
Мета	• Ненасильницька боротьба за національні, культурні, економічні, громадянські права в Україні. • Незалежна Україна з радянським ладом і соціалістичною економікою
Розгром	• 1961 р. — викриття УРСС органами КДБ, арешт Л. Лук'яненка, І. Кандиби, С. Віруна, В. Луцьків, О. Лібовича та ін. • 20 травня 1961 р. — засудження Львівським обласним судом учасників УРСС до тривалих термінів позбавлення волі, а Л. Лук'яненка до страти, що згодом була замінена 15-ма роками ув'язнення

ТЕМА 4. УКРАЇНА У ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (СЕРЕДИНА 1960-х — СЕРЕДИНА 1980-х рр.)

Ідеологічні орієнтири партійно-радянського керівництва та зміни в його структурі

- 1964 р. — обрання першим секретарем ЦК КПРС Л. Брежнєва.
- Брежнєвська політика отримала назву «застій» — період (1964—1982 рр.), який характеризувався заходами, що заперечували будь-які спроби оновлення суспільства, консервували існуючий режим, наслідком чого стало наростання кризи радянського ладу.
- Відновлення ЦК КПРС — вищого та всевладного органу партійної ієрархії.
- Відновлення посади **Генерального секретаря ЦК КПРС** (її посів Л. Брежнєв).
- Зміцнення монополії КПРС на владу, підміна державних органів та інститутів партійними; процес злиття партійного і державного апаратів та його розростання.
- 1967 р. — створення у структурі КДБ спеціального «*п'ятого управління*» по боротьбі з «*ідеологічними диверсіями*».
- Ідеологічним орієнтиром партійно-державного керівництва стало положення програми КПРС (схвалена в 1961 р.) про побудову в СРСР до 1980 р. комунізму; усвідомлення нереальності досягнення мети побудови комунізму; розчарування в правильності обраного шляху розвитку.
- Запровадження у повсякденний обіг поняття «**розвинутий соціалізм**», згідно з яким народу прищеплювалася думка про те, що він живе в суспільстві, де успішно вирішуються питання задоволення життєвих потреб, процвітає економіка, розвиваються наука, освіта, мистецтво.
- Поворот від **лібералізації до консерватизму** в усіх сферах життя.
- Розвиток України в умовах **неосталінізму** — часткове відновлення сталінської адміністративно-командної системи.
- Відмова від критики культу особи Й. Сталіна, висока оцінка його діяльності в соціалістичному будівництві, створення мудрого та скромного образу вождя в фільмах і художній літературі.
- Згортання гласності, відновлення боротьби з інакомисленням.

Політичний розвиток УРСР у середині 1960 — середині 1980-х рр.

Перебування при владі
П. Шелеста

- *Липень 1963 р.* — обрання на посаду першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста.
- Підтримка П. Шелестом на початковому етапі реформ М. Хрущова.
- Відстоювання інтересів республіки у визначенні інвестицій в економіку, мовній та культурній сфері.
- Підтримка поміркованої українізації (переведення вищої школи на українську мову викладання, спроба українізувати управлінський апарат тощо).
- Намагання П. Шелеста зберегти поміркований і контрольований центром український автономізм.
- 1970 р. — видання книги «**Україна наша радянська**» з екскурсом у героїчне минуле країни; у книзі П. Шелест багато уваги приділяв важливості вивчення історії України і робив акцент на самобутності українського народу.

Перебування при владі П. Шелеста	• Участь П. Шелеста в усуненні М. Хрущова від влади. • Засудження політики десталінізації. • Участь у боротьбі з дисидентським рухом. • Активна підтримка збройної інтервенції військ Варшавського Договору в Чехословаччину (серпень 1968 р.). • Авторитарний стиль керівництва П. Шелеста. • <i>Травень 1972 р.</i> — звільнення П. Шелеста з посади першого секретаря ЦК КПУ й усунення з України під приводом переведення на іншу роботу, а згодом відправлення на пенсію
Прихід до влади В. Щербицького	• <i>1972 р.</i> — обрання першим секретарем КПУ В. Щербицького. • Жорстка централізація та підпорядкованість республіки центру. • Орієнтація економіки України на народне господарство СРСР. • Посилення русифікації (проведення всіх державних і партійних заходів російською мовою тощо). • Усунення від влади прибічників П. Шелеста. • Підбір кадрів за принципом особистої відданості («люди Щербицького»: В. Маланчук — секретар ЦК КПУ з ідеології, О. Ляшко — Голова Ради Міністрів УРСР, В. Федорчук — голова КДБ УРСР та інші). • Партійна чистка, прихована обміном партійних квитків. • Нещадна боротьба з будь-якими проявами інакомислення

Конституція УРСР 1978 р.

Дата	<i>20 квітня 1978 р.</i> — прийняття нової Конституції УРСР, розробленої на основі Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 р.
Зміст	• УРСР — суверенна держава у добровільному союзі радянських республік. • УРСР зберігає за собою право вільного виходу з СРСР (механізм реалізації цього права не обговорювався). • В УРСР побудовано розвинуте соціалістичне суспільство, у якому створені могутні продуктивні сили, неухильно підвищується добробут і культура народу. • Влада в УРСР належить народу, який здійснює її через ради народних депутатів. • Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи є КПРС. • Економіка УРСР є складовою частиною єдиного народно-господарчого комплексу СРСР. • Гарантія прав (на працю, житло, безкоштовну освіту, медицину тощо) і свобод (слова, зборів, віросповідання тощо) громадян
Результат	Конституція 1978 р. закріплювала підлегле становище УРСР, чимало її статей мали декларативний характер і не відповідали реаліям суспільного життя

Спроби реформування економіки в другій половині 1960-х рр.

1965 р. — Косигінська економічна реформа

Позитивні чинники	• Розширення господарської самостійності підприємств шляхом запровадження <i>госпрозрахунку</i> — методу господарювання підприємств в умовах соціалістичної економіки, який поєднував централізоване керівництво з певною господарською самостійністю підприємств. • Посилення економічних стимулів праці залежно від її результатів. • Створення фондів матеріального стимулювання на підприємствах. • Оцінка діяльності підприємств не за валовою, а за реалізованою продукцією
Негативні наслідки	• Ліквідація раднаргоспів, поновлення галузевих міністерств. • Посилення централізації (прерогативою центру був розподіл виробленої продукції, формування і розміщення виробництва тощо). • Відсутність конкуренції, збільшення обсягів реалізації продукції не за рахунок якості та дешевизни товару, а за рахунок приписок або зниження плану
Результат	Реформа стала спробою включити елементи економічного стимулювання в існуючу систему, в умовах адміністративно-командного управління економікою вона була приречена на невдачу

Економічне становище УРСР у 1970-ті — на початку 1980-х рр.

- 1970—1980 рр. — посиленням централізму в управлінні народним господарством СРСР. Відновлення старої структури промислового виробництва, усталеної ще в довоєнні п'ятирічки.
- Першочергова увага приділялася розвитку вугільної промисловості, чорної металургії, важкого та електротехнічного машинобудування.
- Здійснення «надіндустріалізації» України, у той час як провідні країни світу будували постіндустріальну економіку; спорудження в Україні нових гірничо-збагачувальних, трубних, металургійних заводів та інших промислових гігантів, які нерідко будувалися за застарілими технологіями.
- Будівництво в Україні підприємств «великої хімії»; форсована «хімізація» не відповідала потребам України.
- 1960—1980 рр. Україна залишалася одним із найважливіших виробників військової техніки та зброї.
- Повільний розвиток промисловості, що виробляла товари народного споживання

Особливості індустріального розвитку України

Досягнення	• Високі темпи розвитку електроенергетики; введення в дію великої кількості електростанцій — Придніпровської, Бурштинської, Зміївської, Запорізької, Чорнобильської АЕС та ін. • Бурхливий розвиток вугільної, нафтової, газової, хімічної промисловості, металургії, машинобудування. • Будівництво нових великих підприємств, комплексів, цехів. • Зростання кількісних показників випуску промислової продукції
Кризові явища	• Переважання виробництва засобів праці над виробництвом предметів споживання. • Низька якість продукції. • Поступове уповільнення темпів росту, зменшення рентабельності підприємств. • Недостатня механізація та автоматизація виробництва. • Спрацьованість засобів виробництва, вичерпання трудових і матеріальних ресурсів. • Неврахування центром економічних можливостей України, безвідповідальне ставлення до її природного середовища (будівництво величезної кількості хімічних та інших екологічно небезпечних підприємств у густонаселених районах; створення «штучних морів» на Дніпрі, у результаті чого на дні опинились родючі чорноземи тощо)

Стан колгоспно-радгоспної системи

Досягнення	• Збільшення капіталовкладень в аграрний сектор. • Зростання цін на сільськогосподарську продукцію при державних закупівлях. • Встановлення твердих цін для державних закупівель на шість років і надбавка 50 % до закупівельної ціни на позапланову продукцію. • Уведення гарантованої оплати праці колгоспників за тарифними ставками. • Зменшення податку з колгоспів. • Механізація сільськогосподарського виробництва (посівні та збиральні машини, автодоїлки тощо). • Зниження цін на сільськогосподарську техніку та запчастини до неї. • Завершення електрифікації колгоспів та радгоспів, зменшення тарифів на електроенергію для виробничих потреб села. • Послаблення адміністративних заходів проти підсобних господарств тощо
------------	---

Кризові явища	• Розростання апарату управління сільським господарством, жорстка централізація управління. • Нераціональне використання капіталовкладень; низька віддача від вкладених коштів (на початку 1980-х рр. 40 % колгоспів і радгоспів УРСР були нерентабельними або збитковими). • Недостатня кількість і низька якість сільськогосподарської техніки; нестача міндобрив, засобів хімічного захисту тощо. • Низький рівень впровадження в аграрному секторі нових наукових розробок. • Нераціональне використання земельних ресурсів (непродумана меліорація, віддача найкращих чорноземів під забудову, прокладання на родючих землях доріг, створення водосховищ тощо); скорочення посівних площ. • Недбала переробка та зберігання врожаю; результатом була щорічна втрата третини врожаю овочів і фруктів, 10 % зерна. • Недостатній розвиток соціальної сфери села, відтік молоді в міста; поява неперспективних «умираючих» сіл (із 1966 р. по 1985 р. із карти УРСР зникло понад 1,5 тис. сіл). • Загалом низькі матеріальні стимули сільськогосподарської праці. • Падіння темпів виробництва (на 1985 р. приріст сільськогосподарської продукції в УРСР складав лише 0,5 %, тобто менше, ніж приріст населення)
Результат	Керівництво країни намагалося спинити загрозливі тенденції в економіці, але колгоспно-радгоспна система й адміністративно-командні методи управління економікою вичерпали себе; необхідні були докорінні соціально-економічні зміни

Матеріальний рівень життя населення

- Неспроможність радянської економіки забезпечити населення гідними умовами життя: відчутне зниження темпів зростання національного доходу в 1970 — першій половині 1980-х рр.; дефіцит товарів широкого вжитку, їх низька якість (радянські товари значно поступалися зарубіжним аналогам).
- Закупівля товарів підвищеного попиту за кордоном, у результаті чого «проїдалися» десятки мільярдів доларів, отриманих від експорту газу, нафти, інших корисних копалин.
- Головна передумова й джерело піднесення народного добробуту — зростання національного доходу, який, незважаючи на серйозні економічні проблеми, із 1965 по 1985 рр. збільшився в республіці в 2,5 разу.
- Зростання заробітної плати робітників у 2 рази.
- Зростання матеріального добробуту за рахунок суспільних фондів споживання, що забезпечували розвиток народної освіти, підвищення кваліфікації трудівників, медичного обслуговування населення, оплату відпусток, пільгових путівок тощо.

Стан науки: здобутки і проблеми

Провідний науковий центр України — Академія Наук на чолі з Б. Патонем, яка складалася з трьох секцій: фізико-технічних і математичних наук, хіміко-технологічних і біологічних наук, суспільних наук.

Збільшення кількості дослідників в академічних установах.

Вагомі здобутки вітчизняної науки:

- створення унікальної плавильної установки «Уран», що використовувалася для вивчення плазми і керованої термоядерної реакції;
- використання теоретичних розробок математиків для розрахунку орбіт штучних супутників землі;
- відкриття механізму передачі генетичної інформації;
- створення автоматизованих систем проектування електронно-обчислювальних машин;
- винайдення нових марок надстійкого чавуну, безнікелевої антикорозійної сталі та ін.

Вдосконалення зв'язків науки з виробництвом.

Високий відсоток нереалізованих перспективних наукових розробок (за винятком ВПК).

Вихід у світ, незважаючи на складні умови тоталітарної системи, праць учених-гуманітаріїв: М. Брайчевського («Приєднання чи возз'єднання»), Ю. Бадзьо («Лист до російських та українських істориків»), О. Апанович, І. Дзюби та інших.

Вихід у світ багатотомних «Історії Української РСР», «Історії українського мистецтвознавства», «Історії української літератури», «Словника української мови», «Української радянської енциклопедії».

Недостатнє фінансування науки

Розвиток літератури

• Збагачення української літератури новими творами: **О. Гончара** («Собор», «Берег любові», «Чорний Яр»), **М. Стельмаха** («Правда і кривда», «Дума про тебе»), **П. Загребельного** («Диво», «Розгін»), **І. Білика** («Меч Арея»), історичними романами **Ю. Мушкетика**, **Р. Іванченко** та інших.

• Вагомий внесок у модерну українську поезію новаторських творів **І. Драча**, **Д. Павличка**, **Б. Олійника**, **Ліни Костенко** та інших.

• **1980 р.** — публікація віршованого роману **Ліни Костенко** «Маруся Чурай».

• **1981 р.** — видання збірки **В. Симоненка** «Лебеді материнства».

• Вступ **В. Стуса** у двобій із системою; переслідування поета владою; видання за кордоном поетичної збірки «Зимові дерева».

• **Друга половина 1960-х — 1980-ті рр.** — ухвалення ЦК КПРС і ЦК КПУ низки постанов, згідно з якими партійні організації були зобов'язані посилити боротьбу з будь-якими проявами *«українського буржуазного націоналізму, національної обмеженості й місництва»*

Формування опозиційних течій у культурі та реакція на них влади

• Формування в СРСР одержавленої культури, яка перебувала під постійним контролем компартії; панування методу соцреалізму.

• Прояв опозиційності українських письменників і митців через тісний зв'язок із політичним дисидентством.

- **1970-ті рр.** — посилення контролю за процесами у сфері культури, прийняття низки постанов ЦК КПРС: «Про літературно-художню критику» (1972), «Про заходи по дальшому розвитку кінематографії» (1972), «Про народні художні промисли» (1974), «Про роботу з творчою молоддю» (1976).
- Опір української творчої інтелігенції офіційному курсу у сфері культури.
- Виникнення неофіційного мистецтва, яке проявилось в авангардизмі й нонконформізмі (організація в 1967 р. виставки на паркані Одеського оперного театру одеськими художниками В. Хрущом, С. Сичовим, Л. Ястребом та ін.; проведення «квартирних виставок» тощо).
- Виявлення неприйняття молоддю традиційних естетичних норм у рок-музиці, яка була частиною молодіжної культури.
- Жорстка критика комуністичною владою нових течій у мистецтві, обмеження їхнього розвитку.
- Переслідування владою учасників неформальних творчих груп

Суперечливі тенденції у розвитку українського мистецтва

- Наявність суперечливих тенденцій у розвитку українського мистецтва: з одного боку, митці мусили виконувати політичне замовлення керівної верхівки, а з іншого, — шукали нові художні форми та засоби. Особливо помітною була суперечність між соцреалізмом і свободою творчості.
- Контроль із боку державних органів за виставковою діяльністю, контроль за розвитком кіномистецтва з боку Комітету із кінематографії УРСР, який розглядав і затверджував сценарії фільмів.
- Велика популярність пісень, написаних на слова А. Малишка («Пісня про рушник»), М. Ткача («Марічка»), М. Сингаївського («Чорнобривці»), Д. Павличка («Два кольори») та інших.
- Позитивні зрушення в розвитку театрального мистецтва (плідна діяльність академічних драматичних театрів ім. І. Франка в Києві, ім. Т. Шевченка в Харкові, ім. М. Заньковецької у Львові, Київського театру опери та балету ім. Т. Шевченка, Львівського театру опери та балету ім. І. Франка та ін.).
- Яскраве надбанням національного кінематографа — творчість **С. Параджанова, Ю. Іллєнка, Л. Осики, К. Муратової, Л. Бикова** та інших; внесення до скарбниці українського кіно таких талановитих стрічок, як «Тіні забутих предків», «Камінний хрест», «Вечір на Івана Купала», «Білий птах із чорною ознакою», «Криниця для спраглих» тощо.
- Творча діяльність сузір'я оперних співаків (**Д. Гнатюк, Є. Мірошниченко, М. Кондратюк, А. Мокренко, А. Солов'яненко** та ін.).
- Створення яскравих оперних творів («Тарас Шевченко», «Ярослав Мудрий» **Г. Майбороди**, «Мамаї», «Вій», «Шельменко-денщик» **В. Губаренка**, «Украдене щастя» **Ю. Мейтуса**, «Лісова пісня» **В. Корейка**, «Назар Стодоля» **К. Данькевича** та ін.).
- Яскраві виступи українського народного хору ім. Г. Верьовки, капели «ДУМКА», капели бандуристів України, Черкаського народного хору, Гуцульського та Буковинського ансамблів пісні й танцю тощо.
- Розкриття тем вітчизняної історії в українському образотворчому мистецтві (роботи **В. Задорожного, М. Хмелька, М. Божія, Т. Яблонської, В. Полтавця** тощо).
- Плідна діяльність українських художників **А. Горської, О. Заливахи, Г. Севрук, В. Мельниченка**, скульптора і живописця **І. Гончара** та інших

Активізація опозиційного руху в другій половині 1960 — на початку 1970-х рр.

Причини	• Інтервенція радянських військ у Чехословаччину в 1968 р., яка викликала хвилю протестів. • Видання у Львові В. Чорноволом самвидавського журналу «Український вісник», що сприяло консолідації дисидентського руху. • Нарada з безпеки та співробітництва в Європі в 1975 р., на якій керівники Радянського Союзу підписали Гельсінський Акт, що передбачав гарантію громадянських прав і свобод на територіях країн-учасниць наради
Основні напрямки	Національно-культурницький, правозахисний, самостійницький, релігійний
Форми діяльності	• Створення підпільних і легальних груп та організацій. • Розповсюдження нелегальних видань, у яких друкувалися заборонені цензурою твори («самвидав»): «<i>Правосуддя чи рецидиви терору?</i>», «<i>Лихо з розуму</i>» (В. Чорновіл); «<i>Хроніка опору</i>», «<i>Репортаж із заповідника ім. Берії</i>», «<i>Серед снігів</i>» (В. Мороз) та ін. <i>Січень 1970 р.</i> — початок виходу самвидавського журналу В. Чорновола «Український вісник», який став найвідомішим органом незалежного слова в Радянській Україні. • Організація шевченківських свят, вечорів пам'яті Лесі Українки, І. Франка та інших. • Створення гуртків вивчення вітчизняної історії, клубів творчої молоді. • Організація мітингів протесту, демонстрацій, пікетувань. • Надсилання письмових заяв («відкритих листів») до вищих органів влади СРСР та УРСР та міжнародних організацій
Видатні представники	М. Горинь, В. Марченко, В. Стус, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, М. Руденко, І. Світличний, С. Хмара та інші
Політичні процеси 1960-х рр.	• <i>1965 р.</i> — арешт за вільнодумство в УРСР понад 20 осіб. Виступ проти цих дій І. Дзюби, В. Стуса, В. Чорновола, І. Драча, М. Стельмаха та інших; багато із них було звільнено з роботи. • <i>1967 р.</i> — створення п'ятого управління КДБ по боротьбі з ідеологічними диверсіями. • Залюкування (спеціальні «бесіди» в органах КДБ, організація різноманітних «кампаній» у пресі тощо); застосування адміністративних санкцій; ізоляція в психіатричних лікарнях тощо
«Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби	<i>1965 р.</i> — вихід друком в УРСР роботи І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». У роботі містився детальний аналіз основних причин, що обумовили акції протесту української інтелігенції. Праця стала своєрідним підсумком діяльності дисидентів у період хрущовської «відлиги». <i>1973 р.</i> — І. Дзюба був засуджений до п'яти років ув'язнення і п'яти років заслання

Дисиденти першої поло- вини 1970-х рр.	- Створення власної ідеологічної платформи, яка ґрунтувалася на конституційному праві українського народу на самовизначення; формуванні елементів громадянського суспільства; дотриманні прав людини. 1972 р. — арешт понад 100 представників інтелігенції: В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюби, М. Осадчого, Ю. Шелеста, В. Стуса, І. Калинця та інших; засудження інакомислячих до тривалих термінів ув'язнення
---	---

Утворення та діяльність Української Гельсінської групи (УГГ)	
Дата утво- рення	9 листопада 1976 р.
Визначення поняття	<i>Українська Гельсінська група (УГГ)</i> — Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод; об'єднання діячів українського правозахисного руху
Члени-засно- вники	М. Руденко (керівник групи), О. Бердник, П. Григоренко, І. Кандиба, Л. Лук'яненко, О. Мешко, М. Матушевич, М. Маринович, Н. Строката, О. Тихий
Методи боротьби	Легальні (у межах радянської конституції та підписаних СРСР міжнародних угод)
Мета та діяльність	Мета діяльності УГГ: - добиватися того, щоб в основу взаємовідносин особи і держави було покладено принципи Загальної Декларації прав людини (встановлення реальної свободи слова, волевиявлення, вільного поширення своїх ідей, створення творчих, мистецьких, наукових асоціацій тощо); - вимагати, щоб на всіх міжнародних нарадах, де мали обговорюватися підсумки Гельсінських угод, Україна була представлена окремою делегацією як суверенна держава — член ООН; - домагатися акредитування в Україні представників зарубіжної преси та створення незалежних прес-агентств для вільного обміну інформацією; - досягнення суверенітету України; - боротьба за звільнення політв'язнів; - ліквідація цензури. Швидкий перехід членів УГГ від Декларації до меморандумів, які поширювалися в засобах масової інформації світу: заява про перетворення України з перших років сталінської диктатури на арену геноциду і етноциду, ураховуючи голодомор 1932—1933 рр., репресії 1930-х років, знищення УПА, репресії проти шістдесятників тощо. Оприлюднення списку політичних таборів і в'язнів

Посилення переслідувань опозиції в кінці 1970 — на початку 1980-х рр.

1977 р.	Початок обшуків, а згодом і арештів членів УТГ: у лютому — М. Руденка і О. Тихого, у квітні — М. Матусевича і М. Мариновича. Висування всім арештованим звинувачення в «антирадянській агітації і пропаганді». Засудження М. Руденка до семи років таборів суворого режиму і п'яти років заслання
Грудень 1977 р.	Арешт Л. Лук'яненка, якого було засуджено до 10 років таборів особливо суворого режиму і п'яти років заслання

Релігійне дисидентство

Лідер	Йосип Тереля
Мета та діяльність	• Боротьба за свободу совісті та віросповідання. • Реабілітація та легалізація УГКЦ, протестантських церков та течій. • Боротьба за вільне здійснення релігійних обрядів, повернення храмів віруючим. • Звільнення засуджених за релігійні переконання. • Реабілітація страчених служителів культу. • Створення комітету по захисту УГКЦ

ТЕМА 5. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ І ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1985–1991 рр.)

Причини та початок «перебудови»

Визначення поняття	<i>Перебудова</i> — політичний курс КПРС, розпочатий 1985 р. і спрямований на оздоровлення суспільно-політичної, економічної та ідеологічної сфер життя в СРСР
Причини	• Відставання СРСР за темпами економічного розвитку, рівнем ефективності виробництва, продуктивності праці від провідних країн світу. Політична криза, яка проявилася в нездатності керівництва забезпечити економічний прогрес. • Провали в соціальній сфері. • Застійні тенденції в духовній сфері суспільства. • Прихід до керівництва країни молодих політиків (М. Горбачов, М. Рижков, О. Яковлев, Е. Шеварднадзе), які не тільки прагнули до зміцнення своєї влади, а й виступали за оновлення держави та суспільства
Мета	Збереження радянської системи шляхом її модернізації

Передумови та початок	• 1982—1985 рр. — «парад генсеків» — період короткочасного перебування при владі Ю. Андропова та К. Черненка. • <i>Березень 1985 р.</i> — прихід до влади М. Горбачова. • Перебудова мала охопити основні сфери життя суспільства: економіку (перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних); внутрішню політику (демократизація суспільного життя); зовнішню політику (припинення «холодної війни»); соціальну сферу (поліпшення матеріального добробуту людей); ідеологію (ліквідація цензури, гласність). • Перебудовчі процеси в Україні перебували під контролем радянської номенклатури (при владі залишався консерватор В. Щербицький, оточення якого надавало перевагу адміністративно-командним методам керівництва; курс не змінився і за його наступника В. Івашка)
-----------------------	---

Чорнобильська катастрофа	
Дата	26 квітня 1986 р. — аварія на Чорнобильській АЕС — найбільша техногенна катастрофа планетарного масштабу у XX ст.
Причини	Недосконалість реактора; проектні помилки. Непроінформованість персоналу про небезпеку. Допущення персоналом ряду помилок, неумисне порушення існуючих інструкцій, частково через відсутність інформації про небезпеку реактора. Відключення системи захисту
Масштаби	Поширення радіоактивної хмари над територією північно-західної частини Росії, Білорусі, Румунії, Польщі, Болгарії, Югославії, скандинавських країн
Дії влади	Намагання радянського керівництва приховати інформацію від народу
Наслідки	• Загинуло 7 тис. ліквідаторів наслідків аварії, понад 60 тис. стали інвалідами. • Радіоактивне забруднення території України, що призвело до погіршення здоров'я населення. • Створення 30-кілометрової «зони відчуження» — території, яка найбільше постраждала від радіації і була заборонена для проживання. • Економічні збитки. • Пожвавлення суспільно-політичного руху в республіці (мітинг протесту в Києві в листопаді 1988 р., присвячений екологічним проблемам)
<i>Серпень 1990 р.</i> — постанова Верховної Ради УРСР «Про невідкладні заходи по захисту України від наслідків Чорнобильської катастрофи»; Україну було оголошено зоною екологічного лиха, було прийнято рішення припинити експлуатацію ЧАЕС, уряду доручено звернутися до міжнародних організацій із закликом про надання допомоги в ліквідації наслідків аварії; будівництво саркофага (об'єкт «Укриття»)	

Політика «прискорення» та її наслідки в Україні

Визначення поняття	Політика «прискорення» — політика, яка передбачала розробку довгострокових заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток країни, широке впровадження досягнень НТП, реорганізацію управлінської структури, пріоритетний розвиток машинобудування, спробу розв'язати традиційні соціальні проблеми — житлову, продовольчу, забезпечення населення товарами повсякденного вжитку тощо
Здійснення	• <i>Квітень 1985 р.</i> — пленум ЦК КПРС, на якому М. Горбачов повідомив про плани перетворень, спрямовані на прискорення соціально-економічного розвитку країни за рахунок широкого впровадження наукових досягнень у промисловість і випереджального розвитку машинобудування, не змінюючи економічних відносин (мова не йшла про зміну економічних основ соціалізму і політичного ладу, не піддавалися сумніву і соціалістичні орієнтири радянського суспільства). • Заява про необхідність прискорити темпи просування соціалістичним шляхом на основі ефективного використання досягнень науково-технічного прогресу, активізації «людського фактора» та зміни порядку планування. • <i>Лютий 1986 р.</i> — підтвердження XXVII з'їздом КПРС курсу на прискорення, який за три п'ятирічки мав створити економічний потенціал, що дорівнював би вже існуючому, подвоїти національний дохід, розв'язати низку соціальних проблем
Наслідки	Відсутність чіткого плану втілення політики прискорення, у результаті чого новаторські починання не довелися до кінця, а окремі правильні й сміливі рішення потопали в трясовині старих підходів до розв'язання проблем

Рівень життя населення

- Падіння життєвого рівня населення (за даними ООН, до середини 1991 р. СРСР за цим показником посідав 82-ге місце у світі).
- Дефіцит товарів широкого вжитку.
- Масове приховане безробіття (людей відправляли у відпустку без грошового утримання).
- Інфляція, яка загрожувала перерости в гіперінфляцію.
- Низький рівень споживання.
- Формування в умовах переходу до ринкової економіки прошарку підприємців, які почали створювати перші в країні легальні приватнопідприємницькі фірми, торгові й товарні біржі

Стан економіки	
Створення умов для подальшого реформування	• 19 листопада 1986 р. — прийняття «Закону про індивідуальну трудову діяльність», який допускав індивідуальну трудову діяльність у сфері: кустарно-ремісничих промислів, побутового обслуговування населення, інших видів діяльності, заснованих виключно на особистій праці громадян і членів їх сімей. • Розробка пакета документів, що засвідчували право громадян займатися індивідуальною трудовою діяльністю — реєстраційні посвідчення або патенти, видані на певний термін. • 1 травня 1987 р. — запровадження «Закону про індивідуальну трудову діяльність».
Програма реформ 1987 р.	• Липень 1987 р. — курс на проведення радикальної економічної реформи, яка передбачала створити економіко-правові засади для забезпечення співіснування державного та незалежного секторів господарства. • Спроба переходу до ринкових методів регулювання виробництва
Автори	• Економісти Л. Абалкін, А. Аганбегян, П. Буніч, Т. Заславська та інші
Суть програми	• Розширення самостійності підприємств на принципах госпрозрахунку та самофінансування. • Запровадження принципу трьох «С»: самостійність, самоврядування, самофінансування. • Поступове відродження приватного сектору економіки. • Відмова від монополії зовнішньої торгівлі; більш глибока інтеграція у світовий ринок. • Скорочення кількості галузевих міністерств та відомств. • Розвиток орендних відносин на селі. • Ухвалення «Закону про державне підприємство (об'єднання)», «Закону про кооперацію» тощо
Результат	Запропоновані економічні реформи були непослідовними, проводилися невпевнено і зазнали провалу; замість очікуваного прискорення темпів економічного розвитку розпочалося їх падіння, загострювалися соціальні проблеми, відбувся сплеск інфляції; радянські товари не могли конкурувати на зовнішньому ринку, а сама економіка стала ще більш залежна від експорту енергоносіїв, ціна на які в другій половині 1980-х рр. мала тенденцію до зниження

Розгортання страйкового руху

Причини страйків	• Невдаче реформування економіки. • Нерозв'язаність багатьох економічних і соціальних питань: низька технічна оснащеність копалень, тяжкі умови праці, значна частка ручної праці, низька заробітна плата. • Непослідовність у лібералізації суспільно-політичного життя
Вимоги страйкуючих	• Покращення соціальних умов. Покращення умов праці. • Націоналізація майна КППС. • Відставка уряду. • Підвищення зарплати. • Деполітизація правоохоронних органів. • Ліквідація парткомів на підприємствах
Особливість	• Поєднання соціально-економічних і політичних вимог
Найбільші страйки	• 15 липня 1989 р. — початок страйку на шахті «Ясинуватська-Глибока»; через кілька днів страйкували вже 193 шахти і 400 тис. гірників. • Листопад 1989 р. — робітничий страйк у Донбасі. • 1 жовтня 1990 р. — початок політичного страйку, у якому взяло участь близько 1 млн осіб (найбільші — у Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Києві). • 11 жовтня 1990 р. — початок масового студентського страйку в Києві (близько 100 тис. осіб) — так звана «революція на граніті»
Значення	• Масові виступи шахтарів завдали могутнього удару тоталітарній системі. • Відкриті демонстрування робітниками того, що їхні інтереси не збігаються з інтересами партії та держави. • Започаткування нового етапу робітничого руху

Активізація національного руху у другій половині 1980-х рр. Пожвавлення громадської активності. Формування національних громадських об'єднань

- Виникнення неформальних організацій — Товариство Лева, Український культурологічний клуб тощо.
- *Лютий 1989 р.* — створення на Установчій конференції в Києві Товариства української мови ім. Т. Шевченка, основним завданням якого було надання українській мові статусу державної; обрання головою **Д. Павличка**.
- *Жовтень 1989 р.* — прийняття Верховною радою УРСР закону «**Про мови в Українській РСР**», згідно з яким: українська мова проголошувалася державною; забезпечення українській мові всебічного розвитку і функціонування в усіх сферах суспільного життя; створення необхідних умов для розвитку і використання мов інших національностей; вільний вибір мови навчання дітей як невід'ємного права громадян; надання російській мові та мовам інших етнічних меншин, що проживають компактно, права паралельного вживання і функціонування поряд з українською мовою.
- Виникнення громадських організацій об'єднань: історико-просвітницьке товариство «Меморіал», студентське об'єднання «Громада», клуб «Спадщина», асоціація «Зелений світ» тощо

Гласність та лібералізація	
Визначення	<i>Гласність</i> — політика максимальної відвертості та правди в діяльності державних і громадських організацій, дієва й активна форма участі громадської думки в демократичному розв'язанні найважливіших проблем країни
Прояви гласності	• Критика існуючого ладу; припинення переслідування інакомислячих. Ліквідація цензури. • Розгортання на сторінках періодичних видань дискусій про вибір шляху суспільного розвитку. • Видання перших неформальних газет та журналів («Новый мир», «Огонёк», «Знамя», «Молода гвардія», «Вибір», «Вільна Україна», «Український вісник», «Літературна газета» та ін.). • Дозвіл раніше заборонених книг (М. Булгаков «Собаке серце», А. Платонов «Котлован», А. Ахматова «Реквієм», Б. Пастернак «Доктор Живаго», В. Гроссман «Життя і доля» та ін.). • Показ раніше заборонених фільмів («Покаяння», режисер Т. Абуладзе). • Поява опозиційних літературних творів: (Ч. Айтматов, «Плаха»; В. Дудинцев, «Білий одяг»; Д. Гранін, «Зубр»). • Поява політичних передач («Погляд», «П'яте Колесо», «12-й поверх»). • 1987 р. — створення комісії Політбюро ЦК КПРС по реабілітації жертв репресій (були реабілітовані не тільки майже всі репресовані діячі ВКП(б), але і багато хто з так званих «класових ворогів»; у 1988—1989 рр. було переглянуто справи на 856 582 людини, із них реабілітовано 844 740 осіб)
Зрушення в політичному житті України	
Відновлення діяльності УГГ	• Відновлення діяльності Української Гельсінської групи (УГГ). • 1988 р. — заснування Української Гельсінської спілки (УГС) — громадсько-політичної і правозахисної організації. Головою УГС обрано Л. Лук'яненка. • Стала першою в Радянській Україні масовою опозиційною організацією і мала свою політичну програму під назвою «Декларація принципів УГС»
Утворення Народного руху України	<i>Вересень 1989 р.</i> — утворення Народного руху України. Голова — І. Драч. <i>Мета:</i> перетворення України на демократичну правову державу, радикальна перебудова її економіки, створення умов для розвитку і самозбереження українського народу.

Утворення Народного руху України	• Основні вимоги: демократизація суспільного й державного життя; наповнення суверенітету України реальним змістом; пріоритет українських законів над союзними; економічна самостійність; надання українській мові в УРСР статусу державної; відродження національної символіки; із 1990 р. — більш радикальні вимоги про вихід України із СРСР, усунення КПРС від влади, проведення виборів до рад на багатопартійній основі тощо. • Діяльність: організація масових заходів, метою яких була боротьба за державну незалежність, відродження української нації, відтворення історії українського народу і державності
----------------------------------	--

Формування багатопартійної системи		
Передумови	• Демократизація суспільно-політичного життя. • Діяльність опозиційних організацій. • Перехід до політичного плюралізму, суть якого полягала у вільній діяльності політичних партій та створенні багатопартійності у країні. • Вилучення із Конституції СРСР та УРСР статті 6 про керівну і спрямовуючу роль КПРС. • Прийняття Верховною Радою України постанови «Про порядок реєстрації громадських об'єднань». • Квітень 1990 р. — створення на базі УГС першої політичної партії — <i>Української республіканської партії (УРП)</i>. Лідер — Л. Лук'яненко. • 1990—1991 рр. — виникнення понад 20 опозиційних партій, переважна більшість яких були нечисленними, не мали чітко визначеної ідеології та соціальної бази	
	Політичні партії	Програмні засади
Праві	Українська національна партія (УНП), Українська народно-демократична партія (УНДП), Українська християнсько-демократична партія (УХДП)	Незалежність України. Ринкова економіка. Затвердження демократичних принципів
Соціал-демократичні	Соціал-демократична партія України (СДПУ), Соціал-демократична партія України (об'єднана) (СДПУ(о))	Розширення повноважень УРСР у межах СРСР. Ринкові реформи, що мають соціальне спрямування
Центристські	Українська республіканська партія (УРП), Демократична партія України (ДПУ)	Незалежність України. Ринкові реформи
Ліві	Комуністична партія України (КПУ), Партія демократичного відродження України (ПДВУ)	Збереження СРСР. Збереження соціалістичної економіки

Результати виборів до Верховної Ради УРСР 1990 р.	
Дата	4 березня 1990 р. — вибори до Верховної Ради УРСР
Особливості	• Вибори були прямими, таємними, на альтернативній основі. • Опір КПУ діяльності Демократичного блоку, відсторонення його представників від засобів масової інформації
Результати	• Значний успіх на виборах Демократичного блоку: • Демблок отримав 111 мандатів із 442. • Утворення у Верховній Раді більшості із комуністів і консерваторів («група 239») та парламентської опозиції — Народної ради (125 осіб), яку очолив депутат, академік І. Юхновський. • Помітна роль у роботі Верховної Ради опозиції, представники якої (І. Юхновський, О. Ємець, Д. Павличко, Л. Танюк, В. Яворівський та ін.) очолили сім із 23 постійних комісій парламенту
Значення	<i>Історична заслуга</i> Верховної Ради України, обраної в березні 1990 р., полягала в прийнятті нею Декларації про державний суверенітет України та Акта про незалежність України

Декларація про державний суверенітет України	
Визначення поняття	Декларація про державний суверенітет України — законодавчий документ, ухвалений Верховною Радою УРСР, що проголошував державний суверенітет республіки в складі СРСР
Дата ухвалення	16 липня 1990 р.
Зміст	• Право української нації на самовизначення. • Принцип народовладдя. • Розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову. • Гарантія прав і свобод громадян, передбачених Конституцією. • Територіальна недоторканність України, самостійне визначення адміністративно-територіального устрою. • Економічна самостійність. • Екологічна безпека України. • Право на власні збройні сили, внутрішні війська й органи держбезпеки. • Захист усіх форм власності. • УРСР — самостійний суб'єкт міжнародного права
Історичне значення	Декларація про державний суверенітет України заклала основні принципи державотворчих процесів, стала основою нового законодавства України, кроком на шляху просування до незалежності

Україна в загальносоюзних суспільно-політичних процесах у першій половині 1991 р.

Референдум щодо збереження СРСР	<i>17 березня 1991 р.</i> — проведення референдуму щодо збереження СРСР. Особливості березневого референдуму 1990 р. в Україні: - у першому питанні, йшлося про необхідність збереження СРСР як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій повною мірою гарантуватимуться права і свободи людини будь-якої національності (схвалили 70,5 % виборців); - у другому питанні йшлося про згоду бути в Союзі на засадах Декларації про державний суверенітет України (схвалили 80,2 % виборців)
Переговори в Ново-Огарьово	<i>19 травня 1991 р.</i> — зустріч у Ново-Огарьово М. Горбачова з Є. Примаковим, О. Яковлевим, А. Черняєвим, Г. Шахназаровим, В. Болдіним, М. Петраковим та ін., які обговорювали концепцію договору. <i>17 червня 1991 р.</i> — підписання переробленого проекту союзного договору М. Горбачовим; розсилка його Верховним Радам дев'яти союзних республік. Визнання згідно з документом суверенітету та незалежності кожної окремої республіки, які повинні були делегувати центральному уряду низку повноважень у сфері оборони, зовнішньої політики та координації дій в економічній сфері

Спроба державного перевороту в СРСР

Дата	19—21 серпня 1991 р.
Перебіг подій	<i>19 серпня 1991 р.</i> — утворення консервативними силами Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС) на чолі з віце-президентом СРСР Г. Янаєвим, до складу якого увійшли прем'єр-міністр СРСР В. Павлов, міністр внутрішніх справ СРСР Б. Пуго, міністр оборони СРСР Д. Язов та інші. - Заява про хворобу чинного президента СРСР М. Горбачова, перехід влади в країні до рук керівництва ДКНС. - Уведення на пірвоку надзвичайного стану в окремих регіонах СРСР. - Призупинення діяльності всіх партій (окрім КПРС), опозиційних громадських організацій і рухів. - Заборона мітингів, демонстрацій, страйків. - Жорсткий контроль засобів масової інформації, припинення виходу газет, нелояльних до ДКНС. - Уведення комендантської години в Москві, стягування в столицю СРСР військ і бронетехніки. - Прибуття до Києва генерала В. Варенникова з ультимативною вимогою до керівництва УРСР приєднатися до путчистів.

Перебіг подій	• Підтримка ДКНС керівництвом КПУ, Кримської автономної республіки та представниками владних структур. • Заява 20 серпня 1991 р. Президії Верховної Ради УРСР про те, що постанови ДКНС не мають юридичної сили в Україні, доки вони не затверджені Верховною Радою республіки. • Рішучий виступ проти заколоту ДКНС українських демократичних сил (Народний рух, Народна рада, СДПУ, представники інших партій і громадських організацій). • Вичікувальна позиція Президії Верховної Ради УРСР на чолі з її головою Л. Кравчуком. • Захист народом демократичних завоювань біля Білого дому (будинку російського парламенту) в Москві, очолюваний президентом Російської Федерації Б. Єльциним; поразка путчу
Результат	Серпневі події продемонстрували високий рівень свідомості народу й перемогу демократичного курсу та створили сприятливі умови для виходу України з СРСР

Проголошення незалежності України	
Дата	24 серпня 1991 р. — прийняття Акта проголошення незалежності України
Передумови	• Спроба державного перевороту в серпні 1991 р. • Право на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. • Декларація про державний суверенітет України
Зміст Акта	• Проголошення незалежності України та створення самостійної української держави — України. • Неподільність і недоторканність території України. • Чинність на території України виключно Конституції та законів України
Результат	Україна стала незалежною суверенною державою

Референдум 1 грудня 1991 р.	
Дата	1 грудня 1991 р. — проведення в Україні референдуму на підтримку Акта проголошення незалежності України
Причини та передумови	• Потреба нейтралізувати політичні спекуляції противників незалежності. • Продовження активної агітації проросійських сил щодо укладення нового союзного договору. • Вичікувальна позиція міжнародної спільноти
Результати	• Акт проголошення незалежності України підтримали 90,31 % виборців. • У Криму за незалежність України проголосували понад 50 % виборців

Обрання президента України

Заснування посади президента України	- Запровадження в Україні Законом України «Про створення посади Президента Української РСР і внесення змін і доповнень в Конституцію Української РСР» від 5 липня 1991 р. посади президента. - Доповнення Конституції главою «Президент Української РСР», за якою президента було визнано найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади. - Уведення конституційного інституту президентства було пов'язане з необхідністю зміцнення системи центральних органів влади у період здобуття незалежності
Президентські вибори 1991 р.	1 грудня 1991 р. — проведення одночасно з референдумом виборів президента, які були прямими, таємними, альтернативними. - Висунення на посаду президента семи кандидатів: Л. Кравчук; В. Гриньов; В. Чорновіл; Л. Лук'яненко; І. Юхновський; Л. Табурянський; О. Ткаченко. - Перемогу здобув Л. Кравчук, який отримав 61,59 % голосів виборців. 5 грудня 1991 р. — присяга Л. Кравчука на вірність українському народу на урочистому засіданні Верховної Ради України та офіційний вступ на посаду президента України

Розпад СРСР. Утворення СНД

7 грудня 1991 р.	Зустріч лідерів Білорусії (С. Шушкевич), Росії (Б. Єльцин), України (Л. Кравчук) на урядовій дачі в Біловезькій пущі)
8 грудня 1991 р.	Офіційна констатація розпаду СРСР, підписання угоди про утворення <i>Співдружності Незалежних Держав (СНД)</i>
20 грудня 1991 р.	Спеціальна заява Верховної Ради з уточненням, що СНД є об'єднанням незалежних держав і ні в якому разі не може передбачати будь-яких наддержавних владних структур
21 грудня 1991 р.	Підписання в Алма-Аті Декларації про утворення СНД , до якого увійшли Росія, Україна, Білорусія, Азербайджан, Вірменія, Молдова, Казахстан, Киргизстан, Туркменія, Узбекистан, Таджикистан
Наслідки розпаду СРСР для України	Активізація національно-визвольного руху, зростання відцентрових настроїв у суспільстві. Заборона Компартії України. Підтримка більшістю колишніх комуністів ідеї незалежності України. Здобуття незалежності без кровопролиття в ході антикомуністичної демократичної революції. Визнання незалежності України державами світу

ТЕМА 6. УКРАЇНА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Державотворчі процеси: особливості розбудови законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні

- Ключове завдання перших років державотворення — формування трьох основних гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової.
- Єдиний орган **законодавчої влади** в Україні — **Верховна Рада України**, що забезпечує правову базу перетворень.
- Становлення **виконавчої влади**: вищий орган — **Кабінет Міністрів України**; центральні органи — міністерства, державні комітети і відомства; в областях, містах, районах — державні адміністрації.
- Формування й утвердження **судової влади**, яку становлять Конституційний Суд, Верховний Суд, загальні, арбітражні та військові суди

Вибори до Верховної Ради України I–VII скликань

I скликання (1990—1994 рр.)	• Вибори відбулися у березні 1990 р. Це перші альтернативні, порівняно демократичні вибори в історії Радянської України (вибори відбувалися ще в умовах монополії КПУ). • Значний успіх Демократичного блоку: із 442 обраних депутатів Верховної Ради УРСР його підтримали 111 виборців. • Утворення у Верховній Раді парламентської більшості із комуністів і консерваторів («група 239») та парламентської опозиції — Народної ради, до складу якої увійшло 125 осіб на чолі з І. Юхновським. • Історична заслуга: прийняття Декларації про державний суверенітет України та Акта про незалежність України
II скликання (1994—1998 рр.)	• Вибори відбулися 27 березня 1994 р. • Були позачерговими. • Перші вибори в новітній історії України, які відбулися в умовах багатопартійності. • Вибори проводилися за мажоритарною системою, за якої враховуються голоси виборців, подані за кандидата, що набрав більшість голосів у конкретних виборчих округах; це значно обмежило можливості політичних партій та громадських об'єднань. • Через недосконалість виборчого законодавства із 450 депутатів (повний склад депутатського корпусу) було обрано лише 338. • Результат голосування: КПУ — 28 %; Рух — 5,9 %; Селянська партія — 5,34 %; СПУ — 4,15 %; безпартійні — 55,6 %; незначну кількість місць отримали представники УРП, СДПУ, УХДП, Партії праці тощо. • Переважання лівих сил — комуністів, соціалістів, аграрників та солідарних із ними безпартійних депутатів. • Головою парламенту було обрано лідера СПУ О. Мороза

III скликання (1998— 2002 рр.)	- Вибори відбулися <i>29 березня 1998 р.</i> - Голосування здійснювалося за мішаною (мажоритарно-пропорційною) системою, за якою 50 % депутатів обираються за партійними списками, а 50 % — у мажоритарних виборчих округах. - Необхідний 4%-й бар'єр подолали вісім політичних партій (блоків). - Результати виборів: КПУ — 24,65 %, Народний Рух — 9,4 %, виборчий блок СПУ та СелПУ — 8,6 %, Партія зелених — 5,4 %, НДП — 5 %; Всеукраїнське об'єднання «Громада» — 4,7 %, ПСПУ — 4 %, СДПУ — 4 %. - Домінування в парламенті безпартійних, лівих сил та рухівців. - Жодна політична сила не отримала достатньої кількості голосів для створення парламентської більшості, що за наявності гострих суперечностей між партіями гальмувало прийняття законів. - Головою парламенту було обрано представника блоку Соціалістичної та Селянської партій О. Ткаченка
IV скликання (2002— 2006 рр.)	- Вибори відбулися <i>31 березня 2002 р.</i> - Голосування здійснювалося за мішаною (мажоритарно-пропорційною) системою. - Необхідний 4%-й бар'єр подолали шість політичних партій (блоків). - Результати виборів: блок «Наша Україна» — 23,57 %, КПУ — 19,98 %, блок «За єдину Україну!» — 11,77 %, БЮТ — 7,26 %, СПУ — 6,87 %, СДПУ(о) — 6,27 %. - Вибори засвідчили поразку лівих партій; створена пропрезидентська парламентська більшість довго не отрималася за відсутності спільних ідеологічних засад; опозиція також іще не була готова створити власну більшість. - Головою парламенту було обрано лідера партії «За єдину Україну» В. Литвина
V скликання (2006— 2007 рр.)	- Вибори відбулися <i>26 березня 2006 р.</i> - Голосування здійснювалося за пропорційною системою. - У виборчих перегонах взяли участь 45 політичних партій та блоків. - Необхідний 3%-й бар'єр подолали п'ять політичних партій (блоків). - Результати виборів: Партія регіонів — 32,14 %, БЮТ — 22,29 %, блок «Наша Україна» — 13,95 %, СПУ — 5,69 %, КПУ — 3,66 %. - Головою парламенту було обрано лідера СПУ О. Мороза. - Неспроможність депутатів створити дієздатну парламентську більшість. <i>2 квітня 2007 р.</i> — розпуск указом В. Ющенка Верховної Ради через порушення конституційних норм щодо формування коаліції депутатських фракцій та призначення позачергових виборів

VI скликання (2007— 2012 рр.)	- Вибори відбулися 30 вересня 2007 р. Були позачерговими. - Голосування здійснювалося за пропорційною системою. - У виборчих перегонах взяли участь 20 політичних партій і блоків. - Необхідний 3%-й бар'єр подолали п'ять політичних партій (блоків). - Результати виборів: Партія регіонів — 34,37 %, БЮТ — 30,71 %, блок «Наша Україна — Народна самооборона» — 14,15 %, КПУ — 5,39 %, Блок Литвина — 3,96 %. - Головою парламенту обрано представника блоку «Наша Україна — Народна самооборона» А. Яценюка, якого у грудні 2008 р. змінив В. Литвин (лідер Блоку Литвина). - Формування Партією регіонів, КПУ та Блоком Литвина парламентської більшості. - Перебування в опозиції БЮТ і «Нашої України»
VII скликання (2012—...)	- Вибори відбулися 28 жовтня 2012 р. - Голосування здійснювалося за мішаною (мажоритарно-пропорційною) системою. - Необхідний 5%-й бар'єр подолали п'ять політичних партій (блоків). - Результати виборів: Партія регіонів — 30 %, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» — 25,54 %, Партія «УДАР» — 13,96 %, КПУ — 13,18 %, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» — 10,44 %

Прийняття Конституції України (1996 р.)	
Визначення поняття	<i>Конституція</i> — політичний, нормативно-правовий акт держави (Основний закон), який закріплює основи суспільного ладу, державний устрій, систему, порядок утворення, принципи організації та діяльності державних органів, права та обов'язки громадян
Конституційний процес. Конституційний договір 1995 р.	I етап (1990—1993 рр.) <i>Жовтень 1990 р.</i> — створення Верховною Радою України Конституційної комісії, яка мала розробити концепцію нової Конституції. Активізація конституційного процесу у зв'язку з проголошенням незалежності України. <i>Січень 1992 р.</i> — розробка Конституційною комісією оновленого проекту, який після правової експертизи та дебатів у стінах парламенту за рішенням Верховної Ради України був винесений на всенародне обговорення. <i>1 липня — 1 грудня 1992 р.</i> — всенародне обговорення проекту Конституції за участю близько 200 тис. громадян України. Внесення до запропонованого проекту змін з урахуванням результатів обговорення, але доопрацьований Конституційною комісією проект так і не був прийнятий Верховною Радою.

Конституційний процес. Конституційний договір 1995 р.	II етап (1994—1996 рр.) • Узгодження проекту Конституції різними політичними силами та гілками влади. • <i>Основні розбіжності</i>: форма державного управління (президентська чи парламентська республіка); ставлення до приватної власності; статус української мови; державна символіка; правовий статус Криму; розподіл повноважень між гілками влади тощо. • Створення нової Конституційної комісії, винесення на розгляд Верховної Ради розробленого проекту, який знову не був прийнятий. • <i>18 травня 1995 р.</i> — прийняття Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України «<i>Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні</i>», втілення якого створило належну правову базу для діяльності органів виконавчої влади, президентської адміністрації, значно розширило коло їхніх повноважень та вплив на економічні й суспільні процеси; цей договір деякою мірою зняв напруженість між гілками влади й активізував конституційний процес. • <i>26 червня 1996 р.</i> — підписання президентом Л. Кучмою Указу про проведення Всеукраїнського референдуму щодо прийняття Конституції. • Створення депутатами узгоджувальної комісії під головуванням М. Сироти, якій вдалося досягти компромісу
Прийняття Конституції	<i>28 червня 1996 р.</i> — прийняття Конституції України, яка складається з преамбули, 15 розділів та 161 статті
Основні положення	• Україна — суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава. • Проголошення єдиним джерелом влади в Україні народу, який здійснює її шляхом референдуму або виборів до Верховної Ради й органів місцевого самоврядування. • Україна — президентсько-парламентська республіка, державна влада в якій розподіляється на три гілки: законодавчу, виконавчу, судову. • Україна — унітарна республіка (її територія цілісна й неподільна, в Україні діє єдине законодавство, єдина судова система). • Державна мова — українська. • Гарантія демократичних прав і свобод усім громадянам. • Закріплення різних форм власності. • Проголошення принципу мирного і взаємовигідного співробітництва з усіма країнами тощо
Історичне значення	Конституція юридично закріпила політичний та економічний суверенітет української держави, її територіальну цілісність, основні права і свободи громадян

Становлення інституту президентства в Україні	
Становлення інституту президентства	• 5 липня 1991 р. — згідно з постановою Верховної Ради УРСР «Про вибори президента Української РСР» в країні було запроваджено посаду президента України. • 1 грудня 1991 р. — Всеукраїнський референдум, на якому, одночасно з проголошенням незалежності України, народ віддав перевагу президентській формі правління. Обрання першого Президента нової Української держави — Леоніда Кравчука
Конституційно-правовий статус Президента України	• Президент не належить до жодної з гілок влади. • Влада президента є похідною від волі виборців (джерелом влади, наданої Президентові України, є народ України, а не інший орган). • Президент має діяти в межах, наданих йому повноважень, вступаючи у відносини з громадянами держави, іноземними громадянами, органами держави, іноземними державами та їхніми представниками тощо

Президентські вибори в Україні	
Вибори 1991 р.	• На посаду Президента було висунуто сім кандидатів. • Відбулися 1 грудня 1991 р. • <i>Результат:</i> перемога Л. Кравчука, який набрав 61,59 % голосів виборців
Вибори 1994 р.	• На посаду Президента було висунуто сім кандидатів. • Вибори проводилися у два тури: 26 червня 1994 р. — I тур, у якому жоден із кандидатів не набрав потрібної для перемоги кількості голосів; найбільшу кількість голосів отримали Л. Кравчук (37,68 %) та Л. Кучма (31,25 %). 9 липня 1994 р. — II тур, у якому брали участь Л. Кучма (52,14 %) та Л. Кравчук (45,06 %). • <i>Результат:</i> обрання Президентом України Л. Кучми
Вибори 1999 р.	• На посаду Президента було висунуто дев'ять кандидатів. • Вибори проводилися у два тури: 31 жовтня 1999 р. — I тур, у якому жоден із кандидатів не набрав потрібної для перемоги кількості голосів; найбільшу кількість голосів отримали Л. Кучма (36,49 %) та П. Симоненко (22,24 %). 14 листопада 1999 р. — II тур, у якому брали участь Л. Кучма (56,2 %) та П. Симоненко (37,8 %). • <i>Результат:</i> обрання Президентом України Л. Кучми

Вибори 2004 р.	• На посаду Президента було висунуто 24 кандидати. • Вибори проводилися у два тури: <i>31 жовтня 2004 р. — I тур</i>, у якому жоден із кандидатів не набрав потрібної для перемоги кількості голосів; найбільшу кількість голосів отримали В. Ющенко (39,9 %) та В. Янукович (39,26 %). <i>21 листопада 2004 р. — II тур</i>, у якому брали участь В. Ющенко (46,6 %) та В. Янукович (49,46 %). <i>26 грудня 2004 р. — переголосування II туру</i>, у результаті якого В. Ющенко набрав 51,99 %, а В. Янукович — 44,21 %. • <i>Результат:</i> обрання Президентом України В. Ющенка
Вибори 2010 р.	• На посаду Президента було висунуто 18 кандидатів. • Вибори проводилися у два тури: <i>17 січня 2010 р. — I тур</i>, у якому жоден із кандидатів не набрав потрібної для перемоги кількості голосів; найбільшу кількість голосів отримали В. Янукович (35,32 %) та Ю. Тимошенко (25,05 %). <i>2 лютого 2010 р. — II тур</i>, у якому брали участь В. Янукович (48,95 %) та Ю. Тимошенко (45,47 %). • <i>Результат:</i> обрання Президентом України В. Януковича

Діяльність українських президентів	
Президентство Л. Кравчука (1991— 1994 рр.)	• Мирний вихід України зі складу СРСР; не допустив, завдяки поміркованій політиці, виписку соціальної напруги, як це сталося у деяких пострадянських країнах. • Було започатковано державотворчі процеси: формування державних органів влади, законодавчої бази, української армії, затвердження державної символіки тощо. • Неспроможність втілити в життя обіцяної під час виборчих перегонів програми соціально-економічних перетворень, що не дозволило приборкати глибоку економічну кризу, яка охопила країну. • Гіперінфляція. • Стрімке падіння життєвого рівня населення. • Неспроможність подолати політичну кризу 1994 р.
Президентство Л. Кучми (1994—1999, 1999— 2004 рр.)	• Призупинення падіння виробництва; гальмування економічної кризи в країні. • Здійснення приватизації, формування приватного сектору економіки. • Подолання гіперінфляції; впровадження в обіг власної національної валюти — гривні (1996 р.)

Президентство Л. Кучми (1994—1999, 1999— 2004 рр.)	• Прийняття Конституції України. • Утвердження України на міжнародній арені, регулювання проблеми кордонів України. • Недостатні темпи соціально-економічних реформ. • Політична та економічна нестабільність (протягом 1994—1999 рр. в Україні змінилося чотири уряди). • Поширення корупції. • Високий рівень злочинності
Президентство В. Ющенка (2005— 2010 рр.)	• Демократизація внутрішнього життя, забезпечення свободи слова. • Відсутність політичної стабільності, скандали в оточенні Президента, непослідовна кадрова політика: загострення конфлікту з Прем'єр-міністром Ю. Тимошенко, який завершився відставкою останньої в серпні 2005 р. і призначенням новим Прем'єр-міністром Ю. Єханурова, наслідком чого стало падіння авторитету нової влади. • Зростання могутності та впливу олігархічних груп. • Відсутність системності в здійсненні економічних реформ. • Спроби подолати демографічну кризу: запровадження значної матеріальної допомоги при народженні дитини; • Запровадження системи зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). • Курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. • Скасування візового режиму для громадян ЄС та США. • Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ). • Загострення відносин із Росією
Президентство В. Януковича (2010 р. — до сьогодні)	• Стабілізація політичної системи України: зміцнення владних структур, відновлення суперечливої управлінської вертикалі, припинення конфліктів між Президентом та урядом. • <i>26 лютого 2010 р.</i> — утворення Комітету з економічних реформ. • <i>26 лютого 2010 р.</i> — утворення Національного антикорупційного комітету. • <i>9 квітня 2010 р.</i> — утворення Ради регіонів. • Визнання Конституційним судом неконституційності Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. у зв'язку з порушенням процедури його розгляду й ухвалення; повернення до президентсько-парламентської республіки. • <i>27 січня 2011 р.</i> — заява В. Януковича на Всесвітньому економічному форумі у Давосі про започаткування реформ у різних сферах життєдіяльності України. • Проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу Євро-2012

Стан господарства після розпаду СРСР

- Майже повне одержавлення економіки (92 % усіх засобів виробництва перебували в руках держави).
- Значна монополізація економіки.
- Підпорядкування більшості українських підприємств центру; панування командно-адміністративних важелів у народному господарстві за умов слабкого використання економічних.
- Відсутність різних форм власності; відсутність конкуренції між товаровиробниками різних форм власності за здешевлення продукції, за зростання якості виготовлених товарів і послуг, за споживача.
- Панування глибокої диспропорції в економіці: в 1990 р. частка групи «А» (галузі, у яких виробляються засоби виробництва) становила 72,4 %, групи «Б» (галузі, у яких виробляються предмети споживання) — 27,6 %; у розвинутих країнах Заходу існує обернене співвідношення).
- Застаріла матеріально-технічна база; значна зношеність основних фондів (фізична зношеність промисловості становила майже 60 %, моральна — до 90 %), низька продуктивність праці.
- Відсутність дієвих стимулів праці, панування зрівнялівки, відчуження від управління власністю, від економічної влади на підприємстві.
- Значна мілітаризація економіки

Спроби реформування економіки

Входження в ринок. Роздержавлення та приватизація

- Чітке визначення пріоритетності ринкової системи господарювання після проголошення незалежності України.
- *1 листопада 1990 р.* — розробка і прийняття **Концепції переходу Української РСР до ринкової економіки**, у якій було визначено головні завдання: проведення роздержавлення і приватизації підприємств; здійснення земельної реформи; демонополізація економіки; свобода підприємництва; реформа фінансово-бюджетної і банківської систем, нормалізація грошового обігу; створення ринкової інфраструктури; державне регулювання економіки за допомогою ринкових методів; забезпечення соціального захисту населення тощо.
- *31 жовтня 1991 р.* — ухвалення Верховною Радою України **«Концепції роздержавлення і приватизації підприємств, землі і житлового фонду»**, унаслідок чого в 1992—1994 рр. було приватизовано понад 11 тис. підприємств, що створило умови для розвитку альтернативних державній сфер виробництва і обслуговування.
- Початок формування прошарку власників, підприємців, банкірів, посередників.
- *1994 р.* — початок приватизації державного житлового фонду, що тривала до кінця 1999 р. і в ході якої було приватизовано 3 млн квартир.
- *1995 р.* — початок масової сертифікаційної приватизації, ідея якої полягала в рівномірному розподілі державної власності між новими власниками (було виготовлено 50 млн майнових приватизаційних сертифікатів і роздано громадянам України; більшість сертифікатів потрапила до рук спритних ділків або колишніх директорів підприємств, які, скупивши сертифікати, стали власниками заводів і фабрик)

Колгоспно-радгоспна система. Акціонування колгоспного майна	• Базування в перші роки незалежності України аграрного виробництва на колгоспно-радгоспній системі господарювання. • <i>Грудень 1991 р.</i> — прийняття закону «Про селянське (фермерське) господарство», згідно з яким передбачалося утворення спеціального земельного фонду шляхом вилучення частини земель, що перебували в користуванні колгоспів та радгоспів; фонд призначався для надання ділянок усім громадянам, які виявляли бажання організувати фермерське господарство. • <i>Січень 1992 р.</i> — ухвалення парламентом України закону «Про форми власності на землю», у якому проголошувалося, що поряд із державною можуть існувати колективна і приватна форми власності на землі, причому всі вони є рівноправними. • <i>1992 р.</i> — рішення Верховної Ради про перетворення колгоспів в асоціації або господарські товариства, яке не було реалізоване повністю. • Виникнення нового явища в аграрному секторі — фермерських господарств
Лібералізація цін, фінансова система України	• <i>1992 р.</i> — скасування державного контролю за ціноутворенням. • Застосування державного регулювання цін лише для вузького кола товарів, вироблених підприємствами-монополістами. • <i>9 січня 1992 р.</i> — Указ Президента «Про соціальний захист населення в умовах лібералізації цін», який передбачав підвищення державних тарифних ставок і посадових окладів працівників охорони здоров'я, освіти, культури, науки, правоохоронних органів, судів, органів державної влади й управління та інших установ і організацій, що фінансуються з бюджету; передбачалося підвищення розмірів пенсій та їх індексація. • <i>Вересень 1991 р.</i> — оголошення про вихід України з «рубльової зони». • <i>10 січня 1992 р.</i> — введення в готівковий обіг купонів багаторазового використання, які стали прообразом національної валюти

Соціальне та економічне становище населення

- 90-ті рр. XX ст. — різке падіння доходів працюючих; різке зниження життєвого рівня населення.
- Зростання заборгованості по заробітній платі (від кількох місяців до одного року і більше). Затримки з виплатою пенсій, стипендій.
- Суттєве відставання обсягів зарплат, пенсійних виплат від темпів зростання цін на товари та продукти споживання. Зростання безробіття.
- Високі ціни на товари повсякденного вжитку. Гіперінфляція.
- Знецінення особистих заощаджень громадян.
- Суттєве падіння рівня споживання внаслідок скорочення прибутків (83-тє місце в світі за цим показником).
- Швидке соціальне розшарування в суспільстві.
- Зростання соціальної напруги в суспільстві, проведення страйків і маніфестацій

Основні тенденції розвитку економіки в другій половині 90-х р. XX ст.

Загальна характеристика	- Надання Україні позик Міжнародного валютного фонду. - Неефективне використання економічного потенціалу. - Малопривабливий інвестиційний клімат: корумпованість чиновників, нестабільність законодавства тощо
Промисловість	- Надвисока частка підприємств паливно-енергетичного комплексу та металургії (близько 60 %). - Масова приватизація. - Зношення виробничих фондів
Сільське господарство	- Передача колгоспної землі у власність сільгосп підприємств. - Відсутність ринку землі. - Приватизація присадибних ділянок
Фінанси	- Формування фінансової, податкової, митної, банківської систем. - Контрольована державою лібералізація цін. - Подолання кризи, пов'язаної з невиплатою зарплат, пенсій, стипендій. - Зниження інфляції. 1996 р. — впровадження національної валюти — гривні, обмінний курс якої до долара становив — 1,75—1,9. 1998 р. — падіння курсу національної валюти до 5 гривень за долар унаслідок світової фінансової кризи
Труднощі	- Корупція, «тінізація» та криміналізація економіки. - Несправедлива приватизація за наднизьку ціну, без аукціонів. - Вивезення капіталу за кордон. - Недостатній рівень іноземних інвестицій. - Збереження структурних деформацій

Аграрна реформа

- Стимування масової приватизації землі в аграрному секторі обмеженою та недосконалістю законодавчої бази.
- Акти Президента України, спрямовані на врегулювання цих питань:
 - 10 листопада 1994 р. — указ «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва»;
 - 3 грудня 1999 р. — указ «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки».
- Згідно із цими документами відбувалося паювання земель колективних сільськогосподарських підприємств, видавалися сертифікати на право на земельну частку (пай), здійснювалася грошова оцінка земель.
- У результаті паювання 6,4 млн селян безкоштовно отримали у власність 26,5 млн га сільськогосподарських угідь.
- Вилучення селянами своїх земельних паїв для самостійного господарювання: близько 1,6 млн селян вилучили паї із земельних масивів колишніх колективних підприємств (колгоспів) і передали в оренду фермерам та іншим господарським структурам.
- Створення на селі реального конкурентного середовища, формування різноукладної господарської системи

Пошуки шляхів стабілізації на початку XXI ст.

Фактори, що сприяли економічній стабілізації:

- завершення формування власної податкової, банківської, митної та інших систем;
 - поступове утвердження нових конкурентоспроможних форм виробництва;
 - розвиток приватного підприємництва;
 - формування фінансової системи держави;
 - лібералізація господарських зв'язків;
 - формування ринкової інфраструктури тощо.
- 1999 р. — поява ознак економічної стабілізації: припинення падіння валового внутрішнього продукту (ВВП); зростання на 4,3 % обсягів промислового виробництва (найвищі темпи зростання в галузях, що виробляли товари народного споживання); скорочення дефіциту державного бюджету.
- 2000 р. — збільшення обсягів промислового виробництва фактично в усіх сферах.
- 2000—2003 рр. — середньорічні темпи приросту склали 7,3 % (найвищі в Європі).
- 2003 р. — зростання ВВП до 8,5 %. Слабке місце розвитку економіки — мале підприємництво; тінізація економіки, яка розвивалася на фоні корупції та організованої злочинності.
- 2007 р. — вихід промисловості України на рівень 1990 р. Громіздка податкова система, непрозора валютно-фінансова політика.
- 2008 р. — втягнення України у світову фінансово-економічну кризу

Модернізація національної системи освіти

- 4 червня 1991 р. — прийняття основного нормативно-правового акта в галузі освіти — *Закону України «Про освіту»*; визначення законом основних принципів освіти в Україні.
- 1992 р. — затвердження на Першому з'їзді педагогічних працівників України Державної національної програми «Освіта України (XXI століття)»; визначення програмою пріоритетних завдань системи освіти в Україні.
- 19 вересня 1991 р. — створення згідно з розпорядженням Голови Верховної Ради України «Про відродження Києво-Могилянської академії» університету «Києво-Могилянська академія».
- Основні шляхи реформування загальної середньої освіти: визначення державних стандартів усіх рівнів загальної середньої освіти; визначення змісту загальноосвітньої підготовки і відповідних базових дисциплін, наукове та методичне забезпечення загальної середньої освіти, підготовка і впровадження нових навчальних планів і програм, підручників, посібників тощо.
- Зникнення одноманітності в системі середньої освіти; поява авторських шкіл; розвиток нових видів середніх навчальних закладів із ранньою профілізацією — гімназій, ліцеїв.
- Дія програми державної підтримки обдарованих дітей тощо.
- 2005 р. — запровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) для вступу до ВНЗ.
- Реформування системи вищої освіти.
- 2005 р. — початок процесу інтеграції вітчизняних вузів у європейський і світовий простір після підписання Україною Болонської декларації

Основні тенденції розвитку науки

- Провідна наукова установа — Академія наук України, яка в 1994 р. отримала статус національної.
- Створення Вищої атестаційної комісії України (ВАК), Української наукової асоціації, низки галузевих академій.
- Тісні зв'язки з науковими центрами української діаспори.
- Участь українських науковців у спільних міжнародних проектах, наукових конференціях тощо.
- Помітні зрушення в галузі гуманітарних наук (відкриття інститутів української мови, народознавства, сходознавства, археографії).
- Поява нових наукових напрямків (ендокринологія, молекулярна біологія, нейрофізіологія тощо).
- Негативний вплив соціально-економічних проблем перехідного періоду на стабільність роботи більшості наукових установ; виїзд на роботу за кордон за перші сім років незалежності України 6 тис. учених; особливо відчутні втрати науковців серед генетиків, фізиків-теоретиків, фізіологів, біохіміків (так званий «відплив умів»).
- Участь України в найбільших міжнародних програмах століття (космічні програми «Морський старт», «Глобалстар», «Спектр», «Марс-96», «Шатл-97», «Океан» тощо).
- Комерціалізація наукової сфери.
- Криза природничих наук (особливо в ракетній та ядерній галузях) через критично мале фінансування та нестачу фахівців.
- Розширення можливостей публікувати і впроваджувати результати наукових розробок

Досягнення і проблеми української культури на початку XXI ст.

- Комерціалізація мистецтва.
- Українізація телебачення та радіомовлення.
- Повернення із забуття творів М. Куліша, М. Хвильового, Є. Маланюка, В. Стуса та ін.
- Публікація творів представників української діаспори (У. Самчука, І. Багряного, Ю. Липи та інших).
- Розвиток літератури постмодернізму (твори Ю. Андруховича, О. Забужко, С. Жадана, О. Ульяненка та інших).
- Помітні зрушення в театральному мистецтві (творчість режисерів-новаторів Р. Віктюка, Б. Шарварка, С. Донченка та інших; поява недержавних театрів).
- Зрушення в кінематографі (поява стрічок на українську тематику «Рок-солана», «Пастка» тощо).
- Збагачення українського образотворчого мистецтва картинами А. Анто-нюка («На Голгофу», «Прийдіть і поклоніться»), В. Зарецького («Чорний струмок»), І. Марчука (цикл картин «Шевченкіана») та інших.
- Зростання популярності українських виконавців та гуртів (гурти «Океан Ельзи», «ВВ», «Скрябін», виконавці Руслана, О. Пономарьов, П. Зібров та інші).
- Проведення музичних фестивалів («Таврійські ігри», «Червона рута», «Берегиня»).
- Пропагування творчими колективами українського мистецтва за кордо-ном, участь у міжнародних конкурсах, фестивалях тощо

Пошуки зовнішньополітичних орієнтирів наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Російський вектор	• Російська Федерація — найбільший торговий партнер України. • 31 травня 1997 р. — укладення «Великого договору» — Договору про дружбу, співпрацю і партнерство між Україною та Росією; укладення на той час близько 180 різних угод між Україною і Росією, які реалізовувались вкрай повільно й неповною мірою. • Січень 1998 р. — ратифікація Верховною Радою України Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією. • 1998 р. — президенти України і Росії у Москві поставили свої підписи під Договором «Про економічне співробітництво між Україною і Російською Федерацією на 1998—2007 рр.», проте досі не діють угоди про зону вільної торгівлі, взаємний захист інвестицій, про уникнення подвійного оподаткування, про митні тарифи. • Обговорення під час візитів В. Януковича та прем'єр-міністра М. Азарова до Москви ряду спільних російсько-українських проектів по відкриття нових транспортних коридорів між Заходом та Сходом
Євро-атлантичний вектор	Стратегічним напрямком розвитку Україна обрала інтеграцію до європейського економічного і політико-правового простору; формальне закріплення такого курсу Постановою Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» (1993 р.). Проголошення вступу до Європейського Союзу (ЄС) ключовим напрямом зовнішньої політики і стратегічною метою України на найвищому державному рівні. 14 червня 1994 р. — підписання між Україною та ЄС Угоди про партнерство та співробітництво (УПС), а також про залучення держави до співробітництва у сфері зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Співробітництво з НАТО: • 1994 р. — участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру»; • 1995 р. — надання технічної та матеріальної допомоги Харкову під час техногенної катастрофи на Диканівських очисних спорудах; • 1997 р. — Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО; • 1998, 2001 рр. — допомога НАТО в подоланні наслідків повеней у Закарпатті. 2010 р. — заява Міністра оборони України М. Єжеля про розширення співпраці з НАТО за такими напрямками: • більш активна участь у плануванні навчань; • участь у маневрах, які проводяться в масштабі НАТО; • загальне навчання і тренування авіаційних екіпажів із можливістю використання авіаційної техніки, яка стоїть на озброєнні країн-членів НАТО тощо

ЗМІСТ

Вступ.....	3
------------	---

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 10 КЛАС

Тема 1. Україна на початку XX ст.....	4
Тема 2. Україна в роки Першої світової війни. Початок Української революції	12
Тема 3. Український державотворчий процес (1917—1921 рр.)	19
Тема 4. Культура і духовне життя в Україні в 1917—1921 рр.....	38
Тема 5. Українська СРР в умовах нової економічної політики (1921—1928 рр.)	41
Тема 6. Соціально-економічні перетворення в Радянській Україні (1929—1938 рр.)	50
Тема 7. Західноукраїнські землі в 1921—1939 рр.	58

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 11 КЛАС

Тема 1. Україна в роки Другої світової війни (1939—1945 рр.). Велика Вітчизняна війна (1941—1945 рр.).....	65
Тема 2. Україна в перші повоєнні роки (1945 — початок 1950-х рр.)	78
Тема 3. Україна в умовах політичної та економічної лібералізації суспільства (середина 1950-х — середина 1960-х рр.)	87
Тема 4. Україна у період загострення кризи радянської системи (середина 1960-х — середина 1980-х рр.).....	96
Тема 5. Розпад Радянського Союзу і проголошення незалежності України (1985—1991 рр.)	105
Тема 6. Україна в умовах незалежності	116

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Акт Злуки — 30
- Битва за Дніпро — 74
- «Білий» терор — 33
- Брестський мирний договір — 22
- Брусиловський прорив — 14
- «Відлига» — 87
- Галицька битва — 14
- Гласність — 101
- Горлицький прорив — 14
- Декларація про державний суверенітет — 112
- Депортація — 76
- Дисиденство — 93
- Директорія УНР — 27
- Ждановщина — 86
- Закон про п'ять колосків — 54
- Застій — 96
- Індустріалізація — 44
- Індустріальна модернізація — 4
- Колабораціонізм — 72
- Колективізація — 52
- Концентрація виробництва — 4
- Коренізація — 45
- Корсунь-Шевченківська битва — 74
- Кримська наступальна операція — 74
- Курська битва — 74
- Легіон Українських січових стрільців — 15
- Львівсько-Сандомирська операція — 74
- Монополія виробництва — 4
- Нова економічна політика — 43
- «Новий порядок» — 70
- Операція «Вісла» — 84
- Організація Об'єднаних націй (ООН) — 79
- Отаманщина — 28
- Пацифікація — 60
- Перебудова — 105
- План «Варбаросса» — 68
- Політика «воєнного комунізму» — 32
- Прискорення — 107
- Продподаток — 44
- Раднаргосп — 90
- Радянізація — 67
- Радянський партизанський рух — 71
- Репресії — 55
- Розвинутий соціалізм — 96
- Розкуркулення — 53
- Розстріляне відродження — 57
- Рух Опору — 72
- Секуляризація — 40
- Сталінградська битва — 74
- Терор — 55
- Українська Гельсінська група — 104
- Українська революція — 16
- «Червоний» терор — 33
- Чортківська офензива — 31
- Яссько-Кишинівська операція — 74
- I Універсал — 19
- II Універсал — 19
- III Універсал — 20
- IV Універсал — 22

Серія «РЯТІВНИК»

Вирушаючи у плавання океаном знань, згадай про довідники цієї серії. Посібники користуються постійним підвищеним попитом і витримали понад сім видань. Вони розроблені таким чином, щоб можна було повторити вивчене, систематизувати й узагальнити знання з будь-якого предмета шкільного курсу.

- Алгебра і початки аналізу
- Англійська мова
- Біологія
- Всесвітня історія
- Географія
- Геометрія
- Економіка
- Інформатика
- Історія України
- Німецька мова
- Правознавство
- Російська мова
- Українська мова
- Фізика
- Французька мова
- Хімія

ISBN 978-617-09-0646-5

9 786170 906465

2223 6968

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

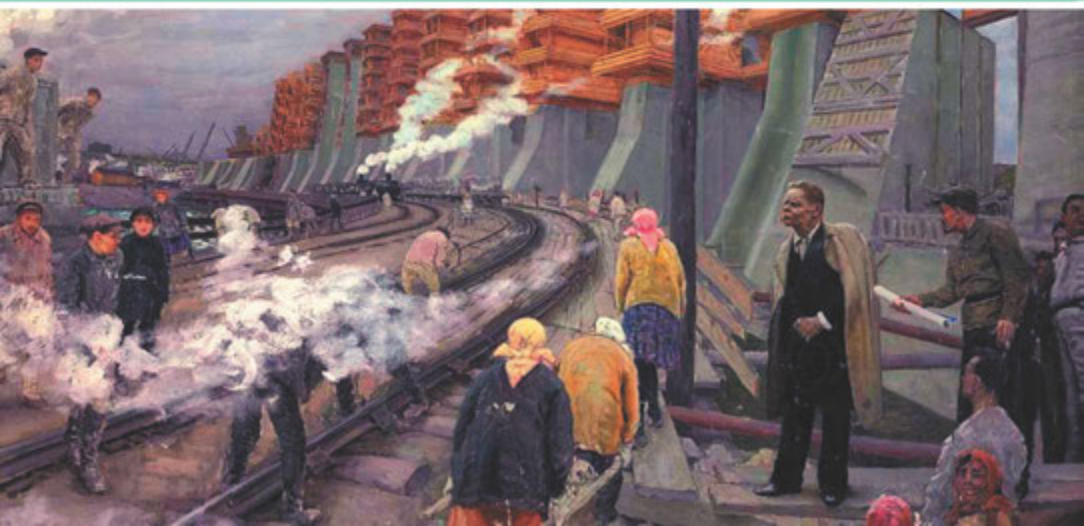
Навчально-методична література видавництва «РАНОК»

УСІ КНИГИ ТУТ!

🛒 **КУПИТИ:** WWW.RANOK.COM.UA

📄 **ЗАВАНТАЖИТИ:** WWW.E-RANOK.COM.UA

✉ **ЗАМОВИТИ:** (057) 727-70-90, pochta@ranok.com.ua

e-RANOK
Електронні книги

рекомендує:

Історія України у
визначеннях, таблицях і
схемах. 10—11 кл.

Наочність нового
покоління. Історія
України. 8 клас

Наочність нового
покоління. Історія
України. 9 клас

Нас цікавлять Ваші
враження та побажання!

Ми у соціальних мережах:

Придбайте книжку собі
до смаку саме зараз!

e-ranok.com.ua